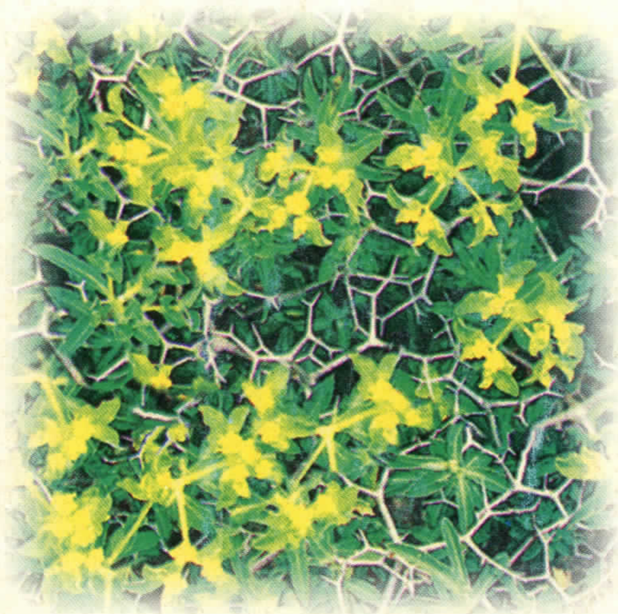
IVAN IĆAN RAMLJAK

KRUH SVETOGA ANTE

SAN BEZ UZGLAVLJA

SUZA I RADOST DIDOVA

I DRUGE IZABRANE PRIČE

22648

IVAN IĆAN RAMLJAK, suvremeni hrvatski pripovjedač za djecu, rođen je u Čitluku kod Posušja 1928. godine. Gimnaziju pohađa u Imotskom, Sarajevu i Zagrebu, a Filozofski fakultet diplomirao je u Zagrebu. U svom dugogodišnjem radu bio je pučkoškolski i srednjoškolski profesor (u Posušju i Zagrebu), a više od trideset godina bavio se publicističkim radom. Sada je u Izdavačkom Poduzeću "Alfa" urednik biblioteke "Knjiga za mladež".

Ivan Ićan Ramljak: **Kruh sv. Ante i druge izabrane priče**

ZIRAL - ZAJEDNICA IZDANJA RANJENI LABUD

Knjiga 88

BIBLIOTEKA ŠKOLSKA LEKTIRA

Za nakladnika:
fra Ivan Tolj

Urednik:
dr. Šimun Musa

Izbor i predgovor:
dr. Šimun Musa

Lektor i korektor:
Marija Musa, prof.

Računalna obrada:
Darko Pandža

Naslovna stranica:
Željko Schnattinger, akademski grafički dizajner

Copyright © ZIRAL

Tisak:
SOLVEJ, *Mostar*

Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Zagreb
CIP - Katalogizacija u publikaciji
UDK 886.2 (02. 053. 2) - 32

RAMLJAK, Ivan Ićan
Kruh sv. Ante : San bez uzglavlja, Suza i radost didova i druge izabrane priče / Ivan Ićan Ramljak ; <izbor i predgovor Šimun Musa>. - Mostar <i. e. Zagreb> : Ziral, 1997. - 139 str. ; 21 cm.- (Ziral - Zajednica izdanja Ranjeni labud ; knj. 88) (Biblioteka Školska lektira)

ISBN 953-6364-06-9

970321018

Ivan Ićan Ramljak

KRUH SV. ANTE

SAN BEZ UZGLAVLJA

SUZA I RADOST DIDOVA

I DRUGE IZABRANE PRIČE

ZIRAL
MOSTAR - ZAGREB, 1997.

Predgovor
(Zavičaj kao trajan motiv u djelu Ivana Ićana Ramljaka)

Ivan Ićan Ramljak, suvremeni hrvatski prozaik, uspješno se predstavio zbirkama priča za djecu: San bez uzglavlja, Školska knjiga, Zagreb, 1986., Glava u torbi, Mladost, Zagreb, 1990., Suza i radost didova, Alfa, Zagreb, 1992. te romanom Povratnik, Alfa, Zagreb, 1994. Cijelo je svoje stvaralaštvo, i tematski i motivski, podigao zaplovom u zavičaj, u svoje djetinjstvo. Taj svijet mladosti, na književno valjan način, transponirao je na razinu umjetnosti. Dakle, neće to biti bljedoliko sjećanje i plačljivi zazivi davnih dana, nema ni traga bolećivoj nostalgiji ni namještenom patosu. Sve su njegove priče žive, istinite i uvjerljive.

> *"Istinito sam ih doživio, a nisam siguran da sam tako i napisao. Zapravo, opisao sam zbilju svoga djetinjstva i djetinjstvo svojih vršnjaka /.../. Opis u ovim pričama možda nije takav, ali ako sam nešto i dodao, to je u prirodi pisca. Nikada nisam dodao koliko sam propustio", veli Ramljak.*

Pored toga, ovaj pisac nije sapleten utjecajima literarnih škola niti književnim pomodnostima. Njegov

prozni svijet spontano izranja, jednostavan je, a opet zanimljiv do čudesnosti.

> *"To je život, s dahom i duhom seoskog življenja kakva više nema, s originalnim likovima, s folkloristikom, pravnim i životnim normama i moranjima kakva su danas egzotika", veli jedan književni kritičar.*

Njegovoj književnoj naravi ponajviše odgovara kratka proza (priča, novela, pripovijetka), stoga je i njeguje kao ustaljeni oblik i podesan okvir za tkanje nekad bajkovite, nekad legendarne, fantastične, a ponekad i sasvim "ozbiljne" realistične priče.

Uz te odlike njegov je jezik živ krepak i bujan, pun narodske snage i zavičajnog kolorita.

> *"Izraz mu je jasan i sugestivan, u njemu se sluti zvuk i ritam rečenice Ivane Brlić - Mažuranić, odjek Goranova rječnika, ton i boja najljepših narodnih bajki. Pisac tka originalno osebujno tkivo priče i to tako da čitatelju ni na čas ne daje priliku za bijeg u stranu (...). Poslije Mate Lovraka nestaju iz literature za djecu naši ruralni motivi. Ova knjiga nastavlja tu davnu tradiciju", riječi su uvaženog kritika.*

Već od njegove prve knjige pripovjednih proza vidimo velik interes čitalačke publike koji je stalno praćen zasnovanim i visokim ocjenama književne kritike (o toj kvaliteti svjedoči i nekoliko poznatih književnih nagrada). Na originalan, izvoran i osobit način, kroz skladno i spontano preplitanje mašte i zbilje, kroz snove "bez uzglavlja" i javu kroz "radost i suze" teče djetinji svijet ovih priča. Od prve priče San bez

uzglavlja, Gundevalja, preko Suze i radosti didove, Misirače, Prvog sata u gimnaziji, Kruha svetog Ante i mnogih drugih, pa do Skice za priču iz Dujine ostavštine osjeća se nadmoć dobrote, čistote i ljepote nad zlom i licemjerjem. Životne zgode bivaju zahvaćene piščevom vrućicom, njegovom maštom raspale se doživljaji djetinjstva i onda zaigra živo i čudesno kolo njegovih junaka. A ti su junaci, koliko god im život bio mučan, uspravni, domišljati, pa kad su i lukavi ne gasi se njihova plemenitost.

U težnji da ostvari što cjelovitiju viziju djetinjstva, potpun život utemeljen na dojmljivim postupcima junaka, u kompleksnosti životnih prilika, nije ispustio iz vida ni "finu duhovnu tendenciju" kojom oplemenjuje, opominje i potiče čitatelja na putove dobra. S plemenitosti i umjetničke kvalitete uslijedila je za priču Kruh svetog Ante prva međunarodna nagrada - Serra International. Nagrada je zasnovana na sljedećoj ocjeni žirija:

> *"Dobro isprepletena naracija kreira na svakom koraku zanosno učenje, koje se s jednostavnošću slijeva u završnu epizodu, umjetnički i duhovno podjednako vrijednu". (Ova je priča prevedena na talijanski, njemački, engleski i španjolski jezik.)*

Život Ramljakovih priča, nepoznat današnjoj generaciji mladih, presađen iz seoske starine, uspjela je umjetnička rekonstrukcija siromašna života na dinarskom kamenjaru, štura i posna, ali duhom i maštom bogata života čuvana tradicionalnim okvirima, gdje nevolje jačaju dušu i krijepe istinu. Njegov prozni svijet utemeljen na djetinjstvu u zavičaju, kupan u

kreposnu zdencu narodne duše, plijeni iskrenošću doživljaja, zanosi bogatstvom fantazije, očarava skladnim uobličenjem, poučava i opominje svevremenskom mjerom moralnih i humanih poruka.

dr. Šimun Musa

SAN BEZ UZGLAVLJA

Apel je radio kao mrav, trčao kao pčelica, bio svima na usluzi. Samo je trebalo reći:

- Evo, Apale, tu ti je sjekira, tu panj, tamo grane. Cijepaj, razbijaj, isjeckaj i složi!

Apel bi se prihvatio posla.Od zamaha do udarca čula su se uvijek dva glasa - tupi prasak sjekire i njegovo izdahnuto »hm«. Premda je i sam bio dečkić, tjerao je od sebe djecu:

- Bjež', mali, može te nešto pobogu lupiti !

Vrtio se oko panja kao pas oko kosti, mahao sjekirom i udarao, odbijao komadić po komadić i slagao na jedno mjesto.

Kad je trebalo iskidati pojatu, ako je Apel u blizini, dosta je bilo samo ispružiti ruku i pozvati prstom:

- Hodi, mali, amo, hodi!

Pokazali bi mu gdje su tačke i lopata, a on kidaj gnoj, stavljaj u tačke i guraj na hrpu. Dobro je pazio da se ne raspe koji komadić, pa se to moglo dogoditi samo ako bi kotač naišao na kakvu rupicu ili kamenčić. Stao bi tada i pokupio ono što je palo.

Ako bi pastirić izgubio ovcu iz stada, slali su Apela. Isti bi tren šmugnuo u šumu, kao lovački bi je pas pronašao po tragu, s ovcom došao pred kuću, poskakivao malo s noge na nogu gurajući je pred sobom:

- Evo,našao sam je !

Bio je škrt na riječima. Na pitanja je odgovarao sa » da « ili » ne «, a nikad nitko nije čuo da je rekao »ne

mogu« ili »neću«. Kad su ga pitali: » Apele,jesi li gladan?« nije odgovarao ni jesno ni niječno, nego :

- Moglo bi se nešto baciti u usta !

Ljeti presahnu vode u čatrnjama. Vrelo je daleko od sela. Apelu ne bi rekli da ide po vodu, nego bi samo pokazali burilo, a on je znao što ga čeka. Stavi prazno burilo na rame i ravno na vrelo. Čim je donio puno, vraćao se s drugim praznim. Na vrelu je trebalo čekati u redu nekoliko sati jer se njime nije služilo samo naše selo, već sva sela u krajini. Kad bi nalio burilo, vraćao bi se prečacem da što prije donese vodu.

Kako mu se to dogodilo, ni sam nije znao: zapeo nogom o kamen, zateturao, poskočio i burilo poletjelo s ramena. Dočekao ga je nekako u ruke i spustio na zemlju. Vidio je da mu iz noge curi krv.

- Kako to da me ništa ne boli, a krv teče? - pitao je samoga sebe. Prsti su se vidjeli kroz čarape i opanke, a tijelo kroz poderanu odjeću. Sjeo je , smrvio malo zemlje i posuo gdje je tekla krv. Nije se micao dok se prašina i krv nisu zgrušale i zatvorile ranu.

U selu nikome nije ni palo na pamet da Apela upiše u školu.

A, i kome bi?

Apelu je narav bila prilagodljiva, a poslušnost nadmašivala čak i zapovijedi, pa su ga školarci zvali k sebi kad su pisali zadaće i slovkali tekst. Pružili bi i njemu pločicu i pisaljku. Povlačio je pisaljkom po ploči i gledao kako ostavlja iza sebe bijeli trag, a od tog iznenađenja same su mu se usnice razvlačile u zadovoljan smiješak.

- Što si napisao, Apele? - netko upita.

- Evo, ovo!

Djeca se nasmijaše.

- To nije ništa!

- Što ću napisati, kad ne znam!- reče Apel.

- Napiši štampano slovo a !

Apel je preslikao to slovo u mozak. Malo - pomalo u nekoliko je mjeseci naučio sva slova, ali nije mogao slovkati tekst. Kad su mu objašnjavali, slijegao bi ramenima, uvlačio vrat, skupljao se i postajao manji, pa mu se činilo da slova postaju sve veća. Znao je svako slovo i to mu se činilo dovoljnim.

Svaku godinu u jesen, kad lišće otpada s grana, djeca idu u šumu kupiti šušanj. U vrećama ga donesu u pojatu, stave u jedan kut, a zatim, kad zatreba, prostiru pod živinu. Apel je išao u šumu dnevno i nekoliko puta. Govorili su:

- Nek' zaradi ručak!

Svima je bio prijatelj, a sam nije imao prijatelja. Osim modrooke Ane. Svi su ga zvali nadimkom, jedino ga je ona zvala Jerkom, njegovim pravim krštenim imenom. Ana je bila poticaj njegovu veselju. Kad bi Ana išla u šušanj, Apel je najprije napunio njezinu vreću, zbijao rukama i nogama, a ona govorila:

- Dosta, Jerko, neću moći nositi!

Šutio bi, stao onako junački uz vreću, raširio malo noge, a prstom bi pokazivao u svoja prsa, želeći reći da će on nositi i nju i vreću. Tada se najljepše mogao vidjeti dječak. Goli su mu lakti virili iz čađavog komparana, a modrikasta koljena iz razderanih nogavica. Gnjati goli, noge bose, tabani otvrdli. Ali su se ispod izvraćene kape žarile vesele oči.

U svoju vreću je Apel zbio toliko šušnja koliko su imala trojica dječaka. Najprije je odnio svoju vreću

stotinjak metara, pa se vratio po Aninu, donio je do svoje, i tako naizmjenice sve do sela. Nije taj majci odustajao, a i kako bi dok je uza nj Ana.

Šušanj se prostirao životinjama za topao ležaj.

Apel je zimi spavao uz vola. Nikad nije imao pokrivača, ali je imao miran i dobar san. Zaprpan u svjež šušanj, naslonio bi svoja leđa na volovska. Slušao je, kao što ljubitelji tihe glazbe slušaju i uživaju, žvakanje, gutanje prežvakane trave, ponovno vraćanje neprežvakane hrane iz želuca u usta, pa ono glogotanje kroz grlo dok bi vol gutao i zatim povraćao hranu u žvale. U tom skladnom hrskanju i prežvakivanju utonuo bi Apel u san i bez uzglavlja. Ujutro, kad bi ga probudili, pitali su:

- Kako si spavo, Apele?

- Kao miš u pamuku! - odgovorio bi on.

- Kao miš u pamuku!Ma baš tako, Apele?

Apel bi stajao naslonjen jednom rukom na vola i gledao kroza stajski polumrak.

Mali Jure je slušao što govore o Apelu, pa prvom zgodom upita majku:

-Mama,čiji je Apel?

- Ničiji, sine!

- Kako ničiji, gdje su mu ćaća i mater?

- Nema on ćaće, on je mulac!

- Što je to mulac?

- To je dijete bez ćaće!Zapravo, on ima ćaću, ali mu majka nikad nije rekla tko mu je ćaća. Nagovarali su je kad je rodila, pa i prije, dok je bila trudna, da kaže tko je malome ćaća, pa će ga cijelo selo natjerati da je uzme za ženu. Ona bi na takva nagovaranja oborila pogled, ponizna i kukavna odšutjela, a odgovarala bi

tek kad bi joj dosadili pitanjima: »Dijete je moje i Božje!« A među sobom je selo šaputalo da je dijete njezino i đavolje, jer da je Božje znalo bi se tko mu je otac.- Jure sve sluša, ne razumije mnogo toga, ali mater ne prestaje. Drago i njoj poštenoj o nepoštenoj što više izgovoriti.

- Gdje mu je mater? - opet će Jure.

- Umrla kad mu je bilo jedanaest godina.

- A koja je njegova kuća?

- Kuća u kojoj je rođen nije ni kuća ni pojata. To je malo veći svinjčić koji se sam od sebe srušio. - Pokaza rukom na brežuljčić i gomilu kamenja zaraslog u drače i kupinu. - Eno, ono mu je bila kuća! I tako je Apel od majčine smrti dijete cijeloga sela.

Juri se promijeni boja u licu. U mislima ugleda Apela naslonjena leđima na vola i polako ga poče hvatati san. U tom predsnu vidi kako iz šušnja plaze brze stonoge, lizu po nogama i učini mu se da će mu prekriti cijelo tijelo. Poskoči i rukama protrlja noge, kao da baca s tijela nekakve životinjice, uhvati se za uho i kriknu:

-Ulizla je!

Majku iznenadi djetetov krik, uhvati ga za glavu i privinu uza skut.

-Tko je ulizao? - izbezumljeno upita.

-Čini mi se da je uložina ulizla u uho.

Jure trlja uho i povikuje: -Ulizla je, ulizla je!

Majka ga izvede pred kuću, okrenu mu uho prema suncu i vidi u uhu ugrušak smole. Iglom je izvuče i stavi na svoj dlan:

- Evo što ti je ulizlo, to je izlizlo.

Među prstima zgnječi smolu i obrisa prste o pregaču.

- A gdje je sad Apel? - opet upita Jure.

- U brdu kod ovaca.

Kad je Apel čuvao ovce, nikad nije sjedio na jednom mjestu i buljio nekud, nego je obilazio oko stada. Uvlačio se među škripine i spilje, brao travu, donio je na kakvu čistinu i vabio:

-Ovca moja, ovcaaa!

Blejeći bi trčale prema njemu, pa bi im on, opkoljen stadom, bacao rukovet po rukovet.

U brdu je bilo još čobana i čobanica. Obilazeći svoje stado došao je k Ani i njezinu stadu.

- Hoćemo li ovcama brati travu? - upita Anu.

Ona kimnu glavom i pogleda ga umiljatim očima.

Ana primijeti nekoliko stručaka kovilja.

- Jerko, hoćeš li mi ubrat' kitu kovilja? - upita ga i pogleda ravno u zjenice.

-Tä hoću li? - začudi se Apel. Osjeti blagu radost, što mu obuzima cijelo tijelo, i sreću što će učiniti Ani nešto po volji.

Uputi se k vrhu brda potraži kovilje među stijenama. U onim lekama gdje travu nije mogla doseći i popasti živina, pa je zovu divljakuša, znade izrasti i busenje kovilja. Pronalazio je neke koji još nisu proklasali i neke koji su ispustili klas. Nabrao je kitu kovilja i povezao je slamkom. Spustio se niz brdo i ispružio ruku:

-Evo, Ana!

Ona primi kovilje, pomirisa ga kao da kovilje miriše, pogladi se njime po licu, a zatim pomilova Apela. Dotad nije na svome licu osjetio ništa nježnije i nikad nije tako izbliza gledao žensku ruku.

- Miluje li kovilje lipo? - upita ga i još jednom mu prođe koviljem po licu. Apel poskoči. Vrisnuo je od sreće i Anu prigrlio. Nije se branila niti mu je što govorila. Stajali su tako prigrljeni s koviljem među sobom sve dok neka čobanica nije poduknula, a druga joj se istim podukom odazvala. Trgnuli su se tada kao oda sna i odmakli se jedno od drugoga.

- Idemo brati grm! - reče Apel.

Ana ga pogleda, uhvati ga za prst:

- Idemo!

Apel kao da ima pandže, uzvera se uz visok dub i odmah poče lomiti sitne grančice, trgati listove i bacati ih Ani na zemlju. Ovce su blejeći dotrčale kao da im sol daje a ne lišće. Svakoj je ovci dao barem listić.

Martin iz Rakitna došao je u selo tražiti najmenicu. Rekli su mu da Ante Šperkin ima najviše djece, pa odjednom može dati troje i opet ih ostane puna kuća. Rekli su mu da je Ana marljiva djevojčica. Antu je zatekao pred kućom. Sjedio je na kamenu, nalakćen na koljena, s glavom među dlanovima.

- Dobar dan, Ante! - smiješeći se reče Martin i sjede uza nj na kamenu ploču. - Evo dođoh k tebi zbog posla!

- Kakva posla? - iznenađeno upita Ante.

Brzo se okupiše pred Antinom kućom ljûdi, žene i djeca da čuju o čemu se razgovara.

- Ja bi tvoju Anu u najam - započe Martin - ostale su mi samo dvije najmenice. One s onikim blagom ne mogu izaći na kraj.

- Koliko Martine, imate blaga?

Martin se zamisli prebrojavajući u glavi:

- Šest stotina, što sitnog, što krupnog zuba.

Svi su vrtjeli glavom čudeći se kako s toliko mâla izaći na kraj. Martin dodade da je velika blidinjska visoravan, tamo pase na tisuće i tisuće ovaca, konja, goveda, koza, pa svi nekako s tolikim blagom iziđu na kraj.

- Kako si prošao u ratu? - netko ga upita.

- Dobro! Sve vojske koje su dolazile u Rakitno, svaka je svoj dio uzimala. Od ove današnje partizanske vlasti imam potvrde da sam dobrovoljno dao sto i pedeset ovaca, petero junadi, dva vola, sve konje osim dviju kobila. Da pošteno rečem, nikakve sile nada mnom nije bilo. Imam uza se i potvrdu na kojoj piše da se mole sve vojne i civilne vlasti da rodoljubu Martinu ne čine smetnju.

- Jesu li imenovali odbornike? - upita Jozo, predsjednik Mjesnog narodnooslobodilačkog odbora.

- O tome nisam vodio brigu, koga su imenovali i zašto su imenovali. Kad su tražili, ja sam davao. - Malo se uvuče u se, uzdahnu, zatim se nasmija i doda: - Ostavimo, ljudi, rat i ratnu priču, bilo, prošlo i ne ponovilo se!

- Tako je! - gotovo u isti glas su izgovorili, i opet ponešto ratnog spominjali. A i nije se moglo drukčije kad je rat urastao u život.

- Udale su mi se ove jeseni dvije najmenice, a kako sam čuo, još će jedna ove zime - nastavi Martin. - Imam sreće da mi sa najmenice udaju. A, tko može reći da se i Ana brzo ne uda.

- Kolikono ih se uda od tebe, Martine? - upita neka žena.

Martin se zamisli, kao da proučava. Prošlo ljeto jedna, pa u zimi dvije, nabrojio ih je devet.

- Devet ili deset! - reče Martin. - Prije deset!

Martin dobro otpremi svaku najmenicu.

Netko je donio u kvartiću malo rakije i ponudio Martina.

Martin uze u ruku kvartić, pogleda u čovjeka i podviknu:

- O, ti si Joko!

- Jesam, Martine!

Nagnu i proguta dva gutljaja, malo se strese i doda:

- Dobra rakija, Joko!- I vrati mu kvarat u kojem je još bilo tri gutljaja. Joko nikome drugome bocu nije pružao, začepi je s mišlju da još može koga počastiti.

- Kako se ono, Martine, danas najmenica plaća?- upita Ante.

- Po običaju , prijatelju, a običaj ti je poznat!

Dogovor je bio brzo gotov. Anu su obukli u odjeću starijih sestara. Sve ostalo stavila je u torbicu. Mlađe su sestre plakale, a starije se smijale i tješile ih:

- Ide u bolje!- govorile su i molile Martina da poruči po njih ako kome u njegovu selu bude trebala najmenica.

Apel je sjedio na suhozidini odmaknut nekoliko koraka. Gledao je visoka i snažna Anina gazdu, kako je miluje po glavi:

- Dobro će ti bit'u mene!

Pošli su! Ana je potrčavala za Martinom dostižući mu duge korake. Zamakli su iza brda. Apel je sjedio na istom mjestu i dugo gledao putić kojim je Ana zamakla. Ugasila se u selu kao zvijezda na nebu, ali je u Apelovu srcu ostala.

Ubrzo nakon rata besplatno se dijelila Unrina pomoć koja je stigla iz Sjedinjenih Američkih Država. Narodna vlast je u Mjesnom narodnooslobodilačkom

odboru radila po višim uputstvima. Koliko su te upute provedene u djelo, o tom potom. Kad su odbornici i njihov predsjednik pregledali i sortirali robu, mirišući naftalin, zagledali su se u svilenu postavu i kušali pročitati reklame prišivene na unutrašnjim džepovima, te nisu mogli odoljeti da najprije sebe ne obuku. Ne kaže zaludu narodna da se ne može o medu raditi, a prste ne lizati!

- Nu, kako mi izgledaš, pobro- govorili su jedan drugomu. - Samo da ti je malo kiku popravit i prašinu oprat, izgledao bi kao činovnik!

Odjeća se nije smjela narodu podijeliti dok se kuće ne zapraše diditijem. Zaprašivači su zaprašivali postelje, zipke, žene, djecu. Svi su bili brašnjavi kao da su u mlinici radili.

Sutradan se dijelila roba. Žene navirale sa svih strana. Ubrzo se ispred odbora skupilo mnoštvo nestrpljivih i ratobornih žena koje su mrmljale zbog već obučenih.

Prvog su unutra pustili Apela.

- Hajde, mali, obuci se!- nasmijani i dobro raspoloženi predsjednik pokaza rukom na odjeću.

- Dajte mi što date!- odgovorio je Apel.

Obukli su ga na brzinu. Oči su mu zapele na šarenim cipelama:

- Mogu li ove?

- Može!- rekli su mu.

Izletio je i svoje krpe bacio iza zida na njivu.

Stajao je po strani i gledao kako je obučen. Pomišljao je da ode u Rakitno, pa da ga vidi Ana...

Neke mu žene pristupiše misleći da je i on službena osoba.

- Dajte, druže - govorile su - pomozite i nama siroticama.

Apelu pri tome odvojiše misli od Ane, pa se odmaknu nekoliko koraka gledajući u odijelo i cipele sa žutom i bijelom kožom.

Kad je razvezala svežanj i vidjela šta je u njem, neka žena se obrati glasno predsjedniku:

- Zar samo ovo na oniko dječice? - upita pokazujući krpe okolnom svijetu. Odbornik donese još jedan svežanj:

- Eto, najedi se!

- Najela bi se da mi je ono što si ti i drugi noćas odnijeli.A ovako se nemam čega najesti.

Nasta galama i svađa između žena i odbornika.

Apel se uputi u selo nesigurnim korakom. Gazio je po kamenčićima, osjećajući da mu je prvi put nekako čudno toplo nogama. Kad je došao u selo, Stipe ga zovnu:

- Apele, sutra vršem ječam! Mogu li računati na te?

- Možeš, Stipe, u svako doba, ti ili itko!

- U redu, Apele!- Stipe se nasmija i bi mu drago vidjeti ga ovako obučena. - Što će jadna sirotinja!

Vršidba ječma počinje rano u zoru. Slamu valja skinuti s gumna prije sunca jer se polomi i polako pretvori u pljevu zateče li je u vršaju. I eto štete!

Apela na posao nije trebalo zvati dvaput. Uvijek je bio prvi. Poskakivao je u vršaju za konjima, pucao bičem po zraku, podvikivao:»Ija, ija!« To jutro nije došao. Zvali su ga:

- Apele, o Apeleee!

Nije se odazivao.

- Doći će kad je rekao! - Netko je izustio.

Već je slama izvađena i žito pripremljeno da se ostupa a Apela nema.Opet su zvali, sad glasnije:

- Apele, o Apeleee!

Sunce je obasjalo i gumno. Konji su ostupali ječam. Ljudi su ga metlama smeli na kulu. Uskoro će vrći pšenicu.

Poslali su djecu da obiđu pojate, pregledaju sve jasle.Vratiše se djeca.

- Jeste li ga našli? - pitali su ih s gumna.

- Nismo! - odgovarala su djeca.

Prošao je taj dan, pa drugi, treći, peti, deseti, prošli su i mjeseci. Apel je otada utonuo u noć i nitko ga više nije čuo ni vidio. Jedino još živi u našoj seoskoj priči.

CRVENI AUTIĆ

Kako bi se bilo lijepo radovati bez prestanka! Osjetio sam to kad mi se mati vratila iz posjeta svojoj sestri u Bosni i donijela razne darove. Držala je vreću pokraj sebe. Polako je u nju zavlačila ruku, pipala, prevrtala predmete ne gledajući ih. Znala je po opipu što kome pripada.

Kad je izvadila crveno obojen autić, svima su oči zasjale. Usta su se sama otvorila i izgovorila »aaa« dugo kao njezin put.

- Ovo je sestra odredila Iki! - rekla je i dodala: - On je posmrče.

Kad je ćaća umro, ne znam! Samo znam da ga nema.

Premda sam s malim brojem godina izrastao u pristojnu mladicu, s crvenim autićem osjećao sam se višim i većim od bilo kojeg djeteta. Autić me uzdigao iznad svih i tako sam postao najzapaženijim. Takvo što nisu imala ni djeca onih bogatijih. Meni ga je poslala tetka iz Bosne, najdraža tetka koja je ikada na svijetu živjela. E,heee! Velika je to i prevelika stvar!

Pronio se glas o autiću do Marića Dolaca, Livakovica, Vinjana Gornjih, čak i do Vučipolja. Najdraže mi je bilo da su vijest o autiću čuli i Vučipoljci. Oni preko ljeta dolaze na Vučipolje od Ljubuškog, Klobuka, Gruda, Bekije i Nahije. Sve ih put navodi pored naše staje. Tu obično počinu, napiju se vode, porazgovaraju o ljetini. I dok razgovaraju ja trčim u staju i donosim vode. Kad ispiju jednu bukaru, otrčim po drugu, treću... uvijek s autićem u ruci, očekujući da kažu poneku o »čudu« koje imam. A oni gledaju i ne

vide... Onoliko njih, a samo jedan autić.Tek je netko usput, pri polasku, rekao kako mali ima finu igračku. Pa da svisneš od jada! Ljutio sam se u sebi. Ali, opet, baš me briga. Od autića se nisam razdvajao. Spavali smo zajedno. Ljuljuškao sam ga prije sna, ljubio ga, pri čemu sam osjećao čaroban miris kakvim nije mirisao ni jaglac ni ljubica, ni bilo koji cvijet u Zavracama.

Otkako smo prohodali, Pavo i ja se uvijek zajedno igramo. Nekoga dana, sad već s autićem, dogovorili smo se da ćemo graditi dvorac. Otišli smo u vododerinu, zapravo veliku rivinu, na Jakića dolac. Rasprpanu i sitnu zemlju pretvorili smo u prašinu. Prevozili smo je s jednog kraja rivine na drugi. Pri vožnji Pavo je trubio, a ja prskao, zujao, stenjao: oponašali smo pravi auto.

Započeli smo gradnju kao što smo i zamislili. Pavo je htio da u temelje ugradimo kamenje. Skočio je iz prašine, otišao do grudine, prebirao kamenčić po kamenčić, pločicu po pločicu i sve to donio u rivinu.

- Znaš li što, Iko?Treba napraviti i ćupriju preko koje će se ulaziti u dvorac. Ti iskopaj jarak.

Razgrtao sam zemlju i lijevo i desno. Isprpao tako duboko usjek da bi njime mogla kokoš hodati a da je nitko ne vidi.

- Jesam li duboko iskopao? - upitah Pavu.

Pogleda i zavrti rukom. Izgledalo mu je dobro, ali nije bio posve siguran.Jer Pavo je u ovom poslu pravi majstor. Trebalo je još samo donijeti pločice za ćupriju. Pošao sam do grudine po pločice. Iznenadio sam se kad sam vidio da iz grma viri glava Domina Jozukina. Kad je primijetio da ga vidim , spustio se u grm. Pomislio sam da i on s nama želi graditi dvore, ali se stidi.

- Domine, o Domine! - zovnuh ga da dođe k nama.

- Kojeg Domina zoveš?- upita Pavo.

- Domina Jozukina!

No Pavu baš tada pozove ćaća. Napustismo rivinu i odosmo zajedno. Drugi dan sam nastavio započeti posao bez Pave. Ako i pogriješim, nije teško srušiti i ponovno graditi. Prevozio sam zemlju uz uobičajeno prskanja i trubljenje.

Preko Jušibaše dođoše Domin Jozukin, Milan Tabakušin i još jedan dugonja. Bilo mi je drago. Pomislih, sad će tek biti pravi posao. Ali oni uskočiše u rivinu i stadoše oko mene s tri strane.

- Što radiš, mali? - upita Domin ljutito.

- Gradim dvore! - odgovorih.

- Ti gradiš dvore, ušlje bosonogi! - pogleda u moje bose noge i svoje potpričane opanke: - A, što ti je ovo? - pokaza prstom u auto.

- Auto! - rekoh i prigiboh se da ga primim u ruke.

Milan me odgurne od autića i viknu:

- Ostavi to!

Pogledah ga. On raširio noge, rukama podbočio kukove. Izgleda mrk i važan. Dugonja je tako stao pored naših građevina kao da će čudo uraditi. Bogme i jest! Nogama je zgrnuo kamene pločice u jarak. Zatim sva trojica počeše razbacivati zemlju. U tu su prašinu i mene uvukli i srušili me. U sveopćem vrtlogu netko mi baci prašinu u lice pa mi ona ispuni usta, nos i ponajviše oči. Srušili su me ponovno i više nisam vidio što rade.

Svrbež u očima i oporost u ustima potrajala je neko vrijeme. A kad sam se napokon pribrao, jedva sam što vidio oko sebe. Pipajući po prašini tražio sam auto, ali

ga nisam našao. Zatim sam ponovno preprpao i jarke i prašinu, vjerujući da se u onoj gunguli negdje zagubio. Tražio sam ga drugi i treći dan, ali ga nisam našao. Jedino mi se od tada u snu vraćao. Pritezao sam ga grudima, milovao i od sreće se budio s prigrljenom ponjavom na prsima.

San sam doživljavao kao stvarnost i istinski osjećao da me autić čeka u rivini. Onaj trenutak bi odletio do rivine i donio svog miljenika. Ali je noć. Strah me! Vrtio sam se ispod ponjave. Ustao sam i između letava razmakao zimičev krov tek toliko da mogu vidjeti zvijezdu. Ne znam je li ona mene vidjela, ali sam joj rekao da ću je gledati sve dok je svjetlost praskozorja ne potami. Buljio sam kroz rupicu, koliko dugo, ne znam, ali znam da sam utonuo u san i opet vidio autić. Skočio sam! Bilo je rano jutro. Ne govoreći nikome ništa, otrčao sam! Poviše rivine kaskala je lisica. U rivini je bilo sve isto. Autić je iz stvarnosti zauvijek iščezao.

POLJAR S DALEKOZOROM

Seljani su na svojoj skupštini za poljara izabrali Vrîću. Ovlastili ga da osim pôlja čuva i šume. Nije bio pismen, ali mu je pismenost zamijenila kuća na brežuljku odakle puca pogled po svim zaseocima, poljima i brdima. A Vrîće je imao i vlastiti dalekozor koji je za nj vrijedio više nego sva pismena.

Još dok su skupštinari vijećali koliko će platiti poljara, Vrîće je razmaknutih nogu, s posebnim znanjem o dalekozoru, nešto prebirao gore po brdu.

- Eno, ispod samog vrha Kljenka sijeku drva! Vidim i ovce!

Poče ih brojiti. Ljudi su gledali u brdo, vrtili glavom, čudili se kako to da oni ne vide ništa osim sivih stijena i ponešto šume. Vrîće pruži dalekozor prvome do sebe:

- Evo, pogledaj!

Čovjek se začudi kako sada s tom spravicom lijepo vidi, čak i ovce koje pasu.

- Bez toga poljar i nije poljar! - netko reče.

- Zato smo ga postavili da čuva sve! - začu se više glasova.

- Na moju dušu, čuvat ću pošteno! - zakle se Vrîće.

Dogovorili su se da će poljaru svaka kuća dati godišnje kilogram bijelog žita i kilogram kukuruza ili krumpira. I još dok su se skupštinari razilazili, govorili su kako su izabrali najboljega. Zna se! Uvijek se bira najbolji.

Vrîće nije bio od onih i onakvih osoba koje bi ušle u tuđu kuću i vrebale da ih se pozove za stol. Upravo

ga je takva pomisao odvraćala od svake kuće. A kad bi imao nešto reći, rekao bi s praga. Budući da je čuvao imanja bolje nego svoje vlastito, seljanima je bio drag. Prijateljski su ga zvali da s njima što prigrize, ali je Vrîće odmahivao glavom:

- Pa, kad ste navalili, dajte mi kap vode!

Gladan je vodu pio samo da se ne zamjeri što jelo odbija.

I vreća i odjeća na Vrîći se objesile. Samo je okrpljene nogavice zbio u čarape da mu ne smetaju pri hodu i ne mlate oko gležnjeva kao pasje uši u letu.

Obilazeći vrtove ograđene zidom, naišao bi u kupusu ili blitvi na zečji trag. Nije se odmicao. Čekao je i vrebao kao mačak kod mišje rupe. Kad bi obavio posao i došao u selo, rekao je:

- Smlatio sam ga u tvom kupusu! - i polagano razvezivao vreću.

- Kako ga ulovi? - upita Pavo.

- E, moj Pavo, ja radim i noću! - smješkajući se zadovoljno pritegnu uže. Vreća se pomicala i zec je još bio živ. Prebaci vreću preko ramena i ode kući. Kad vidješe zeca, netko reče:

- Bolji je lovac nego ijedan pas!

- Bolji je jad nego itko drugi, ali ima sreće i lovi! - doda drugi.

- Hajde ti ulovi zeca, kad si tako pametan! - započeše razgovor o Vrîći i rekoše da to nije ni prvi ni zadnji kojeg je ulovio. - Pogledaj mu na murvu pred kućom pa ćeš vidjeti da se često poneka kožica suši.

Vrîće je od osušenih kožica krojio obojke za opanke. Ni jež mu nije mogao ostati. Znao je za njihova legla i puštao ih da narastu, a onda ih je donosio kući.

Kožice je bacao iza zida na njivu. Oko kožica se okupljale kokoši, mačke i vrane. Svatko je tražio nešto za sebe.

I mi smo maleni željeli više nego bilo što biti poljari s dalekozorom, štapom i vrećom. Igrali smo se poljara, ali i igra nije bila potpuna jer vreća pravoga poljara Vrîće nikada nije bila prazna. Ako u njoj nije bila kakva lovina, onda je skupljao u šumi osušene panjčiće i drvene paroške. Lovio je sve što se moglo uloviti, a mi smo lovili mačke i vrapce. Umjesto dalekozora gledali smo kroz razbijene vrške boce. Umjesto štapa imali smo prutić. Ni hlače nismo mogli zbiti u čarape jer čarapa nismo imali, a ako je netko od nas i imao čarape, nije imao dovoljno duge nogavice. Mnogo toga je nedostajalo, no mi smo se ipak igrali poljara.

Nekoga dana, kad se vraćao iz brda, bio je gladan. Ništa nije pojeo osim nekoliko listića zeljaste trave. Volio bi da nije ni tu travku pojeo jer mu je kruljilo u želucu. Gledao je zelene gloginje i znao je da su dobre kad sazriju. Sad još nisu ni prošarale. Nigdje na zrncima nije vidio rumenila. Ipak je ubrao nekoliko zrna i trljao ih u ruci. Zatim prinese ustima zelenom koricom obraslu košticu. Malo je grickao. Ništa nije osjetio do trpkosti.

I pošao je u selo tražiti kruha. Glad ga, tko zna koji put ponizi. Ali, sada poče kleti svoj ubogi posao:

- Za šaku žita - govorio je - sluga sam čitavom selu, za šaku nečista žita jednima se zamjeram, a drugima malu korist donosim.

Odlučio je više puta podnijeti ostavku, zahvaliti se duboko, iz srca i duše. Već je sročio što će reći seljanima. Ali, dok je prvoga susreo, ta mu se misao zagubila, pa bi rekao: »Nisam naišao ni na kakvu štetu!«

Nizbrdica ga je stresala, činilo mu se da se i želudac nekamo pomakao. Hvatao ga je rukom, podizao ga, ustezao i pritezao remenom. Skrenuo je prema jednom grmu. Rasteretio se. Iz vreće je izbacio sve panjčiće i paroške. Jedva je primicao nogu nozi. Kad je stupio na Jurin prag, zatekao je ukućane pri jelu. Svi se oko stola pomaknuše i napraviše mu mjesto. Poljar stoji i gleda. Od mirisa hrane i lomova u želucu oblio ga znoj. Najgore mu je bilo što nije mogao nadvladati stid. Jure pružio prema njemu žlicu i pokazuje mjesto gdje da sjedne. Poljar se smeo.

- Nisam gladan! - podiže ruku i obrisa znoj. Poljaru se grlo osušilo, srce jače udaralo i vrati se s praga.

Jure odlomi komad kruha i sustiže ga . Nije mu rekao ni uzmi ni ponesi ovo, nego ga primio za ruku i podviknuo:

- Drži!

Poljar je drhtavom rukom šutke kruh primio i blagim pogledom zahvalio.

Svima je bio dobar i svi su ga hvalili, ali nije bio po volji nama malenima koji smo koze, ovce i goveda čuvali. Činio nam se kao vukodlak. Bojali smo ga se jer je migao oboma ušima. I ne samo to. Mogao je jedno uho spuštati, a drugim prijetiti kao prstom. Mogao je jedno uho spuštati, a drugo podizati. Najčešće bi spustio šubaru do gustih velikih obrva, a obrve spustio na jagodice pa bi one stršile kao raširena ptičja krila. Kad bi pak podigao obrve i brkove, u očima su se vidjele crvene žilice, a u ustima krnjasti zubi puni žutila.

Nas nije zanimalo njegovo krsno ime. Čuli smo da ga zovu Vrîće zbog vreće koju je uvijek nosio o ramenu.

Jednoga dana pripremili smo se za prženje kukuruza. Vatra se taman rasplamsala, pa je trebalo samo klipove staviti na vatru. Najednom se Vrîće nađe među nama kao da je nikao iz zemlje. Zamigao je ušima i malo spustio obrve. Štap je zabio u zemlju, oslonio se na ručicu i sve nas očima skupio u zjenicu. Dalekozor je visio, uže kliznulo s ramena i vreća se spustila k nogama. Stajali smo ukočeni. Znao je čija smo djeca, znao je čije su njive i kukuruzi, znao je ne samo naša imena, nego i imena naše stoke. Jedna je krava pasla po mrginju u blizini kukuruza. »Pogledaj, Rumova će u kukuruz! - podviknu - Posta mi ne znam što ću s vama. Uzmimo da niste napravili štetu, a jeste, ali poslije vas može i drugi ući u njivu i brati kolilo hoće, a sve će pasti na vaš obraz!«

Morali smo mu pokazati svako mjesto gdje smo obrali kukuruz. On je prstom brojio.

- Hoćete li još trgati?

- Nećemo! - odgovorili smo s olakšanjem.

Dalekozorom je nekamo motrio i naglo se počeo udaljavati. Pratili smo ga dugo pogledom.

U jesen je skupljao poljarinu. Ljudi su davali: netko manje, netko više. Kad je napunio vreću, zamolio je da mu je pomognu dignuti na leđa. Pognut i zadovoljan koracao je uz brijeg prema svojoj kući. Nije došao ni po krumpire ni po kukuruz.

- Gdje je poljar? Kako to da ga nema? - pitali su se.

Poljar nije došao. Umro je!

Od prikupljenog žita i prodanog dalekozora podigli su mu spomenik. Na stijeni je pisalo: Ovdje počiva poljar Vrîće.

VILE IZ ZAVELIMSKIH MLINICA

Na obroncima Stajarke, pored Topničkog puta, u debeloj hladovini Dujina hrasta odmarala se četiri đaka.

Pomičući se s kamena na kamen, Jure je nehotice zgnječio dio stonogina tijela. Još je micala ponekom nožicom. Za tren oka mravi, vječno gladni, velike zadnjice, tankog pasa, snažnih nožica navalili na stonogu. Grizli je, grizli...

Gledajući mravlju pohlepu, dječaci nisu ni obraćali pažnju na crne oblake koji su prekrili cijelo nebo od Biokova do Zavelima. Uostalom, mnogo su puta idući u školu i iz škole, vidjeli takve oblake, mnogo puta pokisli i odjeća se osušila na tijelu. Pa, nije to ništa! Zna se, »nisu od šećera, neće se rastopiti«.

- Vidi kako se munje kovitlaju, kako preskaču s oblaka na oblak, kao jarci skaču s kamena na kamen! - smiješeći se reče Ivan.

- Samo munje krivudaju, jarac skače ravno.

- To je prirodna pojava, rekao bi naš učitelj - Rajko će.

- Tko bi to mogao nacrtati baš ovako?

Buljio je u oblake i škiljio pogledom u mutno nebo kao da otkriva nešto što do tada nije vidio.

PTICA SLOMLJENIH KRILA

Djeca su pogledom pratila oblake. Vjetar je dizao sve što je mogao. Uprašnjavilo se nebo i uskovitlao zrak. I ptice, i lišće, i prašina letjeli su bez cilja i smjera. Približavali se tmurni oblaci puni kiše i krupe. Munje su parale nebo. Ono malo odjeće na sebi nisu ni osjećali.

Obuzela ih drhtavica. Zvižduci vjetra dizali su prašinu koja im je zatvarala oči. Nisu mogli ni gledati ni kretati se. Motali su se na mjestu ispod hrasta i rukama štitili oči. Iz mračnih oblaka što su spajali nebo sa zemljom stala je tući kiša i tuča. Prašine je nestalo, ali je vjetar puhao još žešće. Sad su gledali sijevanje munja. Vidjeli su kako je grom udario u Mijine stijene i tada ih je osvijetlila topla nebeska svjetlost. Kiša izmiješana s tučom probijala je kroz hrastove grane. Vjetar je lomio ogranke, zasukivao grane, vitlao ih na sve strane, kao da je baš njih htio otrgnuti, a one se borile da ostanu onako kako su iz stabla izrasle. Poneke su padale, neke su prelomljene visjele niz stablo, a neke su vrškom dodirivale zemlju. Voda je tekla potocima. Nosila je piljčiće i kamenčiće, razne bube i poneku ošamućenu ili ubijenu pticu. Jednu je voda dovaljala i do Ivana. Još je malo mlatarala krilima, pokušavala se oduprijeti nevremenu, dignuti i odletjeti. Odupirala se nožicama o kamenčiće koje je voda valjala. Kad ju je voda dovaljala do Ivana, on ju je uzeo i položio uz hrastovo deblo. Želio ju je spasiti. Još je koji put rastegla krilo, ali nije mogla poletjeti. Budući da je kiša s hrasta smlatila mnoštvo buba i gusjenica, Ivan joj je ponudio uginulu zelenu gusjenicu i gotovo joj ugurao u kljun. »Jedi, sirotice moja!« - jedva je izgovorio, jer se i sam tresao od leda i straha, ali njoj onako nemoćnoj gusjenica ispade iz kljuna. Prstima je pokušao pritegnuti joj kljun da osjeti hranu. Gusjenica je sada ostala u kljunu, ali je ptica i dalje drhtala.

U blizini je udario grom i ptica je ispala iz Ivanove ruke. Osjetio je miris spaljenog neba. Djeca su se tresla. Iz svega su glasa, koliko su ga još mogla pustiti, zvala u pomoć. Ali, tko će nadvikati huku kiše i udare gromova? Tko? Tko ima tu snagu i tu moć? Nitko! A ponajmanje

dječji krikovi. Okupili su se kao ptići, naslonili jedan na drugoga glave okrenuli prema deblu hrasta. Sijevanje je učestalo jedno za drugim i osvjetljavalo okoliš. Kiša je u mlazovima udarala i kapljice se odbijale od zemlje. Potoci su tekli strminom Stajarke u točilo kroz koje je tekla silna mutna voda. Najednom se razli snažna svjetlost, kao da se komad sunca odvalio i pao pored Dujina hrasta.Dječaci su pali pored hrasta na zemlju.

GLAVA U TORBI

Grom je udario u jablan pored hrasta. Orila se grmljavina i tresla zemlja. Ležali su u vodi. Iz torbe su izbacili ono malo knjiga i navukli je na glavu da što manje vide, ali se i kroz torbu katkad nazirala svjetlost. Nakon nekog vremena Petar je podigao torbu s očiju i pogledao uokolo. Učinilo mu se da to nije ono mjesto gdje su se maloprije zabavljali. Drugovi su ležali i nisu se micali.Torbe su bile na glavama.Vratio je svoju torbu na glavu i šutio. Kiša je s krupom mlatila, a vjetar je nekamo nestajao. Prestao je lomiti hrastove grane. Svuda su tekli potoci. Petar je ponovno malo nadigao torbu. Tek toliko da vidi okolicu. I Rajko je s očiju pomaknuo svoju torbu. Gräd je sve rjeđe tukao, ali je kiša lijevala jednakom jačinom. Petru i Rajku susreli se pogledi i u njima se nazreo tračak nade.

- Moliš li? - plačljivo upita Rajko.

- Ne molim! - tugaljivo odgovori Petar.

- A ti?

- Što sam znao, to sam izmolio.- I tako opet poteče razgovor.

Rajko je pogledao Ivana. Malo ga je gurno nogom. Ivan je ležao nepomično. Strgnuo mu je torbu s glave i činilo se da Ivan spava.

- Spava li i Jure? - upita Petar Rajka.

- Sad ću vidjeti? - odgovori Rajko.

Kad je Rajko pokušao skinuti torbu s Jurine glave, Jure je uhvati objema rukama i još jače stegnu.

- Pusti me! - vikne Jure, ali više plačući nego kričeći. Očito se bojao pogledati oko sebe.

Kiša je popustila, a grmljavina i munje odmicale prema istoku. Rajko se zabavio oko Ivana. Gurkao ga i potezao, a Ivan kao da je bio u nekakvu snu i nije se mogao probuditi. Podigli su ga, ali je klonuo. Premda je svima bilo hladno i mada su cvokotali zubima a tijelo im se treslo od studeni, kao da poigravaju po žeravici. Izmakli su se od hrastova debla i prešli preko polomljenih grana na golet pokrivenu ledom. Ledene kuglice pomalo su se otapale. Potočići su tekli. Drhtavica ih je tresla. Ivan je spavao i to je njegove drugove zabrinjavalo.

- Hajde, probudi se,ustani, Ivane, i kiša će prestati. Što toliko spavaš? Hajde, Ivane, hajde!

Ivan otvori oči i ne shvati što se zbiva oko njega. Dok su ga vraćali k svijesti, učini im se da ih netko zove. Zastali su, osluškivali. Čuju poznate glasove svojih očeva:

- Rajkooo! Ivaneee! Petreee! Jureee!

Zaista ih zovu. Sve se bolje i jasnije razabiru glasovi.

Roditelji su im pošli ususret. No, i njih je na putu omelo nevrijeme i sklonili su se ispod kamenih litica. Čim su grmljavine i nevrijeme malo jenjali, potrčali su i zazivali punim grlom.

- Ivane, zovu nas!

- Tko zove? - progovori Ivan i, kao da mu se u

očima pojavila radost, a radost se pojavila i u očima drugova. A kako i ne bi kad čuju poznate glasove.

- Čuješ li? Zovu nas očevi! Zar ne čuješ kako odnekud dopire glas?

- Ivaneee!

Sad je i Ivan čuo. Poskakivali su na mjestu. I Ivan je naglo poskočio, ali je pao. Opet je poskočio i opet je pao. Zato se oprezno dizao.

Očevi su dotrčali raširenih ruku i s ponjavama preko ramena.

- Živi ste! - podvikivali su od sreće i bacali djecu u zrak, dočekivali ih na ruke , a onda stisnuli uza se i trljali ih rukama po cijelom tijelu.

Mislili su da će ih naći ozlijeđene, možda i mrtve , kroz mozak su crne misli strujale. Zato su ih ljubili kao da ih godinama nisu vidjeli. Premda im muški ponos nije dopuštao da cmaču djecu jer je to»ženski posao« a oni i vole i ljube srcem i savješću, nisu ovoga puta mogli odoljeti. Izljev čudne raznježenosti učini i dječju družbu hrabrijom.

Počeli su skupljati svoje knjige i bilježnice pune vode i zemlje, ali se razmočeni papir raspadao, pa nisu imali više što vratiti u torbu. Sva je znanost ostala pod hrastom. Odjeću im skinuše i ocijediše.

- I tako... ostali ste živi!- široko otvorenih usta , kroz smiješak je govorio Jakov.

- Ptići moji mali! - tepao je i u ponjavu zamotao sina Ivana.

STIŽU NOVE KNJIGE

- Što ćemo sad?Nema knjiga! - obrati se Ivan ćaći Jakovu i ponovi mu ono što je učitelj znao reći o

mudrosti i znanju koje se nalazi u knjigama i to treba prenijeti u glavu pa iz glave razrađenu znanost pretvarati u nova dobra. Pijo se začudi kako dijete govori i sretan doda:

- Sutra ćemo nabaviti nove!- s toliko zadovoljstva izgovori Pijo i učini se tako, kao da će on svoj četvorici nabaviti nove knjige.

Znalo se da je za knjige teško izdvojiti novac i da je to posljednje što bi očevi kupili, a sad će najednom knjiga biti koliko ti srce želi. Osjećali su se radosnima kao da im dolazi dar s nebesa.

- Ćaća, hoćeš li mi kupiti bojice kakve ima žandarov Čmrkalo? - upita Jure svoga oca Piju i gleda mu ravno u oči kao da želi poniknuti u njih i vidjeti jesu li obećanja prava ili su sve samo isprazne riječi.

- Kakve boje ima žandarov sin? - upita Pijo.

- Kutiju s dvanaest okruglih vodenih boja, a svaka ima svoje ležište.

- Dašto nego kupiti! - reče Pijo, a Jakov potvrdi.

- Kupiti, kupiti!

Znalo se da je u razred jedino Čmrkalo dolazio s bojicama. Otvorio bi kutiju od dvanaest bojica i stavio je ispred sebe na klupu. Ponosan je Čmrkalo! Učitelj bi razdijelio crtanke i zadao temu: »Možete crtati olovkom, suhom ili tintanom, crvenom i modrom, a tko ima boje može i njima.«

Glave bi se nakrivile na jednu, a jezik kroz otvorena usta virio na drugu stranu. Jedino bi se čulo šuškanje papira i trljanje gumice po crtanki. Ozbiljno bi se prihvatili posla jer je učitelj proglašavao najboljega. A tko će to biti? Rajko je razmišljao kako bi rado nacrtao munje i oblake pa je gledao u Čmrkalove boje i želio

bojama nacrtati ono što je doživio. Kad je primijetio da iz Čmrkalova nosa vise dvije gliste i polagano se spuštaju na usnu, gurnuo bi rukom Petra. Petar bi pogledao i rastegao usne u smiješak. Primijetio bi to i učitelj, ali nije htio upozoriti Čmrkala da obriše nos, jer je znao da bi Čmrkalo ispričao ocu kako ga je učitelj u razredu napao. A Čmrkalov je otac žandarski narednik, što nije malo. Zato bi učitelj upozorio nekoga drugoga da obriše nos, a Čmrkalo bi ušmrknuo svoje gliste jer je znao za tu svoju manu. Stoga je ušmrkivao i kad je trebalo i kad nije. Đaci nikad nisu doznali da li Čmrkalo zna zašto ga tako zovu.

Ipak je Čmrkalo bio dobre duše. Svakome je dopustio da gleda boje, a netko bi ih čak smio i prstom taknuti. A znate li što znači prstom dodirnuti vodenu boju? Mnogo to znači! Boja ostavi tako divan trag na prstu, pa onda njime pređeš preko lica, pa opet ostavi rumenkasti trag. Oprati boju bio bi grijeh. Boje bi na prstima i licu ostajale sve dok se same ne bi izgubile. Tada je prestajala divna čarolija.

Niz obronak se spuštala Rajkova majka zaogrnuta u kostretnu kabanicu i bosonoga. Kukavna, birkala je bosim nogama gdje će stati i polako se približavala. Rasplakana i rastužena potiho upita:

- Ljudi, je li tko vidio moga Rajka?

- Tu sam, mamo! - reče i potrči joj u naručje.

- Žensko srce i ženski razum - govorila je - nije kao muško. Već sam se za sva vremena oprostila od djeteta, a on mi živ i zdrav.

- Što nisi poslala Vicu? - upita je Pijo.

- Prekjučer je otišao u Mostar na rađu - odgovori Kata, podižući ruke k nebesima i zahvaljujući im što je sin u ovakvome nevremenu ostao živ i zdrav.

Dakle, stižu nove knjige i kutijica vodenih boja! Ima li išta ljepše od nove knjige koja još miriše na tiskarsku boju, koju nitko do tada nije otvorio, u kojoj su još slijepljene stranice i pri listanju šušte i pucketaju. Kako je slatko otvarati list po list, mirisati boje i razgledati slike bitaka i gradova, mora i rijeka, stranih nepoznatih svjetova koje ti knjiga podastire pred oči. A ti samo sišeš tu mudrost i čitaš u sebi ili naglas. Kako se uopće nagledati takve ljepote o kakvoj do tada nije bilo ni slutnje?! A kako i bi? Djeca su obično dobivala stare i otrcane knjige, one koje su prošle nekoliko ruku. A i njih je odobravao učitelj. Siromašnima je odobravao i one kojima su sranice ispale, samo ako je kraljeva slika bila čista. Progledao bi i ono što su muhe uprljale i ono što je dim očađavio i ono gdje su stranice potrgane, ali je zabranjivao i čak i dobre knjige u kojima su kralju bile pošarane oči ili je bio oslijepljen. Govorilo se da bi učitelj, ako želi, knjigu s oslijepljenim kraljem mogao pokazati žandarima, a to bi bilo veoma opasno, pogotovo za roditelje.

Išli su prema planinskim kolibama. Ivana je ćaća nosio.

- Kako si, sine? - upita ga.

- Dobro! - odgovori i stisne se uz ćaću još jače.

- Možeš li hodati?

- Mogu!

- Svejedno će ćaća nositi svoje dite!

Rajko je koračao za majkom i šapatom je upitao:

- Hoćeš li mi kupiti nove knjige?

Ona je potvrdno kimnula glavom i dodala:

- I još nešto!

TEKU ZAVELIMSKE SUZE

Kiša je prestala. Oblaci, munje i gromovi odmicali su prema istoku, odakle je dopirao zvuk tupe grmljavine. Kroz oblake se probijalo sunce. Izišli su na vrh Stajarke. Sjeli na proplanak i promatrali Biokovo i one planine koje se nadovezuju jedna na drugu. Proviruju jedna iza druge kao glave na istegnutim vratovima i protežu se na nožnim prstima da vide što dalje. Najbliža je planina Zavelim. Zavelim je posuška i duvanjska planina. Možda jedina koja se ne veže ni na jedan planinski lanac, a spada u sustav dinarskih planina. Planina do koje su Jurine bose noge stigle, ali se nikad po njoj nisu penjale. Gleda Jure Zavelim sad nakon kiše, umiven, suncem obasjan i čini mu se da ta planina diše svom čistoćom i bistrinom. Pročišćeni zrak ga je toliko približio da bi malim zaletom mogao iskočiti u njegova njedra. Zavelim je ušao u Jurin život još u najranijem dobu. Još ga nije dobro ni vidio, ali je puno puta slušao kako momci pjevaju:

Zavelime, moj debeli lade,
Što po tebi Zavelimke rade?

I, dok su pastiri pjevali, gledao je kako odmiču, kako se naslanjaju jedni na druge,kako netko potrči naprijed, a netko opet ostane i tjera blago na zavelimsku pašu. Sve sjedinjeno putuje, i ovce, i goveda, i konji, i pastiri i svi postaju dio te veličanstvene prirode.

Jure je osjećao potrebu da tog trenutka naraste i krene s njima skupa u taj veseli zavelimski pastirski svijet. Već je namještao kapu na lijevo uho ošišane glave, pritezao obuvače na golim nogama, zbijao nogavice u čarape bez čarapa; ništa nije imao osim snage i želje za zavelimske podvige.

- Teku zavelimske suze! - reće Pijo čudno i zabrinuto i prekinu Jurina snatrenja i razmišljanja. - Teku potocima. Provrilo je svih sedamdeset i sedam zavelimskih suza.

Pijina priča o zavelimskim suzama zbuni Juru i ujedno obradova. - Zar suze mogu teći potocima? - upita samoga sebe, ali nije znao odgovoriti. Pijo je svojom pričom zbunio i odrasle, a kamoli ne mališe koji bojažljivo koračaju u život.

Pijo se podiže. Stavi ruku iznad obrva, drugom pokazuje udoline, točila i brine koje se spuštaju od vrha i gube u podnožju obraslom šumom. Pijo je imao dubok glas i uvjerljiv način govora.

- Vidite li kako se mjestimično voda svjetluca?

Zaista, odbljesak sunčanih zraka na vodi stvarao je srebrnu plohu. Iz daljine se činilo da je led po kojemu bi se moglo klizati.

- E, djeco moja, sad bi trebalo otići do izvora i nagledati se nagih vila Zavelimki. One se sada kupaju, češljaju kosu, lakiraju nokte i papke. Auuu... - otegnu Pijo dugim glasom i doda: - Koje su to ljepotice! Na ovom svijetu nema ljepših žena. Ne zna se što im je skladnije, tijelo, lice, govor. Sve izgledaju kao velike lijepe lutke kakvih ima u gradovima. Naravno, iz sela ih još nitko nije vidio.

Od Pijine se priče usta sama otvaraju, a zjenice šire. Dječaci čas gledaju Piju, čas Zavelim i zamišljaju divna ženska stvorenja dugih kosa do peta, bosih nogu, jedne kozje s papcima, druge ljudske s prstima. Prozirnu odjeću nisu mogli ni zamisliti, jer takve u selu nema.

- Jesi li ti, Pijo, vidio vilu? - upita Rajko.

- Dä vidio, radosti moja jedina? - pogleda po djeci.

- Kupao sam se s njima u najvećim virovima, gdje se voda modri kao da si u nju ulio modrilo. Kolika je dubina vira nitko ne zna jer ga nitko nikad nije ni mjerio. Kad ja zaplivam, njih nekoliko uz mene bućka! - odgovori tako uvjerljivo kao da je maloprije došao s kupanja.

U mladenačkim očima nitko nije bio veći, snažniji ni pametniji od Pije. Jedino se on od svih znanih i neznanih kupao s vilama i nije ga bilo strah. Jest, taj Pijo je junak nad junacima. Drugi ljudi, pa i žene, o tome ne znaju ni pričati, a ako i pričaju, onda zamuckuju, zastajkuju u govoru, iskrivljuju usne, zabjeljuju očima, mlataraju rukama kao da ih netko davi. Oni zapravo time plaše djecu. A Pijo je junačina i nenadmašiv u junačkim podvizima.

- Kako vile govore? - upita Ivan.

Pijo se malo zamisli. Krene vratom i glavom ustranu, malo isteže vrat, povuče nekamo jezikom i poče ispuštati zviždukave glasove kao da ih kroz pukotine stijena stvara vjetar. Malo je zviždukao, a malo govorio. Tako pomiješati zviždanje s govorom može samo Pijo.

- Tako otprilike govore vile.

Začu se grohotan dječji smijeh.

- Smijete se, smijete! - reče Pijo i nastavi. - Zavelim ima sedamdeset i sedam vrela. Poslije ove kiše sva su provrela. Na svakom se izvoru kupa po jedna vila, a sunčaju se na onoj bijeloj stijeni.

Prstom pokaza stijenu na kojoj se sunčaju i, kako reče, čekaju noć.

- Zašto čekaju noć? Kao da noć neće doći i bez njihova čekanja? - upita Petar.

- Vidi ga! - Pijo poprijeko pogleda Petra i pogledom ga prekori što ga ometa dok govori. - Zašto čekaju noć, pitaš me. Djeco moja, kad smo ovako dobro i kad smo poslije ovog nevremena živi ostali, Pijo će vam reći zašto vile čekaju noć. Jeste li vi, djeco, zagledali kad konjsku grivu?

- Jesmo! - gotovo će u glas.

- Je li itko od vas uspio rasplesti konjsku grivu?

- Nismo je ni pokušali rasplitati! - odgovoriše djeca.

- Pokušajte rasplesti konju grivu da bude svaka dlaka posebno, pa ćete sutra vidjeti kako će griva izgledati. Vile noću obilaze pojate i spliću grive u pletenice. Isti tako noću izvode konje. Jašu livadom i šumom. Kud god žele. Konji lete kao krilati, a iz nozdrva im liže plamen. Okupaju ih u znoju. Ako im se svidi kakav krasan momak, dignu i njega iz kreveta, pa i on s njima proboravi do zore. Prije nego pijetli zapjevaju vrate konje u staje, a momku ostave da bira kamo će.

- Postoji li takav momak? - upita netko.

Pijo ne odgovori, ali prstom pokaza na sebe.

- I mene su vodile. Kad sam izišao iz vojske. A služio sam u mornarici, nije mi bilo ravna. E zreo, e ugojen, e lijep kao lijepa jabuka, kosa pala po ramenima, a odjeća kao da je iz Amerike stigla.

- Prestani, Pijo, djeci pričati budalaštine! - podvikne Jakov i zanese rukama.

- Kakve budalaštine? - upita Pijo.

- Eto te, kakve pričaš! - doda Ante.

Djeca u jedan glas kliknuše:

- Neka priča! Neka priča! - Okupila se oko Pije i mole:

- Pričaj, Pijo, pričaj, molimo te, Pijo!

- Kad to djeca vole, ti pričaj - popustiše Jakov i Ante, samo Kata sikće. - Manitovšćine pričat dici, pa di si to vidio? Đava ga s vilama odnio, kako to manito smišlja. A dica slušaju bolje dego da pratar prodiku drži.

Pijo pogleda po djeci i namigne im i lijevim i desnim okom.

- Što su ti vile radile noću? - upita Jure, a mater mu stavi ruku na usta.

- Đavla su mu radile! Zar ne osjećate da vam laže, vrag odnio Piju i vile.

- Možda je i bio s njima - reče Jakov gledajući Katu. To nije rekao zato što on vjeruje Pijinim pričama nego zato što je protiv ženske »mudrosti«.

- Milovale me, djeco moja! - upade Pijo, raskopča košulju, malo rukom prođe po dlakama na prsima i zaustavi prst na bradavici sise koja je virila iz dlaka. »Znaš«, reče mi jedna od vila: »Pijo, ti moraš počupat tu kostrijet s prsiju, jer je to nečisto i smeta mi dok te milujem!« Ja dohvatim jedan čuperak dlaka među prste i htjedoh ih počupati. Ona me uhvati za ruku i reče:»Ne tako, pusti meni!« Pustim je, a ona prstićima mekanim kao svila poče čupati dlaku po dlaku. I zakratko ispod lijeve sise pokaza čistu kožu bez ijedne dlake. Takav bih bio sav da sam joj dopustio.

Gledali su u onaj dio kože bez dlaka kao u neku svetost i primijetili ožiljak kao da je koža na tom mjestu od nečega izgorjela, kao da je imao ranu koja je zacijeljela, zamijenila je mlada koža po kojoj više neće rasti dlake.

Opet Kata prekide razgovor i htjede s Jurom otići, ali Jure zapeo ko sovićko magare i neće ni makac. Pijo je osvojio djecu, ali, čini se, Juru najviše.

- I kažeš, Pijo, nosio si se s njima cijelu noć - priupita Jure.

- Ne jednu, nego više noći. Orila se takva cika i urnebes da je bilo milina vidjeti. Jednu pomilujem po kosi, ona cikne, drugu pomilujem po stražnjici, ona vrisne, a kad bi im dirnuo grudi, nastajalo je pravo veselje. I sve tako: one nalijeću, izazivaju, a ja milujem, gladim, ljubim, sve do zore.

Rajko gleda u Zavelim i nešto razmišlja.

- Zašto vrela zovu suze? - upita Rajko Piju.

- Mileni moji! - pogleda Pijo djecu i nastavi: - Voda ne izvire ni iz blata, ni iz mulja, već iz ljutog žestaca kamena. Zato se kaže da je zavelimska voda bistra kao rakija, hladna kao led i čista kao suza. Zbog bistrine zovu je suzama. Još da vam kažem i ovo: sedamdeset zavelimskih vrela ponekad presuši, ali ostalih sedam nikada. I za najsušnijih ljeta na svakom će se naći po kap vode.

SUZE RAZNESOŠE MLINICE

Voda rastaložila tu i tamo nizvodno malčice zemlje. Kako je naroda mnogo a zemlje malo, ljudi bi krčeći stijene, vadeći iz zemlje po koji panj ili cijelo drvo, proširili i ogradili svatko svoj dio. Tako su, otkidajući nešto od kamena, nešto od šume, uz ono malo što bi voda nanijela, bivali za dlan-dva zemlje bogatiji. Mnogo su znoja prolili gradeći brane i pregrađujući brine na najužim dijelovima. Gradili su vodene mlinice. I što misliš, prijatelju moj?! - Pijo se okretao djeci i govorio im kao da čita najljepšu knjigu. - Već su se oni koji su dovršili mlinice dogovorili koliki će ujam uzimati od meljave, a oni koji su sazidali mlinice i napravili slivove, a nisu nabavili mlinove, žurili su se da to što prije

naprave. Jer, trud koji je uložen i zarada koja će stići od mlinice nagonila je ljude na hitnju. Uzjogunili su se pak oni koji nisu imali mlinica, ali su imali pedalj-dva zemlje uz vodu i tu zemlju natapali. Misleći da će im voda skrenuti na drugu stranu, usprotivili se vlasnicima mlinica. Svađali se. Lako bi bilo da je ta svađa ostala samo na riječima, uvredama, kletvama i prokletstvu, nego su počeli sijevati noževi, frcati sjekire. Nabacivali se kamenjem jedni prema drugima, i krv se počela liti.

Tada, rode moj, veliko zlo spriječiše vile Zavelimke. Začuo se neobičan smijeh i urnebes. Nitko točno nije mogao odrediti s koje su strane glasovi dolazili, ali su bili neobični i svi su ih čuli. Najednom su ljudi stali kao ukopani. Nekome je ispao iz ruke mašklin, nekome kamen, nekome sjekira, a glasovi se pojačavali kao zvukovi truba. Vrtjeli se ljudi u krugu, osluškivali što će se zbiti.

- Što je ovo, braćo moja?

- Nebesa zabranjuju prolijevanje krvi!

Odlazili su šutke, zamicali od mlinica sve brže i brže. Usput su govorili da treba donijeti svete vode i poškropiti svaku mlinicu. Planirali su donijeti trideset i tri posvećene svijeće da gore trideset i tri dana da otjeraju duhove, nevidljive ali čujne.

- Jesu li ljudi što vidjeli? - pitali su Piju.

- Ne može se točno odgovoriti. Neki su govorili da su vidjeli kako se tresu đerdani u zraku. Drugi su govorili da su vidjeli ruse kose, ali tijela nisu. Neki su opet vidjeli samo papučice, a jedan se kleo da je vidio kozju nogu. No, to sada nije ni važno, koliko je važno da su vile nagovorile Zavelim da pusti snažnu kišu. I pripovijeda se da je te noći udarila takva tuča, kiša i vjetar, nekoliko puta jači od ovoga današnjeg povodnja.

Sutradan su ljudi imali što vidjeti. Voda je raznijela i prizide i brane, i slivove. Nakon dugo, dugo vremena sagrađeno ih je samo nekoliko. Sam bog zna koliko su dugo trajale, ali danas ih više nema.

Dječaci su ostali bez riječi. Nisu znali što bi pitali.

BIOKOVSKA SRDŽBA

Jure je gledao u Biokovo koje je bar nekoliko puta veće od Zavelima. Pa onako, bez veze, upita Piju.

- Ima li u Biokovu vila?

Pijo opipa rukom razgrnutu odjeću da vidi koliko se prosušila, a koliko osušila. Učini mu se da bi se djeca za koji trenutak mogla obući i krenuti gore prema kolibama.

- Pitaš me ima li Biokovo vila. Sunce moje miljeno, maleno, ima, ni broja im se ne zna. U biokovskom spletu i jedno se brdo zove Vilenjak. Zbog vila su se Biokovo i Zavelim posvađali. Kad se jednom u pradavna vremena, ne zna se kad je to bilo, Biokovo rasrdilo na Zavelim, jednostavno ga je odgurnulo na našu stranu i izbacilo iz onoga spleta planina. Nek sam tugu tuguje, nek sam drugu druguje, nek plače i nariče, nek svoj grijeh ispašta. Ali, hrabar je Zavelim, pa se nije pokorio. Pogledajte onamo između Biokova i Mosora, vidite li onu prazninu!? Ondje je nekad bio Zavelim. Kad je gurnut ovamo, donio je sa sobom sedamdeset i sedam vila, pa kad nikoga na njemu nema, on ipak ima svoje posestime. Najteže mu je što nekada mogaše gledati more, a sada mu se ispriječilo Biokovo, uskratilo mu pogled na more i još mu se ruga: »Da sam na tvom mjestu, devet bih mora vidjelo, a ti, slinavče, ne vidiš nijedno!« Na te se riječi Zavelim uvijek ljuti i tada se od ljutnje zavije u oblake da ga nitko ne vidi. Drži ih na

sebi dok mu ne otežaju, a onda srdit, pozove buru i baci oblake na Biokovo. A ono se posprdno smiješi svojom kamenom ćelavom glavom.

Tako je Jure iz Pijine priče doživio Zavelim koji se umiva, srdi, miluje i uljepšava.

I kad mu oči suze peku,
umije ih zavelimskim snovima
koji i danas teku, teku, teku...

GUNDEVALJ

Jerko je i tog jutra sam silazio s planine do raskrižja, gdje su se okupljali da bi zajednički nastavili put u školu. Najbliži put vodio je kroz točilo. Žurio je prijateljima. I baš na dnu točila, kad je trebalo da skrene na malo širi i bolji put, umalo nije zagazio na još svjež izmet. Možda bi izlanuo i kletvu da mu se pogled nije zadržao na gundevalju. Gundevalj je nešto njuškao, tražio, a zatim rašpastim nožicama povlačio komadić po komadić i pravio okruglicu. Kad god bi nogama odlomio komadićak izmeta, podvlačio ga je poda se. Tada se smiri, kao da se zamislio. Samo su mu prednja ticala stalno treperila. Najednom se po uvelom lišću između kojeg je nikla trava začu šuštanje. Mnoštvo tih crnih buba žurilo je da započne isti posao. Jerko odloži torbu nastranu, sjedne na kamen i stade gledati. Toliko se zanio da je posve zaboravio na vrijeme i školu. Sve se crnjelo od okupljenih gundevalja. Razmiljeli se i razmahali. Oblijetali su i otkidali izmet kao poslasticu. Ali nisu ga jeli, samo su od komadića pravili okruglice. Iako se kaže da netko radi kao mrav, ja vam kažem da su radili bolje i upornije od njih.

Sunce je pripeklo, zemlja kao da je isijavala toplinu, a zrak treperio. S njihovih rožnatih crnih oklopa odbijale su se sunčeve zrake i činilo se da ti gundevalji postaju izvor tajanstvene svjetlosti s mnoštvom različitih odsjaja. Miješale su se čudesne boje koje se ne mogu opisati, ali se katkad mogu vidjeti. Okruglice su narasle kao pravi brabonjci. Brabonjci su bili veći od graditelja. A oni ne prestaju, ne daju brabonjcima mira. Stalno ih nekamo vuku.

Radnici rade, a Jerko gleda.

Ima stvorenja koja su na prvi pogled draga, kao i onih od kojih se bježi stotine metara. Jerko razmišlja kako bi pomogao tim dražesnim stvorenjima. Obično pomaže mravima, gušterima, leptirima, čak je i gusjenice nabadao na iglice trnja i stavljao ih u gnijezda da bi ptice lakše hranile svoje male i nepokretne ptiće. Kad bi naišao na poskoka, Jerko bi ga smlatio i odnio na mravinjak. Mrzio je otrovnice, od čijeg ujeda, mislio je, ništa ne ostaje živo. Za zmiju nikad nije vjerovao da je mrtva. Uvjerio bi se u to kad bi je napali mravi. Prevrtala se, bacala u stranu, valjala po mravinjaku kao da je živa. Misao da je zmiju teško uništiti potvrdio mu je nedavni razgovor s Mutom. I sada mu u ušima odzvanjaju Mutine riječi kako je u Ljutom docu smrskao zmiji glavu i ostavio je tu. Zadovoljno je sjeo na kamen i napunio lulu. Još nije ni iskresao vatru, a već je vidio kako među kamenjem i makijom brzo prolazi druga zmija dignute glave, očiju svijetlih kao žeravice, a šiljak joj se trese na vrhu glave. U ustima je imala sivožućkast korijen. Gmizala je brzo, ne obazirući se na Mutu, a možda ga nije ni vidjela.

Dogmizala je do one ubijene. Muta je prozborio: »Ovakvog čuda još u životu nisam čuo ni vidio. Ma, slušaj ti, brajane moj. Povuče nekoliko puta korijenom po razmrskanoj glavi i mrtva se glava zaobli. Zatim gurnu korijen nekamo u usta i svojim ustima uhvati zaobljenu glavu ubijene zmije kao da joj udahnjuje snagu. Nato se ubijena zmija poče micati cijelim tijelom. Ukočio sam se na mjestu, ne mičem, gledam što se zbiva. Nakon nekog vremena ispusti joj glavu iz usta, vidim joj i oči, i onaj kukulj na vrhu glave. Zmija oživi! Htio sam skočiti i zgnječiti ih nogama, ali mi se zbog trošnih i slabih opanaka javio strah u kostima. Mirovale su jedna uz drugu. Ja ih, bogare mi, udarim motikom.

Pogodim onu koju sam već bio ubio. Zmija s korijenom zazviždа i poskoči, ali ne na mene, nego nestade između kamenja, odnese korijen koji ne mogu prežaliti«, kaže Muta. Otada je Jerko mislio da zmijska doktorica ne može pomoći zmiji kad je on odnese na mravinjak. Sutradan bi došao i nije našao ništa osim kostura. Uzeo bi ga s mravinjaka i bacio u propunte između kamenja, gdje ne može doprijeti ničija noga. Slušao je i priče o zmijskim kostima. I njih se bojao. Čuo je da se zmijska kost, kad te ubode u nogu ne može izvaditi nego hoda po tijelu dok ne dođe u srce... A tada čovjek umre.

No, kako da pomogne ovim gundevaljima? Kad bi znao gdje spremaju brabonjke, pokupio bi i njih i brabonjke i odnio do njihova skrovišta. Ali kako? Čim bi ruku spustio do brabonjaka, gundevalji bi stali. Budući da su brabonjke valjali ne baš istim smjerom, nego kuda koji, pokušao je pomoći jednima, pa drugima, a onda trećima. Ali uvijek se zbivalo isto. Čim bi se njegova ruka primakla, oni bi ostali kao ukopani.

- Želim vam pomoći! - iskreno im vikne. Na njegov glas svi ostadoše na mjestima kao vojnici kad padne zapovijed »mirno«.

- Pa jadne moje male baje, želim vam pomoći, želim vas odnijeti zajedno s brabonjcima do vašeg spremišta. Pokažite mi put - govorio je tiho da ih ne uplaši.

Nisu marili za njegovo šaputanje ni tepanje. Stajali su i migali ticalima. Jerko se odmakao nekoliko koraka. Tišina u krajoliku i sunce koje je pržilo potaknu gundevalje. Najprije, kao po nekom rasporedu, zavaljao je jedan, pa drugi, treći i tako redom.

Osjetio je da im smeta i pustio ih da u miru rađe svoj posao. Ali, ostao ih je gledati gotovo do zalaska sunca.

- Želim - reče Jerko po tko zna koji put kad je već izgubio i dan, i školu - vidjeti njihovo skrovište, pa ću im možda kasnije moći pomoći.

U času nesmotrenosti, dok je gledao odbljesak sunčanih zraka koje su obasjavale vrhunce biokovskog gorja, gundevalji su jednostavno nestali. Jerko se trgne. - Pa što je ovo? - usklikne. Pretraži busenje trave, podviri se pod grmlje, raskopa uvelo lišće, podigne kamenje, zagleda se u rupice da vidi nisu li se kao pauci zavukli u zemlju. Gundevalja nigdje, kao da ih je zemlja progutala. Brabonjci ovijeni prašinom ostali su po travi, lišću, u prašini, ostali su ondje gdje su ih dovaljali.

Kad je drugi dan došao, više nije bilo gundevalja.

Išao je kući i razmišljao zbog čega su gundevalji napustili posao i nestali. Sutradan se polagano primicao istom mjestu, ali nije našao ni gundevalje ni brabonjke. »Da li su ih sklonili zbog mene ili zbog sebe?« - pitao se. Doznao je tek kasnije da je to način njihova razmnožavanja.

TONKINA PRIČA

Jedino mjesto na uskom putiću gdje su se ljudi i stoka mogli odmoriti bila je Mirisna stijena. U njezinim rupicama koje su razdirale kiše i vjetrovi nataložila se zemlja, pa je niklo smilje, zbog čega je stijena izdaleka mirisala. Mirisna se stijena izdaljega i vidjela jer se izbočila i stršala. Prolaznik bi u prvi mah usporio hod i zazeblo bi ga pri srcu jer mu se činilo da će se stijena baš tog trenutka svaliti na nj. Nakon toga bi ga sve snažnije prožimao miris smilja, a kad bi se primakao, pod stijenom bi ugledao duboku i tamnu pećinu.

Ne sjećam se čovjeka koji je pripovijedao o pećini i hrabrim momcima, Turuntiji, Vilatliji i Bušatliji, jedino blijedo pamtim da su krenuli za skrivenim blagom bosanskih vladara. Otišli su i nisu se vratili. Neki su govorili da su povilenili, drugi da su se povukodlačili, treći su pak rekli da su im se davno kosti raspale . Četvrti su pričali da ih se jednom godišnje može vidjeti kako igraju kolo s dvozubom ženom. Mrzio sam je iz dna duše jer je ona odnosila malu djecu.

Kad je Paškalova žena rodila četvrto dijete, pozvala je svoju sestru Tonku da joj pomogne u kući, jer je Paškal gotovo uvijek bio negdje na državnim gradilištima.

Tonka se odmah sprijateljila s djecom, osobito s najstarijim, Vicom. Znala je lijepo pripovijedati i time je djecu zabavljala. Kad god je imala malo vremena, ispričala bi kakvu pričicu. Jednom su je djeca upitala zna li išta o dvozuboj babi koja stanuje u pećini kod Mirisnog kamena. Pritom su pružali ruke prema planini pokazujući to mjesto. Ona se samo malo nasmiješila,

nije ništa odgovorila, nego je počela pričati o stonogi i pužu. A kad je počela priču o leptiru trokrilašu, prekinuo ju je Paškalov povratak.

Paškal se obradovao djetetu iskreno kao što se dijete obraduje roditeljima. Nadnio je glavu nad kolijevku te usana razvučenih u osmijeh i žarećih očiju promatrao malog pospanca u kolijevci, glasno mu tepajući:»Pava, pava, zlato moje!« Okupili su se i susjedi, pila se kava i rakija. Paškal je svakom djetetu koje je ušlo u kuću ili došlo do praga u čast novorođenog djeteta dao po jedan keks ili mali šareni bombon. Tom malom poklonu djeca su se radovala više nego djetetu.

Paškal je želio dovršiti davno započeti posao. Da bi to obavio, trebala mu je posebna alatka koju je imao jedino Jure iz drugog sela. Poslao je Tonku Juri da mu posudi alatku. Tonka se pred kućom srela s Jakovom . S njime je nekoliko puta progovorila po nekoliko riječi i primijetila podrhtavanje njegovih usnica. Nije joj promakao ni plamen iz očiju od kojega je i ona izgarala. Ušao joj je kroz oko u srce i dušu.

Kad je krenula, Vice ju je uhvatio za ruku. Ta kako bi on bez nje ijednu minutu? Baš mu se pružila prilika da samo njemu ispriča o leptiru trokrilašu. Skakutao joj je uz noge kao psić. Ako je Tonka pogledala nalijevo, i Vice je gledao na lijevu stranu. Kad bi Tonka zastala u hodu, i Vice je zastajao. Sve je radio kao i ona. Čak bi i pleo da je znao držati igle. Tako je doskakutao s njom do Jurina praga.

- Ostavi mi tog maloga, potrebniji je meni nego Paškalu. On je dobio četvrto! - našali se Jure predajući Tonki alatku. Gledao je Vicu i rukom nešto tražio u džepu.

- Ne mogu ja tuđe dite nikom dati! - odgovori Tonka milujući dječaka po glavi.

- Voliš li tetu? - upita Jure.

- Volim! - oštro odgovori.

- E, kad je tako vološ, evo ti orah!

Na povratku su sreli Jakova. Vidio je kamo je Tonka otišla, pa je krenuo istim putem. Nedavno se vratio iz vojske. Još je miješao domaće i naučene riječi. Tako je umjesto kruh znao reći »leb«, umjesto »tisne postole« rekao bi »tesne cokule«. U selu je zbog toga govora bio i malo otmjeniji od ostalih. Tako su govorili i oni prije njega, pa i oni koji su još davno služili austrougarsku vojsku. Unosili su u selo jezik komandi i tumačili ga jer je bio samo njima razumljiv. Uvijek su u selo donosili nešto iz svijeta. To bi trajalo kraće vrijeme i samo se po sebi gubilo, a ostajalo ono njihovo trajno, što i danas živi.

U dugim zimskim noćima između momaka i djevojaka igrala se neka igra. Momci koji su radili u Bosni, donijeli su novu tamošnju igru. Razvukli bi lanac i pričvrstili ga za grede. Nasred lanca stavili su malo starih krpa. Pomoću štapova na krpe bi sjeo prvi igrač i prekrižio noge.

- Kume - pitaju ga - ti nekud putuješ?

- Na ćabu! - odgovori.

- Konj ti je na sve četiri noge bos.

- Potkovat ću ga!

- Nije ti konju rep podvezan.

- Podvezat ću ga!

- Nije mu griva iščešljana.

- Očešljat ću je!

Jahač bi smirio konja, a kuckanjem štapa o štap zabio bi čavle. Ispitivač bi pitanjima zbunjivao jahača i pokušavao mu usmjeriti pažnju na nešto drugo. Dok je jahač kucao štapom o štap, govorio bi:

- Kume, jedan čavao ne drži ploču!

- Jedan po jedan i puna su ih kopita - odgovarao bi jahač.

Kad htjede zabiti drugi čavao, štapovi se mimoiđoše, lanac se zaljulja i Matko se ispruži na podu. Zaori se smijeh.

- Bijesan ti konj! - rekoše Matku.

Tad je krenuo Jerko, momak vješt igrama i trkama. Sa strane mu je sjedila djevojka, rumena od sreće i zdravlja. Sretna li je bila kad je vidjela kako se Jerko lagano bacio u »sedlo« i odmah kucnuo osam puta, malo smirio lanac, pa opet kucnuo osam puta zaredom i potkovao prednje noge. »Kuc, kuc«, čulo se udaranje štapića o štapić, »kuc, kuc«, pa opet »kuc, kuc«. I stražnje su noge bile potkovane.

Govorili su da je Jerko toliko vješt svakoj igri da može u trku sjesti na vjetar, zauzdati ga, pritegnuti i okrenuti na koju god želi stranu, a kamoli ne sjediti na lancu i udarati štapićem o štapić.

Podvezao je rep, očešljao grivu, i baš kad se Jerko smijuljio i namjerno malo zanjihao lanac pogledavajući na djevojku, štapovi su poletjeli i on se stropoštao.

- Bisan ti je, kume konj! - kroz smijeh mu rekoše.

Djevojci se usta sama otvorila, jecnula je i rukom pokrila usta. Brisala je znoj sa čela i gledala svog dragana kako se diže i ponovno uskače u »sedlo«. Dok je potkivao stražnje noge, štapovi se mimoiđoše i Jerko se opet nađe na podu.

- Hajde sad ti, Jakove! - govorili su. Jakov je sjedio uz Tonku i potezao dim za dimom.

- Hajde, Jakove, hajde, hajde! - navalili na Jakova kao da ta igra bez njega nije potpuna. Željeli su da i on izmjeri pod pred Tonkinim očima.

Zaskoči se momčina na lanac, a da nitko i ne pomisli na to koliko je on u tri godine služenja u mornarici konopa i lanaca pritegao, kakve je sve vještine usavršio. Svi samo čekaju da se sruši na pod. Uzeo je štapiće u ruke, prekrižio je noge i udara štapićem o štapić kao da sjedi na stolcu, a ne na lancu koji se njiše.

Tonkici se žarile oči, pletivo je ostavila, oslonila se laktima na koljena, a lice obuhvatila prstima. Šuteći prati svaki Jakovljev pokret. Kad su im se pogledi susreli, kimnula je glavom, kao da želi reći : »Izdrži,mili moj, izdrži!« Riječi je zadržala u sebi, ali ih je Jakov osjetio u srcu. S lakoćom je udarao štapićem po lancu podvikujući: »Hija, hija!« Tjerao je bijesnog konja u galop, udarao štapovima, Tonkici je gotovo srce istjerao iz njedara.

Otada se Tonka i Jakov nisu razilazili.

PRIČA O PUŽAVI

Ujutro je Tonka sve to ispripovijedala Vici: »Jedini je Jakov napravio čudo!« Vice je zamišljao na koji bi način on sve to učinio, ali ga teta prekinu u mislima rekavši da za nj ima dugu, dugu priču.

- Reci mi koliko je duga.

- Stani! Stavi kamenčić kod noge, pa kreni naprijed. Eto, toliko je dugačka priča. A kad si već kod drva, složi mi jedan naramak.

Slagao je granu po granu i ne htjede tetu zamoliti

da ona ponese to breme, već onako muški i junački zahvati drva, povuče ih lijevo i desno, ali ih nije mogao dignuti na leđa. Izgledao je kao mrav koji marljivo vuče nekoliko puta veći teret od sebe.

- Vidi moga junaka! - reče Tonka i odnekud izvuče četvrt kocke šećera. Puhnu u nju, razletješe se s nje dlačice i prašina. Stavi mu šećer u usta. Prevrtao ga je jezikom, ali se on brzo rastopio i nestao. Oblizivao se i gledao hoće li teta odnekud izvući još koji komadić.

Dok je Vice mljackao, Tonka se smiješila.

- Pričaj! - podvikne Vice. - Lipa moja tetice, sve ću te poslušati, samo mi pričaj.

- Što ćeš ti mene poslušati? - upita Tonka smišljajući priču.

Vice se malo zamisli kakvo bi dobro mogao učiniti svojoj teti:

- Piškit ću u lončić da imaš čime ispirati zube.

U tom mu se trenutku činilo da je to najviše što za nju može napraviti. To od njega svako jutro zahtijeva i baba Jurka držeći lončić u ruci i milujući ga:

- Ajde piški malčice babi pa će baba mućnuti zube.

- To meni ne treba! - reče Tonka, pa podiže Vicu u krilo.

- Ovo što ću ti reći o babi Pužavi i nije baš za kazivanje. Pitat ću je smijem li o njoj govoriti!

- Gdje je ona? - upita šapatom.

- Ondje, iza velikih stijena.

Tonka ustade i pođe. I Vice ustade, ali mu tetka rukom da znak da sjedne i šuti. Ona zamače. Ubrzo je čuo nikakav nerazumljiv žamor, glogotanje, gukanje i na posljetku je čuo kako teta glasno govori:

- Samo ću Vici reći i nikom više!

Onda je opet zavladala tišina. Obuzeo ga je strah i htjede kriknuti: »Teto!« Čuo je da udara kamen o kamen. Poplašio se da Pužava ne udari tetu. Skočio bi joj u pomoć, ali se boji. Opet je čuo da teta govori: »Samo Vici!« Pogled mu je ostao na Tonkinu tragu. Nije se pomicao s mjesta. Bio je sam među stijenama. Nije mogao više trpjeti, obuzeo ga je strah, pa viknu:

- Teta! Tetaaa!

Kad se vratila, bila je zapuhana, zamišljena, pletenice pale po prsima. Izgledala je kao da se hrvala s babom Pužavom. Tonka je pri kraju usnice imala suhu krasticu, a sada se tu zgrušala kap krvi. Pomislio je da joj je to otkinula Pužava.

- Kako si živa ostala, mila moja tetice?

Tonka je šutjela, klimala je glavom, držala Vicu u krilu, stisnula ga na na prsa i prijetila Pužavi:

- Gaduljo, ne dam ja svoje dite!

Držeći Vicu u krilu, osjetila je da mu srce jako udara. Malo se osmjehnula i malo joj se radosti vratilo. Tada su se oboje nasmijali.

- Pričaj, teto!

- O! - trgnu se teta. - Pužava mi je rekla da što manje o njoj pričam, a meni se čini da bi bilo bolje i za mene i za tebe da ti ništa ne pričam.

- Ma... Pričaj! - uskliknu Vice.

- Dite moje - započe teta. - Govorit ću ti o Pužavi koja nema nego dva zuba, kao puž dva roga. Vidio si kakve puž ima rogove. Uvlači ih i izvlači.

- Vidio sam, nego što!

- Tako Pužava izvlači zube i postaju veliki kao srp.

- Srp kojim se žito žanje? - upita tiho.

- Da! - odgovori Tonka i od svojih prstiju napravi

srp pa uhvati Vicu za košulju pokazujući kako to radi Pužava kad nekoga uhvati i nosi u pećinu.

Vice se sjeti kako lisica zgrabi kokoš dok ona mlati krilima i nogama, perje lepršа, a lija trči i nosi svoj zalogaj. Tako je zamislio Pužavu.

A lice joj je kao u puža, balavo, bubuljičasto, istegnuto. Uvijek je mokra, a nitko ne zna je li to vlaga, znoj ili otrov.

Dječak je gledao Tonkino lice i klimao glavom.

- Nos joj ima samo jedan otvor. Visi niz lice i mlati uokolo. Može ga napuhati kao loptu. Kad ga do kraja napuše, izdulji se i protegne i bude velik kao vreća.

- Tako velik! - začudi se Vice.

- Velik, velik! Jedanput sam joj rekla nešto i ona se rasrdila. O, mileni moj, što napravi. Kroz nos joj suknu vihor i podigao me kao slamčicu trave ili listić s drveta te odnio u provaliju, na dno točila.

- Jesi li udarala o kamenje? - gledao je preko njezinih leđa u točilo i čudio se kako je Tonka ostala živa.

- Ima čudnu moć. Na neko mjesto može postaviti bilo koga i on se ne može pomaknuti dok mu ona ne naredi. Tada se pred njim počne nadimati. Proširi se kao veliki koš. Pokaže svoju vihorsku snagu i nesretnika digne sa zemlje i ponese kroz zrak. Dok je mene nosila, mislila sam da ću tresnuti na dno točila. Vihor se digao, poletio i zaustavio iznad samog vira. Podigla me u taj vrtlog i okretala kao vreteno. Od tog se vjetra tisuće osa, muha, raznih krilatih životinjica i kojekakvih ptičurina podiglo s vode. Gospode, kako je to strašno! Ošamućena, izmučena, u polusvijesti je jedva zovnuh: »Pužavo, vrati me mom Vici i ovcama, dat ću ti sve ruho

što sam tkala, plela i vezla!«

- I one vezene terluke? - začuđeno upita Vice.

Gotovo je zaplakao za terlucima u koje je teta uvezla silnu srmu, svilu i pamuk.

- Sve sam joj obećala, samo da me vrati!

Dječak je uzdisao, pogledom je pratio, a ušima upijao tetine riječi.

- Čula me, no svejedno me držala u vihoru nad vodom. S vihorom me iznijela s onu stranu Mirisne stijene, gdje je njezin ulaz u pećinu. Osjetila sam miris smilja, ali sam ubrzo pala u nesvijest i više nisam znala što se događa. Kad sam se probudila, vidjela sam u Pužavinoj ruci zmijsku travu. Pitala sam je: »Što će ti ta trava u ruci?« Odgovorila je: »Bez nje ti nikad ne bi došla k svijesti!« Odnijela me u pećinu. Išle smo kroz tamne prostore, a ona je očima osvjetljavala put. Njezine su oči svijetlile kao jake svjetiljke u tami. Vidjela sam čudesnih stvari ondje gdje ona stanuje. Takvog nečega nema na ovom svijetu. Zaustavila me kod jedne posude pune hrane.

»Jedi Tonka!«, reče mi. Nisam mogla.

»Jedi Tonka!«, naredi mi i obasja me očnim svjetlima.

»Nisam gladna, draga Pužavo?«, pokušala sam joj se dodvoriti, a bila mi je draga kao luk u očima.

»Izvedi me na svjetlo«, molila sam.

»Nikad sunca vidjeti nećeš ako ne poslušaš moju zapovijed.«

»Koju, draga Pužavo«, sve ja onako plačući i suze lijući.

»Jakov je tvoj momak, je li tako?«

»Jest!«

»Ti ćeš se udati za nj, je li tako?«

»Ako bog da!«

»Pusti boga!«, podviknu i priupita. Hoćeš li se udati ili nećeš?

»Hoću!«

»Kad će biti svadba?«

»Nismo se još dogovorili«

»Sutra navečer dođi s Jakovom ovdje do pećine, ja ću vas pričekati i provest ću noć s tvojim draganom.«

- Obuzeo me bijes! U grlu me steglo. Mislim, ona bi moga Jakova, a ni ja ga još nisam imala. Davim je u mislima.

»Pristaješ li«, upita me.

- Na teške me muke stavila.

»Kako ću pristati kad Jakovu ne mogu zapovijediti. On je muškarac, a žena mora slušati muškarca!«

»Vidi ti mudrice«, naruga se Pužava. »Prevari ga kao što je Eva prevarila Adama. Dovedi ga ako misliš živjeti.«

- Šutjela sam! Odnekuda je izvukla trubu i zatrubila. Spustile se nekakve ptičurine. Svaka je stajala na jednoj nozi, a drugu, s oštrim pandžama, usmjerila prema meni. Dok sam gledala te ptičurine podignutih pandža i otvorenih crvenih kljunova, doskakutaše krastavi miševi. I oni zinuli, iskesili zube. Nekako sam izmucala da me pusti zbog Vice i ovaca. Nije htjela ni čuti što govorim. Tada i ona izvuče zube. Osvijetlili se sa svih strana. Vidim svoj svršetak.

»Hoćeš li doći s Jakovom?«

»Hoću!«

»To želim čuti!«

- Opet je zatrubila. Ptičurine se razletješe, a miševi raziđoše. Pošle smo. Čini mi se da smo dugo putovale dok nisam ugledala danje svjetlo. Htjedoh potrčati kući. Pužava se raskokoši, pusti vihor, diže me u zrak i spušta iznad provalije gore-dolje, vitla sa mnom kao s percem. Tada smo sjele.

»Dođi s Jakovom!«, zaprijeti mi i nestade.

- Kad sam došla kući, svi su me pitali gdje sam bila i što sam radila. Nisam ništa rekla o Pužavi, nego sam odgovorila da sam tražila izgubljene ovce. Zalutala sam s onu stranu brda i, eto, jedva došla. Rekli su mi da je Jakov prikupio sve papire i putne isprave i da sutra putuje na rad u Njemačku. Znala sam da neće otići dok se sa mnom ne pozdravi. Prosjedili smo gorovo cijelu noć. Imali smo jedno drugome svašta reći, zagrljeni do dugo u noć, dok nas san nije svladao.

- Ujutro sam ga ispratila, zatim se vratila, sjela kod Mirisnog kamena i čekala Pužavu. Nije došla. Valjda je bolovala od tuge što nisam dovela Jakova. Sutradan sam s ovcama krenula prema Glavici. Vidim, evo je! Dolazi!

HRABRA JE TONKA DJEVOJKA

- »Znam, Jakov je otputovao«, reče mi i doda. »Cijelu si noć bila s njim. Zar si zaboravila, kučko jedna, što si obećala«, poče naglo izvlačiti zube i napuhavati nos. Rekoh sama sebi : Tonka, ne teče kroza te ni glistina ni puževa krv. Svakako je došao kraj. Nemaš što izgubiti. »Juriš« viknem, a nitko ne vidi i ne čuje. Jurnem na Pužavu. Objema rukama uhvatim joj zub. Trznem svom snagom koju sam imala. Iščupam ga! Ne zaustavljam se! Upravo je napunila nos i htjede pustiti vihor. A ja njezinim zubom »boc«, posred nosa. Proparam ga. Kako joj proparah nos, skljoka se na

zemlju ko prazna vreća. Stala sam joj jednom nogom na glavu, a drugom na prsa i počela vaditi i onaj drugi zub, ali se nije dao.

- Ovce mi se razišle po planini, ali ja se ne mičem od Pužave. Miruje! Ne znam je li mrtva ili se samo pretvara. Vratit ću joj milo za drago! Čekam. Miruje i dalje. Poče se micati. Jedva se uspravi u sjedeći položaj. Glava joj klonu na prsa, a iz čirića se poče cijediti nekakva slinava tekućina. Izgovori nekako čudno: »Nadvladala si me, sestro moja, i sada sam ja tvoja ropkinja.«

- »Zamisli«, reče mi »sestro moja«! - Kome si ti sestra, gade ljigavi?! Meni sigurno nisi. Držim zub u ruci i gledam je. Znaš, Vice, sažalila mi se.

- Gdje je zub? - kroz plač upita Vice.

- Sakrila sam ga! - odgovori Tonka. - Ponudila mi je sve na svijetu da joj vratim zub. Ona je bez zuba nitko i ništa. A ... nisam joj želju ispunila. Pitam Pužavu: »Što ti je toliko stalo do zuba?«

»Kako ću krezuba po svijetu hodati? Kako ću jesti? Kako ću momke ljubiti? Kako ću se od zla braniti? Vrati mi zub! Namnožit ću ti tisuće ovaca, stotine koza, dat ću ti ruho kakvo još nitko na zemlji nije vidio. Dat ću ti listić zmijske trave kojom možeš sve rane izliječiti. Stavi Jakovu u pismo komadić trave veličine iglene ušice, znat ćeš što on misli, znat ćeš kad će se javiti i znat ćeš kad ćeš se udati.«

»Ništa tvoga neću!« rekoh joj. »Znam da je moj Jakov čovjek od riječi i meni ne trebaju čarolije. Udat ću se kad on kaže, a ne kad zmijska trava odredi. Idi!«

- Pokupila se, pogurila, usukala se kao slomljena slamka na vjetru. Zamakla je prema pećini. Otada ja vladam njome. Sad ću je zovnuti pa ćeš vidjeti.

Upravo je zinula, usne joj se zaokružile u slovo »o« i htjede zovnuti, ali joj Vice brže-bolje stavi ruku na usta.

- Nemoj, teto! Nemoj, teto! - skakutao je i molio.

Spavao je s Tonkom, ali je više nije molio da mu pripovijeda. U neko doba noći počne buncati, potezati ponjavu, upirati se nogama o Tonku.

- Što je, zlato moje? - pitala je snena.

Sav znojan, jedva izgovori:

- Teto, tukao sam se s Pužavom. Htjela me odnijeti.

- Mrtva je, Vice, mrtva! - milujući ga, tepala mu je dok nije zaspao.

Sutradan ga je odvela do Mirisne stijene i rekla:

- Pogledaj, odavde sam je mrtvu bacila dolje u provaliju.

- I nje više nema? - veselo upita Vice.

- Nema, zlato moje, možeš slobodno hodati kud god želiš.

- A ako je ona našla zmijsku travu pa oživjela?

- Dite moje, nema je, nema, nema!

Priča o Pužavi ostala je Vici u jasnom sjećanju i on je postao njezin vlasnik. On će odlučiti kad će drugima utjerati strah u kosti.

ŠKOLOVANJE

Vice je na proljeće upisan u prvi razred. Iz planine do škole je dalek put, a valja proći i pored Mirisne stijene. Sâm. Djetetu su pored pločice s privezanom spužvicom stavili u torbu i komadić kruha. Dan je dug, i dalek put. Torbicu mu je preko ramena objesila Tonka.

Gledao ju je ravno u oči. Jedina je ona shvatila što znači taj pogled i rekla: »Otpratit ću Vicu do Mirisne stijene.«

- Ne trebaš se plašiti! - govorila je Tonka. Ali, kako su se primicali pećini, Vice je, za svaki slučaj, uhvatio Tonku za ruku.

- Nema, Vice, ničega! - govorila je Tonka glasno.

Prošli su mimo pećine i došli do ostalih đaka. Gledala je za njima sve dok nisu zamakli. Žurila se natrag i sebe proklinjala što je Vici ispričala priču o Pužavi.

Kad se Vice vraćao iz škole, Tonka bi mu krenula ususret. Čim bi se ugledali, potrčali bi jedno drugome u zagrljaj. Vice bi izvukao pločicu iz torbice i pokazao joj što je taj dan učio. Tonka je pažljivo razgledavala crte na tablici i zaključila da će i ona nabaviti tablicu sa spužvicom. Jutarnji ispraćaj i doček trajao je sve do kasne jeseni, sve do onog dana kad su se spustili iz planine. Od davnih vremena sve do prije desetak godina narod iz donjih krajeva svakoga je proljeća selio sa stokom u planine, gdje je podigao kolibe. U kasnu jesen, kad bi zapao snijeg, vraćali su se s planine u selo. Taj svojevrsni nomadski život trajao je dugo, a prestao je s raseljavanjem sa sela u grad ili odlaskom u inozemstvo.

Tonka i Vice bili su dva đaka. Radili su marljivo i strpljivo. Najprije je Tonka naučila pisati kose, a onda ravne crte. Sutradan joj je Vice objasnio da križići znače »više«, a ravna crta »manje«. Tonka je to lako shvatila i napisala na svojoj pločici. Nedugo zatim Vice je došao iz škole s velikom novošću. Cijela mu je tablica bila ispisana slovom »a«, a druga strana brojem jedan.

- Oooo! - otegnu začuđeno Tonka, a Vici bi drago što se teta tako čudi i što je on sada tako važan i velik.

Sad će on učiti tetu.

Tonkina je ruka bila vješta vezu, vretenu, pletivu i time je lako upravljala, ali čim bi uzela pisaljku, ruka bi joj otežala i odrvenjela. Ili ju je čvrsto stegnula pa je teško njome vladala, a kad bi popustila, pisaljka bi se kretala po ploči bez nadzora. Zato joj je Vice držao ruku. Mala je ruka držala veliku. Pisaljka je prelazila određene linije i ostavljala krivudavi, bijeli trag. Ljutila ju je i sama pomisao da njena ruka ne može držati pisaljku. Ostavila bi pisaljku na tablicu, malo otresla rukom i ona je bila opet sposobna, ali za rad. No, čim bi uzela pisaljku, osjetila bi grčeve u prstima. Zajednički su ponovili kretnje nekoliko puta. U položaju u kakvom je sjedila, počela su je, osim ruke, boljeti i leđa. Ustajala bi, sjedala, otresala rukom i nastavljala. Ipak je uspjela! Napisala je na pločici slovo »a« i shvatila ga, usvojila. Bila je radosna pa se veselo nasmijala. A kako i ne bi?! Napisati vlastitom rukom prvo slovo nije mala stvar.

- Piši, piši! - hrabrio ju je Vice.

Ispisala je strpljivo i polako cijelu tablicu, ali nije bila zadovoljna izgledom slova.

- Samo ti piši!

- Pišem, ali mi je ruka teška.

- Piši, piši!

- Pišem, pišem!

Tablica se okitila slovima, a Tonkina duša vedrinom. Upamtila je dan, mjesec i godinu kad je naučila prvo slovo. Ne znam je li itko od vas upamtio taj trenutak. Pitao sam i druge. Čudili su se pitanju i smatrali su ga neozbiljnim. Kažem vam da je taj trenutak vrlo značajan i u pamćenju nejasan. Nitko ne zna, ali Tonka zna.

- Što si danas naučio? - sa smiješkom je sutradan upitala.

- Malo štampano slovo »a«.

- Za boga miloga, koliko tih slova »a« ima?

- Četiri! - odgovori Vice

Od koliko je slova sastavljena abeceda, još nisu znali ni Vice ni Tonka. Jedino joj je pomisao da će moći Jakovu pisati pismo ulijevala volju i želju za učenjem.

I tako slovo po slovo složila se abeceda.

Dok je Vice bio u školi, Tonka je kod ovaca ispisivala slova smišljajući pismo svom odabraniku. Sve su joj misli počinjale jednako: »Dragi i mili Jakove!« istog trenutka kad bi izgovorila te riječi, pogled bi joj krenuo kosinom brda otkud je nekad dolazio. Tad bi je obuzela toplina, počela bi uzdisati i lagano podrhtavati, a misli bi se raspršile u maglenoj daljini i izgubile onu tanahnu nit koju mu je željela prenijeti na papir. Čim bi sastavila nekoliko slova, razgledala bi ih, razmislila jesu li dobro poredana, ispravno napisana pa se zagubila u njima. I tako je čas mislila o slovima, čas o Jakovu, pa su izgovorene riječi obično ostale nenapisane. Ona bi najradije napisala kako prođe i po tri mjeseca da nikuda s planine ne ode. Nikoga ne vidi osim živine i poneke čobanice s drugog kraja brda. I još bi mu rekla da su joj Vice i slova jedina utjeha, a on sva nada i sve pouzdanje.

Pogledala je kako su joj se ovce razišle po brežuljcima. Pasu između kamenja, planduju ili preživaju. Sretne su pa se i ona osjeti sretnom. Pozva ih gromkim glasom:"Ovca moja, ovca!" One digoše glavu i blejeći se strčaše. Pala je na travu, a one su osjetile slani znoj i suze pa su je lizale kao osoljenu stijenu. Skočila je i popela se izvan njihova dohvata, a ovce su

blejale kao da joj govore:"Prospi opet sol na stinu!" Tonka je zapjevala o smilju i kovilju, zapjevala lijeski i lješnjaku i lijepoj ptici prepelici. Ispružila se na stijeni i gledala u nebesko modrilo i vedrinu dana koja zamiče u beskraj. Visoko u zraku spazila je orla raširenih krila. Pogled joj se pretvorio u želju da i sama postane orao, da s nebeskih visina promatra svijet i odleti k Jakovu. Trgne se kao od sna i sama sebe upita:"Jesam li započela pismo? Jesam! Jesam li ga napisala? Nisam! Jesam li naučila slova? I jesam i nisam!"

I tako razgovarajući sama sa sobom, krenu sa ovcama prema Mirisnoj stijeni. Sjela je na stijenu i pogledom prati puteljak kojim će se pojaviti Vice. Čim ga spazi potrči mu ususret. Osjećala je da joj jedino on daje snagu da savlada slova. I od te je misli bila sretna.

- Imam nešto za tebe! - reče Vice - Što ćeš mi dati?

Tonka je predosjećala.

- Dobit ćeš pamučne čarape!

Poskočio je od radosti i već je na nogama vidio čarape kakve malo koje dijete ima, pa izvukao iz torbe pismo od Jakova.

Kad ga je uzela u ruku, dugo je gledala slova na omotnici. Bila je sretna što je mogla pročitati svoje ime i ne otvorivši ga stavila ga u njedra, a rukom ga stisla bliže srcu. Dok je Vice jeo, Tonka se odmakla od kolibe, sjela među stijene, dršćućim rukama ga polako otvarala i s Jakovom razgovarala.

» Draga moja Tonka!« pisalo je na vrhu pisma, a ona je to sama mogla pročitati. Pomislila je da više ništa nije napisao, sve je rekao. Počela je čitati drugi red, ali nije znala, jer su Jakovljeva slova bila malo drukčija od onih koje je ona učila. Nekoliko je puta prevrnula

pismo, razgledala slova, neko je pogodila, neko preskočila, no nikako nije uspjela pročitati prvi redak. Pozvala je Vicu. Bogme su pročitali: » Ja sam dobro i zdravo, kao što i tebi želim od Boga i srca svoga...« Tako počinje pisati i vojnik, i radnik, i svatko tko je daleko od kućnog praga. »Baš mi dobro želi!« reče Vici, a suze joj se kao grašci svaljuju na lice, jedna drugu dostižu i padaju niz njedra. Kad su pročitali da će je uskoro pozvati sebi, zastali su i počeli pričati o nepoznatom svijetu u kojemu živi Jakov, a i ona tek što nije otišla.

Vice gleda tetu i čudi se tolikim suzama, te se i njemu oči napuniše i suza suzu poče tjerati. Sad su plakali zajedno i pokušavali pročitati još koju riječ.

- Gdje je Njemačka, teto? - upita Vice.

Nije znala odgovoriti ali je odmahnula rukom i rekla:

- Tamo daleko, daleko!

- Kako ću ja kad ti odeš? - reče Vice. - Ti ćeš meni pisati?

- Hoću, mili moj, pisat će ti teta svaki dan.

Nastavili su čitati ali pismo nisu dočitali. Tonka je htjela biti sigurna u svaku napisanu riječ i odlučila je otići pismenome Marku da joj on pročita. Nije pošla praznoruka. Zna da je Marko pravi pušač i ponijela je dio duhana što ga je čuvala za Jakova.

Marko se istinski obradovao duhanu. Uzeo je pismo. Gledao slova, micao usnicama. Šutio. Tonka ga je promatrala. Kad je Marko proučio pismo , izgovarao je riječ po riječ i prstom pokazivao, a Tonka ponavljala i preslikala u pamet slova koja je Jakovljeva ruka napisala.

- Ode ti, Tonka! - reče Marko.

- Ako bog da! - odgovori Tonka.

- Dao ti je Jakov, a njemu onaj viši! - i uperi prst u nebo.

Tonka se nasmija i kaza: » Neće ovo čitanje ostati na šačici duhana!« Marko je shvatio njezine riječi i onako znalački ispjevao stih o tome kako treba započinjati pismo momku: » Misusovo i pomozi Bože, da se ova sitna slova slože!« Tonka malo rastegnu usnice u smiješak, ali je drukčije zamislila i osjećala pa stoga nije donijela Marku ni omotnicu ni papir. Odlučila je s Vicom istočiti srce.

Gospode, kako je lijepo pisati pismo! Kako je teško slovima iskazati riječ! Zar je važno je li veliko ili malo slovo, u sredini ili na početku riječi? O tome se nema što razmišljati. Napisano je onako kako tko najbolje zna. Nisu razmišljali o tome ni je li koje slovo izostavljeno. Za dva dana cijela je stranica bila ispisana. Pokušali su pročitati napisano. Jao, kako je to bilo teško! Ali su ipak zaključili da će Jakov lakše to pročitati nego što su oni napisali.

TONKA JE OTIŠLA

Stigla je i jesen. Snijeg je pokrio planine, a čobani i živina spustili se u donje krajeve. I Vice je odahnuo. Više neće prolaziti pored Mirisne stijene, a Tonka neće ići čekati svoga đaka. Iz sela se išlo zajednički u školu.

Vice nije imao mira dok nije okupio svoje vršnjake oko sebe, i ispripovijedao im o čudovištu kod Mirisne stijene. Znatiželja vršnjaka se rasplamsala. Dugo su se dogovarali da će jedne nedjelje zajednički otići do Mirisne stijene da se sretnu s Pužavom. Došao je i taj dan. Društvo je krenulo. Naprijed je išao Vice. Pogledavao je sad na jednu, sad na drugu stranu,

zastajkivao. Činilo se da će ona svakog trena odnekud doći, pa su se oni plašljiviji trčećim korakom vratili kući. Vice bi svaki put podviknuo: » Biži, biži, eto ti je za petama!« Najhrabriji su došli nadomak stijeni, ali u sjenovitu pustoš nisu zašli. Vice ih je nagovarao:»Idemo, idemo!« Otišao je nekoliko koraka ispred njih, skrio se među stijenama i zvao:

- Pužava, o , Pužava, evo ih! Evo ih!

Kad je provirio između stijena, vidio je kako je društvo odmaglilo i kako zamiče prema selu, a on za njima jurca i viče Pužavi: »Evo ih, evo!«

Jakov je primio pismo, čitao ga do kasno u noć, a onda nastavio i druge večeri. Tek je pri kraju shvatio da ga je svojom rukom pisala Tonka.

Putne je isprave brzo dobila. Sve joj se činilo laganim čak lakšim nego što je mislila. No, kad je trebalo otići, teško je koračala kao da joj zemlja ne da da krene. Sa svima se dugo opraštala, a kad je poljubila Vicu, zalila ga je suzama.

U autobusu je s njom bio Paškal.

Prvi put je čobanica napustila selo i krenula u nepoznati svijet. Skutrila se u autobusu. Stajali su na nekoliko mjesta. Putnici su izlazili, istezali noge, malo prohodavali, a ona nije smjela izići. Samo je sjedila, gledala i razmišljala gdje se sada nalazi, koliki su dio puta prevalili i je li Jakov još daleko.

Autobus se zaustavio na željezničkoj stanici u Mostaru. Paškal je poznavao grad i pričao joj na kojoj je zgradi radio.

- Evo, i ovu sam kuću gradio! - pokaza joj prstom pa doda: - I onu tamo, a onoj sam velikoj zgradi temelj ugradio. - Govori Paškal, pokazuje grad, a ona kao da ne čuje, pita:

- Je li Jakov daleko odavde?

- E, tek si pošla! - odgovori Paškal.

Susrela se i sa željeznicom.

Paškal je smjestio svastiku u vagon. Krenula je! Niti je što jela, niti je što pila. Put dugačak, svijet nepoznat. Na pitanja suputnika odgovorila bi :» Idem svome Jakovu.« I to je bilo sve. Ponekad bi ustala i gledala kroz prozor, ali iz kupea nije izlazila jer nije bila sigurna hoće li se znati vratiti na isto mjesto.

Rekli su joj da pokaže putne isprave. Sve je radila kako drugi rade. Jezik nije razumjela, ali je vidjela da i drugi ne razumiju. Stigla je u Stuttgart. Sunce ju je ogrijalo onoga trenutka kad je spazila Jakova.

Paškal je u Sesvetama kupio komadić zemlje i sagradio kuću.

Da, da, Paškal je zidar i tesar. Što je očima ugledao, rukama je znao napraviti. Izgradio je kuću i preselio obitelj u Sesvete. Uvijek je žarko želio da mu djeca ne budu daleko od škole. Vice je peti razred pohađao u Sesvetama. Đacima je postao drag jer je bio neobično nadaren. Nikad nikome nije uskratio pomoć. Već se natjecao u matematici i fizici. Jedino mu je glavobolju stvarao glazbeni odgoj.

Iz pisma je saznao kako Tonka u restoranu nekog našeg čovjeka guli krumpire i pere suđe, a Jakov kopa u tunelima za podzemnu željeznicu. Onda je dobio jedno veliko pismo puno slika. Tonka se vjenčala. Javila se opet kad je rodila Alana. Takvog imena u našem kraju nije bilo. Onda se opet nije duže javila, ali je zato poslala sliku sina Alana i kćerke Barbare. Na slici je pisalo da Alan ima tri, a Barbara jednu godinu.

Paškalu su pisali da će se vratiti u domovinu i da im pronađe gradilište za kuću. Čak su s njim pogodili

za gradnju, poslali novce i kuća je izrasla u vis, trebali je još samo staviti pod krov. Pisali su da će ubrzo doći. Nisu došli, ali su napisali da Paškal proda kuću.

Nakon nekog vremena stiglo je pismo iz Montreala. Odselili su još dalje. Tonka je počela primjenjivati ono što je davno mislila. Počevši od te jeseni za svako je slovo Vici slala po sto kanadskih dolara. U svakom je pismu napominjala kako je srce vuče starom kraju.

Paškal je u gradu kupio gradilište i zajedno s djecom izgradio trokatnicu. Svi su se poredali ispred kuće, slikali se i sliku poslali u Kanadu. Nek' i oni tamo vide da se i ovdje čovjek ima čemu radovati.

MISIRAČA

Rasla je u našoj bašči. Otkuda je mater dobila sjemenku, nisam je pitao. Čuo sam da su je mornari donijeli iz Misira, odakle je stigla na imotsku pijacu. Prelazeći iz ruke u ruku, dospjela je do nas. Mene su zadužili za njezin uzgoj. Gospode kako sam počašćen. Ja, tako malen, a s tako ozbiljnim zaduženjem. Otkako je sjemenka stavljena u zemlju, svaki dan sam je obilazio i promatrao kada ću ugledati klicu. Jer, vrlo je važno vidjeti kada sjemenka izbije iz zemlje i kako se razvija. Prošlo je dosta vremena, ali klica ne izbija. Kada bih pitao mater kada će izniknuti, ona bi rekla:"Sine, ima vremena." Za moje želje vrijeme se oteglo unedogled. Da misirača zna kako sam nestrpljiv, brže bi rasla nego u crtićima. Jedno jutro izvirila je iz zemlje. Pozdravio sam njezin zeleni pup kao ozebao sunce. Razgovarali smo kao dva stara znanca koja se nisu dugo vidjela.

- Je li ti tvrda zemlja? - pitao sam.

- Smrvi grumenčiće, brže ću rasti! - tako mi je odgovorila.

Svaki grumenčić zemlje smrvio sam u prašinu.

- Dušo moja, treba li ti još nešto?

Misirača je bila moja briga, moja beba, moje sve što imam, a tako mlada i malena kao da joj je klica više voda nego pup.

- Zagradi me - kaže mi - jer mogu kokoši ući u bašču, isprpat će moje udove i ode život.

Brzo sam otrčao i donio draču. Zagradio sam je sa svih strana. O misiračinu rastu vodio sam stalnu brigu. Kad je izrasla u visinu jednog pedlja, već je taklja zabodena uz njezin trs. Ogradio sam još bolje i trs i

taklju. K misirači nitko osim mene nije dolazio, a ako je i došao, bio je u mojoj pratnji. Na moje zadovoljstvo, rasla je brzo. Pored lišća rasli su i konci kojima se obavijala oko taklje. Tek što malo zasuši, ja bih joj nalio vode i ona se uzvijala uz taklju. Već je izbacila dva cvijeta. Avaj, kako su lijepi. Onako žuti izdužili su se poput lončića. I pčele su se dugo vrtjele u dubini cvijeta. Dolijetali su na cvijet i bumbari, leptiri, mušice i kojekakve baje. Izbio je još jedan cvijet. Sada su se vidjela između širokih, velikih listova tri cvijeta. Svaki cvijet daje plod. Već vidim tri misirače, tri posude, tri potrebe za kojima dugo vapijemo. Dopustio sam njegovanje i zalijevanje misirače i mojim prijateljima : Juki, Pavi i Jerki. Dolazila su i druga djeca, ali mi nismo dali da se poveća družina, jer zbijali bi zemlju u bašči , dodirivali raštiku, zaplitali nogama o cimu od krumpira, zagledali koliko su narasle mahune, a pogotovu kada će otpasti cvijet misirače i kada će vidjeti izgled ploda. Oni nisu znali da cvijet raste s plodom, uvene i osuši se na plodu, a cvijet se nipošto ne smije dirati. Zaista se u bašči imalo što vidjeti. Još je niknulo nekoliko pupova, a na prvim cvjetovima vidio se zametak ploda.

IZGLED MISIRAČE

Misirača je izgledom najsličnija pauku otkinutih nogu. Naraste joj mala glava, tanak vrat i veliki zadnji dio loptasta oblika. Sazrije kad joj zelena koža poprimi žuto-crvenkastu boju. Ali ostaje na stabljici, privezana za taklju, sve dok joj lišće potpuno ne uvene, a stabljika se ne osuši. Moja želja da je što prije unesemo u kuću nije se ostvarila sve do Svetoga Mihovila. Tek su tada razmišljali hoće li ih ostaviti na stabljici do mraza ili

prenijeti u kuću. Prenijeli su ih u kuću i objesili u blizini ognjišta. Sušile su se kao što se suši meso.

- Zašto ih sušiš kad su suhe? - pitao sam brata.

- Mora se utroba osušiti - odgovorio je.

- Koliko će vremena tako visjeti?

- Poslije Božića ćemo ih skinuti - odgovorio je brat.

Svaki sam dan nekoliko puta pogledavao misirače i primijetio da im koža mijenja boju.

- Zašto koža mijenja boju ? - iz znatiželje sam upitao.

- Mijenjat će boju dok se utroba potpuno ne osuši.

Prolazili su kratki zimski dani i duge noći. Došao je i trenutak moje radosti. Skinuli su misirače. Po njima se uhvatila prašina i čađa. Nije se boja kože ni vidjela. Stavili su ispred mene lonac vode i rekli:

- Operi!

Prihvatio sam se posla i prao. Mijenjao sam vodu, ali čađa je toliko ušla u kožu da se boja nije mogla ni nazrijeti. Čađave ruke, čađava voda, čađava tikva. Mater donese čistu vodu i ubaci punu šaku luga. “Peri lukšijom!” reče i odmakne se gledajući sina kako se vrti oko tikve. Nasmijala se kad je vidjela da sam od radosti poskočio jer se ugledala sivo-crvenkasta koža. “Peri, peri!” nastavi mater, a ja okrećem tikvu u lukšiji i svaki put je sve čistija. Zamalo je bila kao okupano dijete: plutala je po vrhu vode, ali se nije smijala.

Podigli su je iz vode, obrisali svaku kap i rekli:

- Mućkaj!

Mućkao sam i osluškivao kako sasušeni dijelovi utrobe udaraju o stijenku misirače. Tek tada su na vrhu

glave napravili otvorić. Istresao sam joj utrobu: ispadali su suhi komadići lagani kao pluto. Zatim smo ubacili zrnje kukuruza i mućkali, istresli sve iz unutrašnjosti i opet ponavljali s piljcima. U utrobi je bilo i većih komada koji nisu mogli ispasti kroz mali otvor na vrhu. Brat je izvinuo komadić žice u obliku misirače, uvukao ga u nj i rekao:

- Sad struži!

Povlačio sam žicu gore-dolje, po sredini, po vratu, okretao tikvu na sve strane, istresao iznutricu, ponovno ubacivao piljke, mućkao i izbacivao sve što se dalo izbaciti. Veći komadi iznutrica nisu mogli proći kroz otvor, pa se i stariji brat prihvatio posla i žicom hvatao i usitnjavao komadiće, povlačeći ih kao kad iz boce izvlačiš čep. Zaista je bilo mnogo posla oko tako malog predmeta. Pomagali su mi i drugovi - Juko, Pavo, Jerko. Ponavljali smo radnje, mućkali i istresali sve što se dalo istresti. Udarci piljaka o stijenke nisu bili mukli, čak su se i čuli. To je značilo da posao napreduje.Tek peti dan nastupilo je vrijeme za pranje vodom. Prali smo sve dok u vodi nije bilo ni mrvice iznutrica. Misirače su već postale posuđe. Oko vrata misirače privezali smo ular, jer se lakše nosi.

NA ŠIPAK PO VODU

Dok stanujemo na selu, misirača i nije tako vrijedna posuda. Ali, kada u proljeće preselimo u planinu i zadržimo se do kasne jeseni, tek tada će se pokazati misiračina prava vrijednost.

Naša staja u planini nije imala dovršenu čatrnju.

Prije nego što je ćaća umro, ostavio je u amanet djeci dovršenje čatrnje, a govorio je da mu je jedino žao što nije mogao dovršiti i taj posao i bilo bi mu lakše

umrijeti. Tek desetak godina kasnije potomstvo je dovršilo očev posao i čatrnja je bila puna vode. A do tada?

U ljetnim danima zasuši. Kiša rijetko padne. I prijatelji, čije su staje razbacane po brdima na sve strane, "zavrnu slavine" i čuvaju vodu za svoje nasušne potrebe. Nama nije preostalo ništa drugo nego ići na Šipak, jedini izvor žive vode. Pošteno govoreći, i nije tako daleko od naše staje. Jedan kilometar i ono oho-ho uz brdo i jedan kilometar i ono oho-ho niz brdo i evo te za trenutak na izvoru šipkovače. Svatko u staji ima svoje veliko zaduženje. Jedan od mojih poslova za vrijeme vrućih ljetnih dana, kad nigdje nisi mogao dobiti kap vode osim na Šipku, bio je ići po vodu. I sva živina planinskog područja napajala se na Šipku, pa je izvor postao okupljalište i živine i naroda. Uzeo sam dvije misirače povezane oko vrata uzicom, prebacio ih preko ramena kao sijač na oranici bisage i išao na Šipak dnevno i više puta. Najlakše sam nosio vodu kad sam uzicu prebacio oko vrata, a tikve su visile na prsima. Rukama sam ih pridržavao da se ne ljuljaju i ne udaraju jedna o drugu. Misiraču cijene i zbog toga što i za najvrućih dana ne propušta toplinu, pa je u njoj voda hladna kao da je taj trenutak donesena s izvora. Upravo je i razlika u vrijednosti između staklene boce i misirače u tome što se staklenka razbije čim se dotakne kamena ili kakvog tvrdog predmeta, a s misiračom možeš udariti o kamen; ona se odbije kao bob od zida i ostane cijela.

Tko zna koliko je putnika iz donjih krajeva prošlo za Vučipolje. Kod naše staje su odsjeli, počinuli i napili se vode. Govorili su kako je suša dolje sve spržila, kako nema kiše, pa su, gledajući u okoliš govorili da je i ovdje kod nas suša. Nije im trebalo reći da kiša već odavno nije pala; to se vidjelo po požutjeloj travi i uvelom lišću.

Malo je vremena prošlo kako su zamakli, a stigli su drugi, počinuli,popili vodu i pošli. Već se primiče i naš prijatelj Ićega. Ispred njega je konj i dvoje goveda. Naravno, zaustavio se kod naše staje. Konja je privezao za drvo, a goveda su njuškala po osušenoj travi i primakla se grmu. Skinuo je torbu s konja i počeo driješiti. Pogled mi se zaustavio na torbi i njegovim rukama. Polako je drijешio i usput tražio vode. Mater mu pruža misiraču i napomene da bi mogao biti kakav trun od stijenke tikve."Ništa, ništa, samo nek je mokra!" izgovori Ićega, nanese tikvu na usta i guta. Vode je u misirači bilo malo i bilo je sitnog otpada što ga je progutao, veći komadić je ispljunuo, a nešto je kašljem htio izbaciti. Vode u tikvama više nije bilo. Popili je maloprijašnji prolaznici. Mater je uprla prstom u tikvu i rekla:

- Brzo!

- Odmah ili sad? - upitao sam.

Samo me ošinula pogledom.Misirače sam prebacio oko vrata i zaprašio uzbrdo, još uvijek slušajući hrapav Ićegin kašalj. Bio sam srdit, kleo sam i misirače i Šipak, jer , ovo je četvrti put kako badava trčim na izvor, donosim vodu, napajam ljude, koji obično materi zahvale, a mene i ne pogledaju kako bosonog zamičem između kamenja i brzo se vraćam s punim misiračama. Opanke nema tko dati, a trajno razmišljam kako ću ih zaraditi, jer, još ne znam koliko moga rada treba za opanke, a čini mi se da to i ne zna nitko. Krenuo sam prijekim putem uzbrdo. Sunce peče i znoj me oblio. Kad sam stigao na vrh Bukovca i vjetrićem što ga uvijek ima na tom mjestu malo se rashladio, spustio sam se na Šipak. Nije bila velika gužva. Netko je sjedio pored goveda, netko pored konja, a netko pored stada ovaca

što su se nakon napajanja razišle u okolicu. Ipak, ponajviše ih je sjedilo ispod stijene u hladovini. Tikve sam najprije isprao, jer se uvijek nađe poneki trun, a sada je ispalo dosta iznutrica. Zaista im nikada kraja. Rashladio sam se. Oprah noge i lice te žurno krenuh natrag. Kad sam izišao na vrh Bukovca, vidjeli su me od staje kako žurim, zapravo kako poskakujem s kamena na kamen. Malo sam okrvavio i nogu. Ali, ništa zato, nije prvi put.

- Bravo, mali! - podviknu Ićega.

Brzo je ščepao tikvu, nanio na usnu, a ja gledam kako se voda pretače iz jedne posude u drugu, a jabučica ide gore - dolje.

- Nema bolje vode od šipkovače - reče i odloži polupraznu tikvu.

- Sine, imaš još dvoje goveda za čuvanje - reče mater i drago joj što mi to može reći, jer je u tome vidjela neki doprinos, a mene je i tako smatrala potrkalom, sad za ovo, sad za ono, a ponajviše čuvarom bilo janjaca, bilo goveda, a pogotovo donosiocem vode sa Šipka.

Ićega pogleda krvavu nogu i upita:

- Imaš li što obuti?

Gledao sam mater i šutio. Nisam smio reći da nemam, jer kad Ićega ode, može pasti koja iza ušiju, a palo ih je podosta zbog neopreznih izjava.

- Čuješ li što te čovjek pita? - progovori mater.

- Nemam! - odgovorim postiđen i gotovo plačnim glasom.

- Kad se junice malo udebljaju, imat ćeš - reče Ićega, gledajući čas u mene, čas u mater, pa zatim načas i ostale.

- Sine, čuo si što ti čovik govori - opet će mater obradovana Ićeginim riječima. A ja kosirić u ruku, trknem do prvoga grma, i nasiječem nekoliko mladica. Bacim grm pred junice, a one halapljivo smazaše lišće i grickaju tanji kraj drveta. Oh, kako sam odahnuo što junice vole grm.

DOBIO SAM BATINE GUMENJAKE

Nije prošlo mnogo vremena, došao je iz njegova sela, dolje od Ljubuškog, Ićegin sin Stipan, donio gumenjake i malo soli za junice. Zapravo malo soli za vodu kojom poškropim grm, pa kad junice navale, pojedu umalo i drvo. Bolje im godi slana voda nego čovjeku šipkovača. Stipan je vidio kako su se junice lijepo oporavile. Trbuh im popunio ispale kukove, a oči umiljate, vedre i velike. Stipan zamolio moju mater da pođemo zajedno do njegove staje u Vučipolje. Obuo sam gumenjake. O, gospode, kako je lijepo hodati obuven ovim kamenjarom. Nisam se mogao ni nagledati, a kamoli namirisati opojnoga i neobjašnjivog gumenog mirisa.

- Ideš li u školu? - upita me Stipan.

- Idem! - rekoh.

- U koji razred?

- Najesen u četvrti.

- Imaš li knjige?

- Nemam!

- Dobit ćeš nove!

Gledao sam u Stipana kao najvećeg dobročinitelja. U tom trenutku bio mi je draži nego rođeni brat. Nisam ništa odgovorio, samo sam nekoliko puta progutao pljuvačku.

- Je li ti škola u Posušju? - upita me.

- Je! - odgovorim.

- Tako daleko putuješ - mljacka usnama i čudi se. - Meni je do škole bilo tristo metara.

Pohvali se kako je kod njih dolje sve drugačije: - raste duhan, vinova loza daje grozdove i do kilogram teške, smokve rane i kasne tako rode da skoro lome grane, a voda teče malne ispred kuće. Pomislio sam da je to raj zemaljski i poželio ga svim srcem i dušom vidjeti i naužívati se te ljepote.

Razgovarajući o školi i ostalim dogodovštinama, stigli smo do njegove staje. Tek sam tada doznao zašto sam došao.Dogovorili su se u mojoj odsutnosti mater i Ićega da ćemo osim junica primiti na čuvanje i njihove janjce. Nije mi bilo drago. Janje je lijepo, umiljato i drago, ali čuvati janjce težak je posao, pogotovo kad se rastave od ovaca. To je isto kao kad rastaviš dijete od matere. Stalno dižu glavu, bleje, gledaju na sve strane,neće pasti, osim u dobroj paši, a dobra paša je ograđena zidovima. Janjeći nestašluk je malne nemoguć. S vremenom ih treba odviknuti od mlijeka i ovaca. Treba ih naučiti da svojim zubima sebi priskrbe hranu i da zaborave na ono što je do tada bilo. Majka zna da je to nezahvalan posao i osjeti moje veliko nezadovoljstvo, te me odmah presiječe :

- Sine, zaraditi knjige, gumenjake, pa možda i platna za košulju, nije mala zarada.

- Znam, mama, ali radije bih čuvao i dvadeset goveda nego desetoro janjaca.

- Sine, nema izbora!

To je bio odgovor i ujedno zabrana daljnjeg razgovora o tome.

Škripnuo sam zubima i pomislio : jednom će i ovo proći. Taman sam se vraćao s punim misiračama i svom živinom s pojila Šipka. Približavali smo se staji, jer živina treba počinuti u hladu, a ja ručati. Vidio sam kako se s južne strane probližava Ićega. Susreli smo se ispred staje. Prije nego je privezao konja pogledao je goveda i janjce. Od radosti se nasmijao njihovom izgledu. Misirače su mi još visjele oko vrata i rashlađivale prsa. Stajao sam. Mater je izišla i pozdravila čovjeka. Slušao sam razgovor između Ićege i matere. Primaknuo sam se bliže. Ponudio sam ga svježom šipkovačom. Nekoliko je puta naginjao i nije zakašljao, niti su mu trunja ušla u usta. Mater je izvadila iz mješine nekoliko komadića sira, nalila posudu mlijeka i kajmaka, odrezala komadić kruha i stavila pred Ićegu. Čovjek, govorila je mater putuje izdaleka i najbolje će se osvježiti mlijekom i kajmakom, a sir je suh, pa usput, jeo ne jeo, neka se nađe ispred očiju. Kad je malo pojeo, osvježio se i počinuo, ustao je i došao do konja, skinuo dvije korpe,jednu punu grožđa, a drugu krumpira i na vrhu smokava. Miris južnog voća promijeni i zrak a on izvuče grozd, većega nikada nisam vidio, i dade mi ga u ruku. Dočepao sam se i komadića kruha, skrio se u grm kao pas kad naiđe na sladak zalogaj i sam, bez ometanja, pojeo. Znam, mater mi ne bi dala ni pola toga grozda, jer bi ga rasporedila za svakoga da mu potraje više dana, a dat će koji grozd i onima koji joj dopuštaju koristiti vodu sve dok ne nastupe velike suše.

Taj Ićega, velik je blagoslov, za mene najveći, a ruku na srce - i zaslužio sam ga.

KNJIGE I MIŠI

Stvarno je Stipan došao po janjce i donio mi knjige. Pa, ljudi moji, ima li ljepšeg doživljaja nego otvoriti

novu čitanku, rastavljati listove koji su se ponegdje slijepili, mirisati začuđujuće opojni miris boje i papira, razgledati i doživjeti slike u boji, pročitati naslove, birati štiva po volji?! Taman sam, zanesen mišlju o štivima, počeo čitati "Medvjeda Brundu", a već je mater, ništa ne govoreći, pokazala prstom na prazne misirače. Jer, mislila je, uvijek može netko doći, a ne imati kap vode, pa žednoj osobi to ne pružiti, nije samo sramota već i smrtni grijeh.

- Trk, nisi više bosonog! - ozbiljno mi pripomenu.

O, kako mi je teško novu knjigu ostaviti, nisam se ni nagledao, a kamoli namirisao, a već čujem "Još nisi pošao!" Sporo sam uzimao misirače, još sporije stavljao ular oko vrata, a opet čujem :"Čuvaj knjige, tribat će ih, kad završiš školu, prodat!"

- Od čega ću ih čuvat?

- Nemoj po njima šarat i ne smiju listovi ispadat.

- A miševi?

- Drži ih u zobnici!

Od planinskih miševa teško je papir očuvati, bez obzira na to što smo imali mačku Žutku kakvu selo nije imalo. Žutka ih je osjećala nadaleko, strpljivo čekala i lovila. Pružila mi se ne jednom prilika promatrati njezinu strpljivost. Istegla vrat i tijelo, ispružila rep i rijetko ga pomakne, a oči ne pomiče s neke rupice. Žutkino strpljenje i čekanje učilo je i mene bar nekim postupcima. Od svakog se ponešto može naučiti, a od Žutke strpljenju i uspjehu. Jednim skokom bio je među šapama. Čuo se mišji cijuk, a Žutka ga brkom miluje. Od onog napetog stava sad je bio sasvim drugačiji, čak umiljat. Iznijela ga na čistinu i zabavljala i sebe i mene. Bacala ga je u zrak i dočekivala šapama. Imao je još

snage za bijeg, ali nije mogao pobjeći jer šapa je prisutna. Kad god bi ga pomilovala brkom, ciknuo bi i nogicama migoljio. Kad ga je Žutka potpuno umorila, odnijela ga je i u miru negdje blagovala.

Ovo napominjem zbog toga što su mi nekoliko udžbenika miševi izgrizli, usitnili u komadiće, nešto u okolišu prosuli, a nešto pojeli. Pitat će netko kako sam čuvao knjige. Izgrizli su i sredinu i krajeve, a sliku bi do kraja potamanili. Čini mi se da im je najslađa slika u knjizi. U staji nema ni stola ni ormara gdje bi knjige stajale. Osim toga, staja i nije za knjige. One poderine od knjiga stavio sam za trenicu staje, misleći da bi opet nekome bile od koristi, ali ih nitko nije koristio za ono čemu su namijenjene, osim miševima za hranu.

Prije nego sam otišao na Šipak po vodu, zamotao sam knjige u onaj isti papir u kojem ih je Stipan donio, čime sam ih zaštitio od muha i ispljuvaka, te noću stavio u zobnicu, pa miševi što učine neka učine. Ne smijem skriti da sam noću zobnicu s knjigama stavljao pored glave, a danju je nosio sa sobom. Listao, razgledao , mirisao, čitao i o pročitanom razmišljao. Ali tim tajnama ni do danas nisam ušao u trag.

PRVI SAT U GIMNAZIJI

- Djeco - izgovori razrednik stojeći iznad otvorenog dnevnika. Rukom se oslonio o katedru, tijelo mu se malo nagnulo prema nama u klupama. Promatra nas modrim očima. - Nadam se da će ova gimnazija odgojiti naraštaje na diku i ponos hrvatskog naroda. Dosadašnja građanska škola dala je dobre plodove, ali zapamtite da ste vi prvi razred prve generacije novootvorene Državne realne gimnazije u Imotskom. - Uši pucaju od uzvišenih riječi, usta i oči otvorene, jer se nadahnjuju razrednikovim riječima i mislima koje do tada nismo čuli.

- Vi ste klice koje će dati plodove srca i uma. Ja, vaš razrednik, zahtijevam od vas da budete uzor kako mlađima, tako i starijima u školi, na ulici i u kući...

Bože što je sve zahtijevao i jesmo li u stanju te zahtjeve ispuniti - i tko ne bude izvršavao zadane propise ne treba ostavljati motiku...

Nakon uvodnog i opominjućeg govora i pročitanih propisa izvadio je iz džepa nalivpero i dopunio u imenik podatke gimnazijalaca. Došao je red i na me:

- Ivane, iz kojeg si sela?

- Iz Čitluka, kod Posušja - odgovorim.

- Hercegovče - kao da mu je drago što ima i nas Hercegovaca u gimnaziji - kod koga stanuješ?

- Putujem od kuće.

Malo zastade, kao da razmišlja gdje je to selo, te upita:

- Koliko je kilometara do škole?

Nisam znao što bih odgovorio jer su me zbunile izjave upitanih prije mene, a oni su rekli da stanuju kod toga i toga u gradu ili su smješteni u bližim selima u okolici Imotskoga.

- Oko devet kilometara - odgovorio sam, ali nisam rekao da od ranog proljeća do kasne jeseni preselimo u planinu pa je put još duži.

- Devet do škole, devet iz škole, kad ćeš učiti?

Slegao sam ramenima, udahnuo i ništa nisam odgovorio.

Mljacnuo je usnama, klimnuo glavom, nešto se zamislio.

- Imaš li knjige?

Izvukao sam zobnicu iz klupe i pokazao sve knjige uz koje je bio i komadić kukuružnjaka. I to je vidio.

- Sinko... - zastao je u riječi i promatrao suhonjav i bljedolik izgled; od nevješte ruke na mojoj prošišanoj glavi isticale su se klempave uši, suhonjav vratić i velike oči - možda se od tebe razvije pravi...

ZADOVOLJSTVO SVE VEĆE

Učenje mi je najslađa zabava. Nema nejasnoća, nema poteškoća. Ali na moj račun u selu je izgovoreno mnogo nepotrebnih riječi. Obično su ih izgovorili oni koji nikada nisu prešli školski prag, ali su se pošteno šalili na bilo čiji račun, te sam imao prilike slušati kako govore :"Kad ovaj Matin tukac stekne kvintal pameti u 'ginaziji', postat će škopiguda - kao da zato treba ići u 'gimnaziju'? Stranput ne zna ni slova, ali je pametniji škopiguda nego svi školovani..."

Dani idu, nastava teče, znanje se ocjenama potvrđuje. Ništa nema slađe od dobre ocjene jer potiče

i hrabri. Kad sam dobio polugodišnju svjedodžbu, nitko u selu nije vjerovao da su to moje ocjene. Govorili su:"Niti Ivan što zna, niti znaju oni koji ga uče".Potukao bih se zbog ovakvih izjava, ali sam slabe snage, te sam škripnuo zubima i odšutio. Bilo ih je koji su me hvalili i cijenili, te bi rekli: "Nemoj se, Ivane, obazirati na ono što budale govore". Nisam se ni obazirao, jer shvatio sam da su to samo neslane šale.

Potkraj školske godine čuo sam, na svoje veliko zaprepaštenje, da su se jučer poslije podne natjecali u bacanju škriljke u Plavo jezero. Nisam ništa drugo pomislio nego da su ta djeca luda. Nisam mogao vjerovati da oni ne znaju kako jezero usrkne i stariju osobu, a kamoli neće djecu. Pa naslušao sam se priča o usrkivanju u jezero mnogo puta. Čuo sam i imena djece koja su u jezeru zauvijek ostala. Zbog toga naš čovjek i ne pomišlja da ode do jezera. Zbog toga ni ja ne bih otišao na jezero nizašto na svijetu. Taman ću ići tamo odakle se neću vratiti. I dok tako razmišljam, dvojica kolega iz razreda gotovo su se potukla zbog bacanja škriljki, jer nisu mogli odrediti čija je škriljka dalje bačena u jezersku vodu. O kupanju u jezeru pripovijedaju kao o najobičnijoj stvari.

Upitao sam:

- Tko se kupa u Plavom jezeru?

- Svi! - odgovori ih nekoliko

Neka se oni kupaju, ali ja blizu jezera neću.

Cijela družina ide poslije podne na jezero. Odredili su i suce. Pokazali su i pločaste kamenčiće - škriljke kojima će se natjecati u bacanju. Nema tu što, ide se na Vidikovac kod jezera i sprema se veliko natjecanje.

- Ideš li i ti, Ivane, s nama? - reče mi Vice.

Protrnuo sam od straha i upao u nevolju iz koje se teško izvući, jer ne smijem reći pravu istinu, te jedva promucah:

- Moja je kuća daleko - opravdavao sam se i govorio kako prije mraka moram izbjeći plašilo na Lovrušama. Tek su tad naćulili uši, razrogačili oči. Ne smiju se, već me gradska djeca ozbiljno posmatraju.

- Tko plaši? - znatiželjno upita Vice.

- Kažu - vadim se kako umijem - dok pane mrak po Lovrušama, nešto hoda i baca zemlju u oči.

Vrte glavom, sliježu ramenima, čude se. Netko vjeruje, netko ne vjeruje, ali mi se čini da je Marija povjerovala.

Primila me nehotice za ruku i upitala:

- Je li tebi ubacilo?

Sježurila se kao od hladnoće i čini mi se da se uplašila. Ništa je na svijetu ne bi natjeralo da prijeđe navečer preko Lovruša. Gleda me suznih očiju i čujem:"Joj, joj, joj!" Još bi Marija nešto rekla, ali je prekinu Vicin piskutav glasić:

- A, joj, ja bi' umro od stra'.

I ja umirem kada god zakasnim, trčim svom snagom, škiljim očima, a kosa mi stoji uspravno. Odbio sam tom pričom odlazak na jezero. Razgovor se prenio od jezera na strašila i plašila, na vile i vilenjake, vještice i vukodlake, na nešto šušnulo, na nešto bućnulo.

KUPANJE U JEZERU

Početkom rujna, prije prvoga dana nastave, u nedjelju svi đaci gimnazije idu zajedni u imotsku crkvu na misu, ispovijed i pričest. Nakon crkvenog obreda svi smo slobodni i Vice me pozvao u svoju kuću. Na

stolu je bila puna posuda kolača. Njegovi roditelji su me pitali štošta i na posljetku kako učim? Vice je umjesto mene rekao da sam odlikaš. Istina, povisio je ocjene, što ide njemu na dušu, na moje usne pala šutnja, a crvenilo udarilo u lice.

- Jedi, sine, jedi! - govori mi Vicina mama, a Vice hoda kuhinjom i stalno nešto žvače. Najeli smo se i mesa i bijeloga kruha i kolača. Pa, nisam ni o Božiću bolje ručao. Baš je u gospode Božić svaki dan.

- Sad idemo na jezero! - reče Vice materi i mene upita:

- Imaš li kupaće gaćice?

Ne zna on da ja nemam ni donjih.

- Nemam! - zatečen sam, prisjede mi ručak, a nemam pravog razloga izbjeći odlazak na jezero. Nedjelja je. Sunčan dan. Savršeno vrijeme za kupanje.

- Idemo, Vice! - čujem kako ga zovu naše kolege s ulice.

- Eto nas - odgovori Vice i pruži mi jedne svoje gaćice.

Od srama ne znam što bih rekao. Već sam treći razred a ja kukavica, pa kukavica. Znoj me oblio, ali nema izbora nego ići na jezero. Čini mi se da sam osjetio kraj života. Mislim, ispovjedio sam se i pričestio, pa ako me Bog ne čuva i jezero usrkne, naći ću se među anđeoskim korovima. Koračamo. Ima nas lijep broj. Nikoga poznatog iz mog kraja ne mogu sresti, pa da me zaustavi, da se izmotam, izbjegnem nedaću. Sad me je tek sramota reći da me strah jer idu i kolegice iz razreda. Kad sam vidio Mariju, ništa nisam rekao ali sam pomislio - kad ide Marija, idem i ja. Sa smiješkom na usnama mi priđe. S čudesnom naklonosti i neobičnim zadovoljstvom reče mi:

- Ivane, i ti s nama na jezero?

- Evo, pošao sam s Vicom! - rekoh.

- Sad si sa mnom! - reče. Obradovala me ta riječ više nego bilo čija. Ona me vjerojatno i voli, bar se meni čini da ja to vidim na njezinim očima. Ali, ona ne zna kako sam ja u nju zaljubljen, koliko je volim, kako je sanjam i kad učim i kad spavam. Teško mi je što nemam hrabrosti da joj to rečem. Možda bih i rekao, ali , ako ona okrene glavu i ode? Što onda? Krepati od tuge kao gladan pas. Stigli smo na Vidikovac. Pogled s Vidikovca u onu provaliju je stravičan. Ljubav prema Mariji i strah od jezera me davi. S Vidikovca se spuštaju u jezero uskim skalinima, neki čak trče, a moje se noge ukočile i osjećam da će se prolomiti. Marija silazi slobodno kao da hoda cestom, a mene drhtavica trese. Opominju me oni iza mene da požurim, a oni ispred mene odmiču. Pomirio sam se sa sudbinom. Sa mnom je gotovo, jezero će me usrknuti i prije nego dođem do vode.

- Hodi, Ivane! - zove me Marija skakućući sa skalina na skalin. Nekako sam prošao skaline i stigao na prošireni put. Odahnuo sam. Neki trče, prolijeću mimo me, neki su već u vodi, plivaju urlaju, vesele se, a ja i pored Marije izgubljen. Evo nas konačno do vode. Gotovo su svi u kupaćim gaćicama a ja svoje, zapravo Vicine, držim u ruci.

Gledam kako Marija skida odjeću i pojavljuje se to divno stvorenje u kupaćem kostimu. Više ne znam je li mi u srcu, u očima ili teče kroz moju krv, a ona stoji na kamenu pored vode, razgovara sa svojim Imoćanima. Okrenu se prema meni i sa smiješkom mi reče:

- Idi za stijenu, obuci gaćice, čekat ću te.

O, Bože kako sam odahnuo. Marija me čeka. Moje

osamljeno i ojađeno srce svom svojom nepoznatom i nepredvidivom željom čezne za njom. Došlo je na jezero i roditelja s djecom. Čak i mala djeca plivaju. Obukao sam gaćice i sjedim na stijeni. Marija dođe i sjedne pored mene.

- Kako si? - upita.

Bujna joj kosa pade po mom ramenu, okrene lice prema meni i gleda me s osmijehom. Kada je ustala, primi me za ruku i pođosmo u vodu. Jezero me nije usrknulo, usrknula me njena pažnja i svaki njezin pokret i geg. Činilo mi se da ju je radi mene Bog i stvorio, jer ona je sve što imam na ovome svijetu. Opet kažem, slab sam i ne znam kako ću joj priopćiti svoje silne , do neba i nje svezane osjećaje.

- Znaš li plivati? - upita me.

Ne rekoh joj da sam naučio plivati u našoj lokvi punoj žaba i goveđe mokraće.

- Znam! - ponosno odgovorih - naučio sam u Modrulji.

- Gdje si naučio? - iznenađeno upita, jer je prvi put čula za to ime.

- U Modrulji!

- Gdje je to?

Rekao sam joj da treba prijeći nekoliko brda, preskočiti mnoštvo zidova i podzida, spuštati se niz brdo i penjati se uz uzbrdicu, pa se opet spuštati kamenjarom do same vode. Govorio sam tako kao da je nemoguće tamo doći. Mislio sam, začudit će se, reći će da je to vratolomija,ali ona reče:

- Kako je to čarobno! Dogovorit ću se sa svojima i eto nas tebi u goste, pa izlet u Modrulju.

- Marija, to je nemoguće.

- Moguće, moguće - prihvatila me za ruku. Maše i svojom i mojom rukom i govori svojima kako je otkriveno nešto novo i kako ćemo zajedno u Modrulju. Zagazila je u vodu i zaplivala. Zove me iz vode. Zov je snažan i privlačan. Ne zove me bilo tko, nego Marija. Malo sam se podmotao da ne vide kako sam se prekrižio i negdje duboko u duši oprostio sa životom. Zaplivao sam, pa što bude. Čak su se čudili kako podbacujem vodu pod prsa, a netko reče :"Ovaj Vlaj pliva kao pas!" Osjetio sam da me voda, bez nekog napora dobro drži. Daleko je lakše plivati u jezeru nego u lokvi, pa izmijenih svoj način i zaplivam "zečki". To je za prisutne bilo otkriće. Ruke su mi sklopljene iznad glave, a glava i tijelo u vodi, rukama strižem, nogama mlatim po vodi i jurim. Čak su obratili pozornost na moje plivanje. Gospode, ima li sretnije osobe ovdje u jezeru od mene? Jezero me nije usrknulo, Marija pored mene. Dva velika i najveća zadovoljstva sjedinjena u meni. Straha nestalo, a ljubav plamti.

Vrijeme je, rekli su, poći. Vice ide prvi, ide nas dosta. Naravnom, i Marija ide s nama. Što ću reći? Marija ide, pomislio sam, zbog mene. I ta pomisao me snaži i ohrabruje. Iz jezera izići prava je igra u usporedbi sa spuštanjem. Došli smo do Vicine kuće. Pružio sam mu gaćice a on reče:

- Zadrži ih za sebe.

Dakako, zadržao sam ih. Krenuli smo dalje. Marija me pozvala u svoju kuću. Pa, ljudi moji, to je gospodska kuća. Po skalinama prostrte štrace, bolje nego one kojima se ja pokrivam. Po hodniku štrace. U sobi se tavan ne vidi od nekakvih šarenih pokrivača. Prozori skriveni zavjesama.

- Mamice! - pozove - došla sam s kolegom radi matematike.

Pojavi se gospođa s haljinom do zemlje i reče :"To je taj!" kao da zna za mene. Ne pita jesam li gladan, nego donese jelo i stavi na stol. "Jedi dijete!", reče i ode u drugu sobu. Marija i ja zajedno jedemo. Kad se vratila mama, kćer i mama razgovaraju. Marija je spomenula Modrulju i štošta drugo. Mama se samo smijulji i ništa ne govori.

Ušli smo u sobu u kojoj Marija uči. Bože, kad bih se mogao pretvoriti u neki predmet i biti u Marijinoj sobi, biti s Marijom stalno i navijek. I dok tako djetinjasto razmišljam Marija je donijela matematiku i teku. Kao igrajući se ponovili smo razlomke koji su joj bili nejasni. Išlo je lakše nego tablica množenja. Uočila je razlike u nejasnoćama. Gledala me začuđeno kako lako rješavamo razlomke. Kad sam pošao, ispratila me do izlaza kuće. Nagnula se kao da će me poljubiti, nasmijala se, potapšala po ramenu i rekla:"Sutra ćemo se vidjeti u gimnaziji."

U Borku sjeo sam u borovu šumu, obukao kupaće gaćice. Nisam ih ni skidao dok nisam druge nabavio. Otada uvijek imam i donje gaćice. Vici sam zahvalan i dandanas.

SLOBODNI SASTAV

Mi, trećaši, u odnosu prema drugašima, a pogotovo prema prvašima, bili smo veliki, slobodni, razgovorljivi. Pravili smo se važni i mališanima govorili: "Ukloni se kad prolaze veliki!"

Nastava je dobro odmakla. Dobivali smo domaće zadaće. Profesor hrvatskoga jezika uvijek je zadavao domaću zadaću iz onoga što smo toga dana učili. Ovaj put je provjeravao i ispitivao, a zatim tumačio novu metodsku jedinicu. Nije ju priveo kraju a zvono je

zazvonilo. Pošao je iz razreda zaboravivši zadati domaću zadaću. Kelava ga na to podsjeti dabogda jezik svoj pregrizao. Profesor se, držeći kvaku na vratima, okrene prema nama i reče : "Napišite slobodni sastav." Đaci to nikada nisu voljeli, jer je slobodni sastav neslobodan. Dugo se razmišlja što odabrati, a kad odabereš - što reći. Pustoš u temi, pustoš u glavi, pustoš pred očima. Što odabrati od silnog obilja? Mislio sam pisati u stihu o nesretnom Kelavi: "Kelava, Kelava, krava te ubola...", ali nisam htio pisati o Kelavi kad mi je trajno pred očima moj prvi susret s Imotskim. Prvi put sam vidio mnoštvo kuća izgrađenih od žestaca kamena. Vrata i prozore ukrašavaju kameni svodovi, a opet uz prozore ugrađene drvene u zeleno obojene škure. Nitko od nas nije mogao prebrojati prozore na kotarskoj i sudskoj zgradi. Čak i gimnazija ima toliko prozora da ih je nemoguće prebrojati. Tko može zamisliti koliko su puta majstori klesari, klešući špicom i mrtelinom, macolom i tajentom, udarili po kamenu i svaki kamen sveli i obradili u istoj dužini, širini i visini te ugradili u zid kojemu se svijet divi. Tko može izbrojiti vitke dimnjake koji strše iznad crvenih krovova, a svaki dimnjak ima dva ili tri limena pijetla koje okreće vjetar, a kroz njih suklja dim i nestaje u nebeskom svodu. U prizemlju kuća, dućan do dućana. Niti ih možeš prebrojiti niti se onog izobilja kroz stakla nagledati.

SRIJEDOM U IMOTSKOM

Što ću razmišljati o pisanju i slobodnom sastavu?! Dovoljno je doći srijedom u Imotski i prošetati pazarom, gdje imaš što vidjeti i čuti. Srijedom pristignu u Imotski Bosanci, Hercegovci i trgovci od mora.

Prodaje se i kupuje sve što čovjek može zamisliti. Roba je smještena po rubnjacima i cesti. Vreće kukuruza, pšenice, ječma, zimice, krumpira. Jaja, sir, maslo, kapula, luk - sve što uspijeva u tim krajevima.

Polagano se između mnoštva naroda gegaju pravi trgovci s korpama na prsima. To su junaci romana Ivana Raosa. Mirni su i kao nezainteresirani, ali ako si u nešto dirnuo ili nešto poželio, zacijeni visoko i spušta cijenu do iznenađenja, a kad dođe do neke granice, upita:

- Koliko imaš para?

- Toliko i toliko.

- Ma, da ti ne znam ćaću i mater i da nisi tako pametan kao što jesi, ne bi ti od mene mogao robu dobiti ali kad si tako milo i drago Božje stvorenje, daj pare i nosi robu.

Zastao sam kod prodavača ječma. Čovjek je dotjerao sjemenski ječam od Tomislavgrada, kolijevke čistog i jedroga zrna. Ispred njega su pune vreće. Kupci zastaju, razgledaju, netko uzme zrno u ruku, prinese ga ustima, pregrize ga i pogleda unutrašnjost. Neki se čovjek privuče vreći i zavuče ruke u njezinu unutrašnjost. Izvuče šaku žita iz unutrašnjosti, pogleda i vidi: čisto zrno. Odlučio je kupiti sve i započne kuditi robu da bi prodavač spustio cijenu.

- Čovječe, otkuda tako visoka cijena, a žito ima ljulja?

- Ima! - odgovori prodavač.

- Ima i po koje zrno zobi.

- Ima!

- Ima i zemlje! - reče kupac.

- Ima! - i ne htjede više odgovarati.

- Čovječe, zašto ti kudiš žito kad ga ja kudim?

- Pomažem ti se šprdat - odgovori prodavač.

Kupac dovede konja, presu žito u svoje vreće, izvaga, isplati, natovari na konja i ode.

I VODA NA PRODAJU

Ništa neobično. Imotski nema vode ni javnoga zahoda. Zbog toga vodu srijedom prodaju na pazaru. U ljetnim danima srijedom prodavači imaju pune maštele obojene vode po kojoj plivaju komadići leda, a veliki komad leda obasjan suncem bliješti na dasci i ledena se voda cijedi u maštelu.. Prodavač kadikad zahvati čašu vode i s visine polagano polijeva po ledu i uzvikuje: "Evo je, ladne, ledene, biokovski je mraz osvježava, hajde, narode, malo plati, puno popi!" Prodavač vidi kako žedan čovjek na Božjoj vrućini slatko iskapi i plati, a prodavač mu dadne još koji gutljaj badava. "Evo i na moj račun", govori glasno, "jednu plati, druga badava".

Zahvaćao je vodu čašom, novac ubacivao u vreću obješenu o vratu. Zaista je navala na hladnu obojenu vodu. Ali, oni koji su obavili dobar posao i nešto zaradili, sjeli su u krčmu i častili se vinom. Sramota je, kažu, biti srijedom u Imotskom a ne popiti čašu vina. Neki popiju zbog pripovijedanja, neki piju što im se pije, a ponajviše ih u povratku iz Imotskoga svrati u krčmu bliže sela, gdje se ljudi međusobno poznaju, pa čak popiju i više nego treba. Ali to se pije više da bi se pripovijedalo u dokolici nego iz potrebe za pićem.

RIBE

U dijelu pazara na kojem se prodaju ribe i nije velika navala. Bakalara ima u izobilju, ali se on kupuje

o Božiću. Narod iz gornjih krajeva i nije navikao na ribu a ne bi je kupio ni za pola cijene, jer nije priklana niti joj je koža oguljena. Krepalinu ljudi ne vole. Svijet je neobaviješten o životu u moru. S ribom se ne susreće, osim s bakalarom, kojeg smatra više sušenom jarčevinom nego ribom. Naš čovjek ne troši ništa što je krepalo, jer krepalina se zakopa u zemlju ili baci u jamu. Ono što je za jelo, to se odgaja: janje, ovca, jare, tele, govedo, svinja...A krepalu ribu? Bože sačuvaj! Jedino je prođu imala najjeftinija srdela u soli iz bačve. U bačvi se ne zna ima li više soli ili srdela. Srdela se može kupiti od jednog komada naviše - više kupiš, manje platiš. To je takva trgovina i nema se što prigovoriti. Gledam kako neki čovjek prihvatio srdelicu za rep, otresao malo soli i gricnuo je kao kokoš crva.

Pored bačava smo nas trojica gimnazijalaca iz gornjih krajeva. Prebiremo po džepovima: jedva smo skupili za pet srdelica. Šestu nam je poklonio. Izišli smo iz grada i sjeli na zid Rebića ograde. Pojeli smo komadić kruha i srdelice. Nikada toliko pljuvačke nije bilo u ustima. Jednak je osjećaj grickati srdelicu ili sol. Dok smo izišli na vrh Borka, umalo smo počeli dahtati od žeđi. Žurili smo do Aračića kuće. Dobra žena nikada nam nije uskratila čašu vode, ali vrata i škure na prozorima su zatvorene. Srijeda je, svatko ide na pazar, pa makar ništa ne prodao ni kupio, ali se zato susretne s prijateljima i poznatima. Izmijeni se po koja besjeda, uputi poruka, čuju se i prenose novosti s jednoga kraja na drugi.

Žurili smo suhih usta i suhog želuca krčmi na Jovića most. Srijeda je, u krčmi se pije vino, a ne voda. Otišli smo na državnu čatnju i čekali da netko dođe po vodu. Stigla je jedna žena s nekoliko ovaca. Ni ona nije imala ključ od poklopca na čatrnji. Mi smo ostali s

ovcama, a ona je otišla do kuće u kojoj se ključ čuva. Ovce su splandovale, povile glavu jedna uz drugu i nisu se micale.

Evo je, žurila je. Najprije smo mi popili koliko smo mogli, a zatim su pile ovce. Zaista je teško reći tko je bio žedniji: gimnazijalci ili ovce. Nikada više nismo tražili srdele. Čak da su badava, ne bismo ih uzeli.

ŽIVINSKI PAZAR

Rika goveda, revanje magaraca, blejanje ovaca, hrzanje konja, galama ljudi - sve se na tom mjestu može čuti. Došao sam blizu susjeda Matiše i prisluškivao kako prodaje kravu. Ljudi hodaju pazarom, zanimaju se za cijene. Kad bi netko zapitao Matišu za cijenu, on ne bi odgovorio kolika je, već bi rekao: "Ako si željan mlika, evo ti krava!" Meni je usput čekati Matišu - ići ćemo zajedno kući. Došao je neki Matišin znanac. Meni se srce sledilo kako Matiša laže tvrdeći da krava daje od šest do devet litara mlijeka na dan, a mi znamo u selu da ne daje više od tri litre. Kune se zdravljem i očima da je onoliko koliko je rekao. Čovjek se veseli što se namjerio na tako nešto što odgovara njegovoj kući. Na pitanje, Matiša opet kletvom odgovara:

- Krsta mi kojim se krstim, daje od šest do devet litara.

Čovjek je zadovoljan odgovorom.

- Joko - doznao sam ime kupca kojem se Matiša obraća - ja sam u sridu ovdje, a ako ti se krava ne dopane, vrati kravu, vratit ću pare. Je li pošteno?

- Pošteno! - reče Joko.

Čovjek izbroji novce, prihvati privuzu i odvede kravu kući.

OPET NA PAZARU

Zbog svoga slobodnog sastava želio sam čuti kako će se Matiša i Joko razgovarati, pogotovo kako će Matiša pritom proći. Zamolio sam te srijede razrednika da me oslobodi dvaju zadnjih sati nastave. Pocrvenio sam pred razrednikom što nisam rekao istinu zbog čega mi trebaju, već sam izmucao da mi je mater na pazaru i trebam joj pomoći...Opravdao mi je ta dva markirantska sata. Priznajem da se markiranje strogo kažnjavalo, izostanak s nastave opravdavao se liječničkom potvrdom ili dolaskom u školu jednog od roditelja. Dotrčao sam iz gimnazije do stočnog pazara. Kroz mnoštvo stoke i naroda lako sam uočio Matišu i primijetio kako se s Jokom prepire, a kad sam došao blizu, čuo sam Jokine riječi:

- Slagao si, Mate, a krstom si se zakleo.

- Prijatelju, ne lažem - odgovori Matiša.

- Rekao si od šest do devet litara, a ona ne daje više od tri litre pa da je medom, a ne travom, hraniš.

- Tako sam ti i rekao, ali ti nisi razumio.

Joko se zamisli, zna što mu je rekao i zna što dobiva. Jokina žena stoji pored krave, htjede pustiti jezik u pašu i sasuti Matiši u brk sve ono što joj je pri duši.

- Koliko je od šest do devet? - upita Mate Joku.

- Tri! odgovori Joko i začudi se pitanju.

- Nisam ti rekao ni šest ni devet, već od šest do devet, a to je tri, kako si i sam rekao. Moj sveti krst je ostao čist i krivo se ne kunem. Mi smo prijatelji i ljudi, naći ćemo zajedničku rič- govori Matiša, razmahuje se rukama zadovoljan što je već jednu prodao, još prodaje Rumovu, dobru kravu, i ima dosta kupaca, a današnja

srijeda je zaista pazarni dan. Možda ne bi bila da nisu došli trgovci od mora i primorskih gradova. Ali kad dođu trgovci od mora, pokupuju goveda, ovce, konje, kokoši, sir, jaja, luk, žito. Tada zadovoljstvo zavlada među svima.

- Mali! - zovne me Matiša - ostani tu kod Rumove, ja ću vidit neke ljude na pazaru , a ti, Joko, prodaj tu "nesretnicu", doplati za Rumovu, a ti Luce - reče Jokinoj ženi - dobro pogledaj što znači prava krava.

Joko se pogađa za "nesretnicu", a Luca obilazi oko Rumove i kupcima odgovara: "Kupljena je!" Ruka joj sama miluje kravu, a pogled obilazi od glave do repa i obično se zaustavi na vimenu. Proba je li pri muženju mirna. Mlaz mlijeka šiknu na zemlju. U jednom trenutku vidjela je da joj muž prima novce.

Zadovoljan je dotrčao do žene i pita je:

- Hoćemo li Rumovu voditi kući?

- Nju ili nijednu - odgovori žena.

Okrenu se i upita:

- Mali, di ti ćaća ode?

- Nije on moj ćaća! - srdito odgovorim.

- Što ti radiš?

- Idem u gimnaziju.

- A, duša moja, odaš u ginaziju, iđu i iz moga sela dva.

Započeli smo razgovarati, ali neki čovjek u našoj blizini pristupi još korak bliže, pa reče:

- Seljankuro jedna, ne kaže se ginazija nego gilmazija. I moj mali iđe u gilmaziju - pogleda me i nasmije se.

- Što te briga naš razgovor - okrenu mu Luca leđa i pita:

- Što ti je Matiša?

- Susjed iz istog sela - odgovorim.

- O, đava ti susjeda odnio... Još je toga rekla, ali to ne pripada u slobodni sastav.

Evo, dođe i Matiša s još dvojicom ljudi. Ne obazire se ni na Joku, ni na njegovu ženu. Primače se Rumovi i tapše je po plećima.

- Rumovu smo kupili - izgovori žena, povuče Matišu u stranu, a Joki reče:

- Nagodite se.

Pogodba je obavljena. Rumova je otišla s Lucom, a Matiša i Joko u gostionicu kod Poštenjaka. Između mnoštva naroda gurao sam se za njima. Ušli su u gostionicu i zaboravili na me. Zadržao sam se kod prodavača srpova, čekića, sjekira, motika, lemeša, ognjila, noževa i kojekakvog oruđa što domaći kovači otkuju u svojim radionicama.

Završio sam svoj slobodni sastav i predao ga profesoru. Tek mi je idući tjedan rekao da sam malo preopširan, ali da posjedujem moć zapažanja, pogotovo u onom dijelu o Mariji. A onda upita pred cijelim razredom:"Što kažeš, Marija?" Ona nije znala sadržaj. Pocrvenila je ljubav moja kao da joj je sva krv prešla u lice. Ništa nije odgovorila niti se prema meni okrenula. I kad je sat završio, držala se tako kao da me ne zna. Nije više sa mnom razgovarala, te nisam mogao ni reći ni pročitati što sam napisao. Najgore je što nisam imao hrabrosti reći sve ono što mi se nakupilo i što mi je palo na moje tužno srce.

Završili smo treći razred. Otišao sam svojoj rodbini u Sarajevo. Ali najljepšu Mariju i najljepši grad, Imotski, nikad nisam zaboravio.

Znam da je Marija živa, ali ne znam hoće li joj ovaj sastav doći u ruke.

ANTE BANOV I MAGLOVITI DIV

Nije zapisana priča o klancu i Musliji. Pala je u zaborav. Jedino je ime ostalo očuvano i zabilježeno u nazivu Muslijića klanac na zemljopisnim kartama. Davno mi ju je ispričaoAnte, a ja je zapamtih. Danas je vama propovijedam, a vi prosudite je li istinita.

Muslija se vraćao od mora s dva konja natovarena solju, vinom i rakijom. Na trećem je konju samo hrana,poneka sitnica i igračka što ih je kupio negdje kraj mora, pa bi i on, kad bi se umorio od hodanja, uzjahao na pretovarenog konja. Nakon dugog putovanja stigao je na klanac, sjeo, počinuo, a konjima dao zobi.

S klanca vidiš kako strše vrhovi sjevernih planina i zamiču u nebeskom modrilu. Pogledaš li lijevo ili desno, opet ćeš vidjeti visoke kamenjare među kojima raste poneko stablo ili grm. I zapad je obuhvaćen planinskim masivima. Baš tu, na sudaru sjevernog i južnog zraka, ljudi od pamtivijeka odabraše mjesto za počivanje. Tako je i Muslija počinuo. Zagriza hranu i zalijeva je vinom. Uživa čovjek u prostranstvima i raduje se povratku kući na klancu prozvanom njegovim imenom.

- A zašto njegovim imenom? - začuđeno i ozbiljno upita dječak.

- Moj dragi Stipica- odgovori Ante - Musliji je došlo nekakvo čudovište. Ništa ga nije pitalo. Ništa mu nije govorilo.Rastovarilo je s konja mjehove vina skinulo mu konope, Musliji svezalo noge i ruke, sve mu uzelo i zamaklo iza Crvenih stijena prema orlovim visovima. Opet se vratilo, pregledalo užad na rukama i nogama. Vidjelo se da su ruke pomodrile, žile nabrekle,

pa je malo popustilo užad, a zatim pogledalo tovar na drugom konju. Razdriješilo je vreće, izvuklo šaku soli, gledalo na dlanu bijelo zrnje, prinosilo ga pod nos, mirisalo, presipalo iz ruke u ruku i malo sasulo u usta. Ispljunulo je sadržaj, rasrdilo se i udarilo nogom svezanog Musliju. Valjda to čudovište nije ni znalo što je sol. Očekivao je Muslija još koji udarac, ali čudovište nije ništa učinilo, samo je mrmljalo, nešto pokazivalo rukama, a zatim konjima skinulo zobnice s glave, i objesilo o samare. Musliji je odriješilo noge, ali ne i ruke, posjelo ga na konja, provelo konje kroz klanac i izvelo na put prema Starome Polju.

Stipica ozbiljan, razrogačenih očiju, gleda u Antino lice. Ne zna šta ga više iznenađuje: Muslija ili treperenje Antina brka. Čini se da ga iz usta vjetar razgoni. Usta se od brka i ne vide, jer ih brk pokriva i pada po polovici brade.

- Je li Muslija stigao kući? - zabrino se Stipica, želeći što prije doznati sudbinu nepoznatog putnika.

- E, dite moje! - opet se zatrese brk i čuje glas. - Staropoljci su mu odriješili ruke, napojili konje, dopunili zobi u konjske zobnice, ponudili ga jelom i pićem. Muslija je sve odbio osim malo hladne vode.

Krenuo je s konjima prema sjeveru.

Rekli su da je od straha, tuge i boli umro na klancu, a netko opet kaže da je umro na Gornjim Barama.

- Umrooo! - uzdahne Stipica i suze mu krenuše niz lice.

- Nemoj, sinko, cvilit! Tko zna kad je to bilo i Bog zna je li to sve istina. Samo je jedno istina: da je klanac prozvan Muslijića klancem.

- Musliju je uništilo čudovište - govori Stipica i sebi i Anti.

- Prava se istina ne zna. Govori se štošta. Ali, čudovište je na Muslijića klancu dočekivalo i iznenađivalo prolaznike. Nije se čulo da je nekoga ubilo ali se pričalo da se čudovište pretvara u koješta. Obično bi od prolaznika tražilo da se nadjačavaju. Kad bi čudovište osjetilo lom rebara i čulo jauk nesretnika, pustilo bi ga. Od nekoga je tražilo da se potegne kuke. Od nekih je zahtijevalo natjecanje u bacanju kamena s ramena, od nekih skakanje iz mjesta ili trka, a od nekih potezanje klipa. Događaji su više živjeli u priči nego u zbilji. I tako priče o čudovištu, o divu, nisu prestale sve do susreta sa mnom.

- I ti si se susreo s divom! - podviknu Stipica. Je li od radosti ili straha? Ne znam! Rukama se uhvatio Anti oko vrata i ljubi ga u lice, ali usne odmiče od brkova jer su mu brkovi još nerazumljiva pojava. Da nema brkova, Stipica bi vidio Antine riječi na usnama, a ovako mu zapinju u brku i smetaju pogledu.

- Pitat ćeš me kako sam ja upao čudovištu u ruke. Evo kako! Moja djevojka Marija rođena je i odrasla u Starom Polju. Da bih je isprosio, išao sam k njoj na silo. Na silo se iđe noću. Je li tako?

- Tako je ! - odmah odgovori Stipica shvativši da njega pita, a rezak, ozbiljan i oštar glasić obradova Antu.

- Vedra ljetna, noć, Mjesec pun, put dalek. Jedini mogući pravac je preko Muslijića klanca spustiti se u Staro Polje. Marija je spavala kraj tora. Znala je ona da ću ja te večeri doći. Čekala je , ljubav moja, kao i ja da se što prije sastanemo i dočekamo zoru. Nije to prva noć da joj dolazim, a neće biti ni posljednja dok je ne odvedem u svoje dvore.

ČUDOVIŠTE NA KLANCU

Kad sam stigao na Muslijića klanac, dragi moj Stipica, vidim čudovište. Jedna mu noga na Gradini, druga na Bukovcu, a tijelo se diglo visoko i zamiče u maglu. Niti mi je ići naprijed, niti se mogu vratiti natrag. Ako pođem naprijed, moram proći između nogu tog čudovišta. Kosa mi podigla kapu. Srce mlati, hoće prsa probiti i pobjeći iz mene. Stojim! Mislim, Ante, nisi ni ti mačji kašalj. Kad si mogao stokilaša Juku baciti na tavan, možeš se i ovdje okušati. Sudbini ni tako ne mogu izbjeći, a ime Isusovo pozovem u pomoć. Pomalo se smirujem. Izvadio sam duhansku kutiju i pokušavam smotati cigaretu. Ruke mi podrhtavaju, duhan se prosiplje, ali polako se smirujem i zamotam cigaretu. Uspio sam zamotati, ali se jezik osušio i ne mogu papirić ovlažiti. Sve malo-pomalo, mig po mig, i ovlažim papirić. Jednu sam žigicu polomio. Izvadim i drugu. Kresnem! Pokaže se plamičak i isti trenutak ugasi kao da to čudovište gasi žigice. Sjetim se jedne žestoke molitve koja u ovakvim trenucima ohrabruje i pomaže. Molim drhtavim glasom,ali molim i čini mi se da nebesa čuju moju molitvu. Osjetim hrabrost. Prekrstim se, zatim kresnem žigicu i upalim cigaretu. Gospode, kako molitva vrijedi i kako mi je olakšalo disati. Smirio sam se kao da čudovišta nema. Zakoraknuo sam još nekoliko koraka i došao blizu nogu. Pružio sam duhansku kutiju i upitao: "Hoćeš li zapaliti?"

Na ponudu čudovište ništa ne reče ili ništa nije ni razumjelo. Tko zna?! Možda sam mogao i protrčati, ali nisam kukavica. Odlučio sam ostati sve dok ne vidim kakvo je to čudovište pred mojim očima. Pričekat ću i zoru i svanuće, a za to vrijeme ovim putem možda netko i naiđe. Dok tako razmišljam, čudovište me glada s visine a ja njega odozdo. Najednom se oko čudovišta zavitla silna magla kao da je vjetar goni u istom krugu, i čudovište se nađe u magli. Ništa se više ne vidi osim magle, dima, oblaka, što li je to bilo?! Taj se oblak spustio na zemlju i , evo, kao da će i mene omotati. Udahnuo sam duboko, stisnuo zube i šake. Jurnut ću u taj oblak, pa što bude. Na moje veliko čuđenje, oblak nestade, a na klancu stoji ni čovjek, ni čudovište ,već pravi pravcati div. Koliko se po mjesečini može vidjeti ima ga na sve strane.

POTEZANJE KUKE

Gledamo jedan drugoga. Šuti on, šutim ja. On se ne pomiče prema meni, a ja se ne pomičem prema njemu. Čujem da nešto mrmlja, ali ne razumijem. Ruka mu uperena prema meni, a šaka stisnuta. Najednom ispružio srednji prst i po nekim znakovima traži to isto od mene. I ja sam stiskao šaku i ispružio srednji prst. On iskorači prema meni, zakoraknem i ja prema njemu. Stali smo sučelice jedan prema drugome. Div srednji prst zgrči i napravi kuku. Iz onih njegovih dlaka svijetli očima kao da će strijele iz njih poletjeti. Bogme se i moj pogled pretvorio u ubojit zmijski. Zaključio sam da div želi sa mnom potezati kuke. Došle su vile očima, ili oči prsnuti ili vile puknuti. Drugog izbora nemam nego se uhvatiti. Plašio sam se u prvom trenutku da će mi prst otkinuti, a ako mi otkine jedan, počet će redom prste otkidati. Izbora nisam imao. Zakvačili smo se prstima. Stiskao je prst i počeo mi zasukivati ruku. Ne zna on da moja ruka nije odsječena grana, već snaga koja raste na još snažnijem stablu. Zamahuje div, želi me prebaciti preko leđa, vitlati sa mnom kao grančicom. Stiskao sam i ja njegov prst jače nego kliještima, te osjećam da on nema vještine koliko ima snage. Samo

sam malo okrenuo rukom, a on je valjda od bola, zaurlao, naglo iščupao ruku i prinio prst ustima. Puše po njemu, hladi ga, kao da je u vatri bio, a ne u mojoj šaci. Svoju sam ruku stavio u džep i stojim važno kao da se ništa nije dogodilo. Snaga se moja utrostručila i čini mi se da sam spreman ući u svaki boj. Div je sjeo na jednu stijenu i oblizuje prst. Pretpostavljam da nešto smišlja. Ja stojim na svome mjestu i ne pomičem se.

POTEZANJE KLIPA

Div je predložio , a ja prihvatio, potezanje klipa. Čudno je mumljao i pokazivao što trebam raditi, kao da ja ne znam što znači potezanje klipa. Odabrao je mjesto i sjeo uza stijenu. Vidim kako je odabrao mjesto, pa zaključujem: div nije lud. Zauzeo je položaj koji meni ne odgovara, jer ako me naglo potegne, možda me prevari, i ja glavom udarim o kamen, gotov sam. Gleda me i čeka. Ispružio je klip na nožne prste. Trebam i ja sjesti i uprijeti nogama o njegove tabane te prihvatiti klip rukama. On ga već drži i očekuje tu slast da me prebaci preko sebe. Valjda nije znao da ja znam misliti. Sjeo sam. Zaprli smo tabane o tabane. Prihvatio sam klip. Div je naglo potegnuo, računajući na ono što je smislio, potegnuo je velikom snagom, a ja pustio klip i div je glavom udario o stijenu. Zamumljao je, malo se počešao po glavi, izvalio oči, vratio klip na nožne prste i mi ponavljamo radnju. Daje mi prednost.On će me podizati jednom rukom, a ja se odupirati objema. Ni tu se nisam dao prevariti. Pomaknuo sam svoje noge od njegovih i pali smo na stranu. Nekoliko smo puta ponavljali radnje. Plašio sam se njegove snage, ali se nisam plašio njegove pameti. Osjećao sam da bi me najradije usmrtio udarcem glave o stijenu. Nije mu to

pošlo za rukom. Zbog toga je nekamo zavitlao klipom i zametnuo novu igru.

SKAKANJE S MJESTA I TRKA

Obilježio je mjesto s kojega ćemo skakati. Na tom mjestu bilo je malo zemlje i trave. Prvi je skočio div. Mislio sam da je daleko skočio. Pokaže mi rukom i mumljanjem da i ja skočim. Divu je lakše skočiti jer je bosonog, a tabani su mu neka vrsta kopita. Skinuo sam opanke s noge jer ću prstima i tabanima zaprijeti o tlo i izbjeći mogućnost klizanja. Napeo sam se kao krilati đogat. Skočio sam i preskočio diva. Div je ponovio skakanje i jedva skočio u moje mjesto. Moj drugi skok je još pola metra dalje od prvoga. U ponovnim skokovima div nije dostigao moju daljinu, pa je predložio skakanje iz trka. Zaista je protrčao pored mene kao vjetar i daleko skočio, ali nije ostao na nogama, već se sklupčio i odvaljao u stijene. Moj skok iz trka nije zaostao iza njegova, ali sam ostao na nogama.

Da ti ne duljim, moj lipi i pametni Stipane, skočili smo nekoliko puta. Niti je div bolji od mene, niti sam ja bolji od njega.

Stipica, više ne zna što bi ga pitao, često uzdahne i pomalo mu se čini da je Ante div.

- Jesi li stigao na silo? - upita Stipica jer želi čuti kako mu je bilo kod Marije.

- A,ne, ne da div otići, započinje nove igre.

BACANJE KAMENA S RAMENA

Uzeo je kamen teži i veći od mene. Pogurio se pod tim teretom. Bacio je s istoga mjesta odakle smo bacali udalj. Uzeo sam i ja kamen veličine koja mi odgovara, onakav kakvim se momci u derneku bacaju.

S mjesta odakle je div bacio, bacio sam i ja svoj kamen. Div ne priznaje moje bacanje i upozorava me na isti kamen koji je on bacio. Ali ja upozoravam diva na kamen koji sam ja bacio. Tu se počesmo natezati. Nismo se mogli sporazumjeti. Rekao sam mu da je kamen velik i nije za bacanje. Div se ne odmiče od svoga kamena i nekakvim znakovima pokazuje da je njegov kamen prava mjera. Ništa mi drugo nije preostalo nego odbiti divov prijedlog. On ne odustaje od svoje nakane. Stali smo kod kamena. Ne mogu ga ni podignuti, a kamoli staviti na rame. Div želi staviti kamen meni na rame. Izmičem se. Naljutio se, bacio kamen na stranu i poletio prema meni kao da će me zgnječiti.

JAČANJE

Vidim da je vrag odnio šalu. Uhvatismo se. Htjede me baciti o stijenu kao krpu. Nije znao da sam ja u jačanju majstor kojeg u mojoj župi nitko nije nadjačao. Uhvatio sam ga oko trbuha,možda i malo niže, a on mene po ramenima i vratu kao da će me daviti. Odbacuje me, ali se ja ne dam i stežem ga po trbuhu jače nego konopom. Uspio sam spojiti ruke na njegovim leđima.Pritežem ga sve jače i jače. Počeo je stenjati i otpuhivati. Pušta vjetrove i dolje i gore, a ja se kao krpelj sjedinio s njegovim tijelom i ne može me odbaciti. Pritežem svom snagom. Div dašće. Pomislio me odbaciti,ali se okliznuo i pali smo na zemlju. On je pustio svoje ruke, ali ja ne popuštam. Koliko sam ga vremena stezao, ni sam ne znam. Čini mi se da sam ga dobro smirio. Pustio sam ga. Skočio sam na noge, a on leži pored mene. Prstom ga vabim i dajem mu znak da nastavimo s jačanjem. Skoknuo je i ponovno se prihvatismo. Nekako je izvio tijelo i ne mogu ga dohvatiti oko pasa, već se držimo za ruke, pa tko koga

prevari. Bogme smo se hvatali i padali na zemlju .Ali, niti on popušta niti ja popuštam. Nekako smo se uhvatili, ali sam mu u skoku podmetnuo nogu i tresnuo je glavom u stijenu. Srdito je skočio, uhvatio me tako kao da će mi kosti polomiti. Ne jaučem, ne dajem nikakva znaka da mi je teško i nekako sam se zaskočio i dočepao njegova dlakava vrata. Nogama udaram po trbuhu a rukama davim. Tako smo se nosali gotovo do svanuća. Malo on na zemlji, malo ja, a malo se obojica prebacujemo jedan preko drugoga. Obojica smo krvavi. Računam da sam od njegove krvi obojen, ali nisam siguran da i on mene nije negdje prokrvavio. Još smo se jedanput uhvatili. Pali smo zajedno. Ovaj put je div snažnije udario glavom o kamen. Riknuo je od bola. Odgurnuo me od sebe i zamaglio prema Orlovim stijenama. Možda se i okliznuo, jer sam čuo strašan krik. S visokih stijena skortljao se niz liticu i pao u duboku provaliju kamo ljudska noga nikada nije kročila.

Od tada je prošlo šezdeset godina kako je Muslijića klanac oslobođen od napasti. Dok sam se malo pribrao i odmorio, već je svanulo. Moj mili Stipica, kakav je i koliki je div, ni dandanas se ne zna. Bitka je završena. Na zemlji je od našeg hrvanja i jačanja s njega otpalo svakojake dlake: vučje, zečje, pasje, mišje, kozje, ovčje, a čini mi se da je bilo i ježevih iglica. Pokupio sam od svake dlake po nekoliko strukova i napravio četku.

Ante me skinuo s koljena, otišao u drugu prostoriju i donio četku koja je imala i crvene i bijele i sive i kojekakve druge dlake koje su pale s diva. Uvjerio me Ante u svoj veličanstveni podvig. Gledao sam ga pobožnije nego sveca u crkvi. Uzdisao sam i treptao, a on me miluje i hrabri.

PONOVNO NA MUSLIJIĆA KLANCU

Koliko je vremena prošlo do Antine smrti, ne znam!

Ali, na Muslijića klanac danas se dolazi automobilima. Teški i veliki kamioni odvlače boksitnu rudu. Na sve strane zjape crvene jame, ni zavaljene ni ograđene. To su ružne i krvave duplje u kamenjaru.

Staro Polje i nije više ono što je nekada bilo. Nekadašnje Ričine s riječnim račićima i vrbom koja se nadvila nad vodu više nema. Staro Polje je presječeno branom. Izgrađeno je umjetno jezero. Bistra se voda razvodi kilometrima i kilometrima.

Stigli smo na Muslijića klanac u vrijeme cvjetanja vrijeska, kadulje i one mnogobrojne trave što raste između kamenja. Kad smo izišli iz automobila, obuzeo nas opojan miris i nije dao naprijed. Posjedali smo po kamenju i razgledali prirodu po kojoj je nekada pasla živina. Danas je to pustinja bez stanovnika i živine.

Ispripovjedio sam prijateljima o Antinu pothvatu. Nitko godinama o tome nije progovorio, a i kome će govoriti kad nigdje nikoga nema? Svijet koji je ovdje živio preselio se u Kanadu, Australiju, Sjedinjene Države, Argentinu i kojekuda po Europi. Antinom pričom ih podsjećam na kraj u kojem su nekada živjeli, ali znam da ga nisu zaboravili.

KRUH SVETOGA ANTE

Neka osoba iz Runovića putovala je za Tomoslavgrad i usput prenijela poruku Matiši Šiškiću da dođe u utorak po dogovorenu kozu. Ako ne dođe u određeni dan, Jere će je prodati. Još je spomenula nešto o duhanu, a čim se duhan spomene u našim planinskim krajevima, ljudi započnu razgovarati o kvaliteti, cijeni i mogućnosti njegove nabave.

Matiša odluči povesti i Pavla, jer, razmišljao je, neće kupiti samo kozu i duhana, već će po donjim krajevima malo prošetati, susresti ljude i, ako se posreći, nabaviti kakvo živinče. Štono se kaže, nešto će goniti ispred sebe, nešto nositi na leđima i doći kući punih ruku.

- Hajde, mali, obuci čistije krpice jer idemo u trgovinu - zagalamio bi svaki put žustro i ozbiljno, pogotovo kad mu je Pavao bio potreban, a izgovorena riječ "trgovina" iz njegovih je usta imala uzvišeno značenje, jer nitko je na takav način nije znao izreći. Čim je Pavo presvučen istrčao na obor, Matišin je pogled zastao na njemu. Po odjeći je zaključio da je dječak pripremljen za pravi posao, a ne za prosjaka. Vidio je da su mu hlačice na nekoliko mjesta lijepo okrpljene, košulja s dva dugmeta čista, gumenjaci cijeli. Obučen je kao svi pristojni dječaci.Klimnuo je glavom vrlo zadovoljan izgledom dječaka.

Pavo zna napamet Matišine savjete i upute, jer ovo mu nije prvo putovanje s Matišom, ali ga Matiša svejedno upita:

- Znaš li svoju zadaću kad putuješ sa mnom ?

- Znam - odgovori!

- Želim čuti!

- Molitvica kod jela! - odgovori Pavao.

- Ne plašim se da će mi obraz pocrvenjeti - izgovori Matiša.

Na putu, Pavo je na trenutke iza, pa ispred njega, a gdje je širi put, tada su jedan pored drugoga. Stigli su u Runoviće Iki Milasu. Lijepo su ih dočekali i primili. Pošto su porazgovarali o životu u gornjim i donjim krajevima, Iko upita:

- Koliko je godina tvome malome?

- Ovome! - pokaza na Pavla, malo ga rukom prodrma - nije ovo moj, već jedne naše udovice. Vodam ga uza se za goniča. Mali je poslušan i pametan. Da ga je bilo školovati, daleko bi dopro. Otjerat će kozu i tako zaraditi koji dinar.

Neki su pogledali Pavu, neki ga nisu ni primijetili. Njegovi vršnjaci,a bilo ih je više, prezrivo su ga promotrili i osjetili ga kao suvišna stvora u kući.

Večera je postavljena. Molitva i prije i poslije jela bila je kratka. Tek što je Iko na završetku molitve izgovorio "Amen", Pavo je nastavio : "Sveti Petar crkvu gradi, ni na nebu ni na zemlji, pod oblacim na ograncim. Tu je Isus dolazio, svetu misu govorio..." Svi su ga pozorno slušali i čudili se ljepoti riječi i Pavinu uzvišeno tugaljivom pjevuckanju. Dali su mu žlicu, pa je jeo s odraslima iz iste zdjele. Prvi put je ljudski počašćen. Još mu je Iko, valjda zbog molitvice, gurnuo u ruku komadić mesa, ovlaš pogledavši svoju djecu s mišlju da bi i ona morala znati molitve.

Nakon večere nasatavili su razgovarati o duhanu.

Pavo je primijetio da Matiša nije zadovoljan jer mu se spustiše očni kapci na škiljavo oko, pa između

kapaka promatra zmijskim pogledom. Očekivao je da će riknuti, onako naopako kako on zna, ali nije. Razgovor je potrajao malo duže. Dogovor o cijeni ostavili su za sutra, a Iko ih je ispratio u pojatu na spavanje.

Legli su na slamu. Ispod njih je stoka krupnog i sitnog zuba. Čuo se zveket privuza za praznim jaslama. Matiša, nezadovoljan zbog cijene duhana, šutio je kao da ga nema. Najednom zaori snažan, oštar, isprekidan magareći glas:"Ia, ia, ia!" Činilo mu se da je magarac došao k njima na slamu. Uzbudio se i sjeo. Tamna je noć, ništa se ne vidi. U ušima mu odzvanja revanje i osjećaj blizine magarca. Plašio se da ne stane na nj. Taj glas nije se ni smirio a drugi zaori još snažnije. - Matiša! - krikne Pavo, a on šuti kao da ga nema. Znao je da Matiša oponaša glasove životinja, ali da ih izaziva u tuđem selu smatrao je smrtnim grijehom i nije vjerovao u tu mogućnost. Tada je shvatio da ipak Matiša reve i da mu odgovara onaj svezan za jaslama. Zaista imaju jednak glas. Čim završi jedan, nastavlja drugi, a već je u susjednoj pojati odgovorio i treći. Nadovezuju se glasovi i revanje zahvati svu magarad okopoljskih sela.

Nitko ne shvaća zbog čega magarci revu u to doba noći. Čuje sad i glasove žena kako govore da magarci slute neslućenu opasnost jer revu u doba kad nikada nisu revali. Možda slute svojim osjetilima potres jači od onog kojim je Bog u ovom kraju kaznio Gavana, razrušio mu dvore, a imanje pretvorio u suha i vodena imotska jezera. Jezero Kernicu je stvorio usred Imotskog polja, a sad bi mogao cijelo polje pretvoriti u jezero. Još je čuo neke glasove, ali nije razumio o čemu razgovaraju. Njega su riječi o potresu i Gavanu stresale i potresale. Čuo je priču o bogatom Gavanu i njegovoj bahatoj ženi, jer priča ima više i različite su, a priča o potresu je samo jedna i uvlači strah u kosti.

- Slušaj, ti slugo! - nikad ga do tada nije zovnuo "slugo", već krsnim imenom Pavo, a ponekad bi ga zovnuo i najamniče, oglasio se Matiša, jer je morao čuti što žene razgovaraju - ni živoj duši ne smiješ reći da sam revanjem izazvao magarce. To im je zbog cijena duhana.

- Šutjet ću! - odmahnuo je rukom kroz mrak i bilo ga strah od nekih sila koje može slutiti, ali ne može razumjeti. Počeo je moliti "Vjerovanje".

Sve se smirilo. Glasa niotkuda. Valjda su utonuli u san. Ujutro je Matiša malo jače podviknuo:

PUT S KOZOM

- Mali, na posao! Nije ti ovo ćaćevina na kojoj se možeš izležavati!

Nije mu trebalo toliko riječi za buđenje, ali Matiša namjerno galami jer galamom pokazuje svoju brigu za posao:

- Kozu u ruku i goni kući! - naredi mu, a koza je još u pojati.

Očekivao je bilo kakav razgovor o noćašnjem revanju, želio je čuti još nešto o Gavanu, bar malo ući u tajnu koja je trajno prisutna, a nikada do kraja otkrivena. Nije čuo ni riječi, a nije imao snage ni nekoga upitati jer se plašio kojekakvih odgovora.

Rekoše da gazdarica muze kozu. Pitaju Matišu zašto se tako žuri kad žurbi nije potreba.

- Ljudi moji! - govori Matiša - posao je posao, trgovina je trgovina, neka mali goni kozu, a ja moram dalje za poslom.

Evo, dođe i dotadašnja vlasnica koze. Izišla je iz pojate, pomuzla je, a u ruci drži lončić mlijeka i govori:

- Doručak i razlaz!

Pavo se radovao šalici mlijeka. Nakon doručka primio je privuzu kojom je svezana koza. Prvi put je vidio bijelu kozu bez rogova koja je pasla travu. Čudna koza, kakve u svom kraju nije vidio. To je pitoma koza i bolja je od planinskih što vratove lome po kamenju dok se dočepaju kakvog lišća. Putovali su pola dana. Koza je zastajala i pasla gdje je god našla trave. Kad ju je potezao, zapirala je nogama i nije htjela s mjesta. Zatezala je na svoju, a Pavo na svoju stranu. Njegova snaga je ipak jača od kozje, ali su ljutnja i prijeteći pogledi i na jednoj i na drugoj strani. Koza je pasla jer je gladna. Pavo je žurio jer je bio gladan. Krećući i zastajući naišli su na pravi busen trave. Koza je punim zalogajem pasla. I Pavo bi pasao da naiđe na luk, kupus ili repu. Pustio je stoku da pase, a pasla je slatko i brzo kao da je prvi put naišla na zalogaje koje je cijeloga života tražila.

BOLESNO JUNE

Matiša se treći dan vratio iz trgovine. Donio je nešto duhana, ali je za male pare kupio bolesno june. Jedva se držao na nogama. Nije ga uveo u pojatu, već ga ostavi na širini u toru. Nakosio je naramak djetaline, zasolio kantu vode i sve stavio pred živinče. Dosta je naroda iz sela pogledalo što je Matiša nabavio. Netko je odmahnuo rukom, netko okrenuo glavu u stranu i čudio se kako je Matiša tako što mogao kupiti. Tu krepalinu dovući kući i očekivati prinos pravi je promašaj. June je zaista bilo mršavo, obraslo dugačkom dlakom. Izdužen vrat i glavu položilo je na zemlju, a iz usta sukale su bale.

- Što je to? - netko upita.

- June! - odgovori Matiša.

- Teško će jutro dočekati! - netko reče.

- Vidjet ćeš! - odgovori Matiša i gurka nogom djetelinu junetovim ustima.

- Neće taj ni meda, a kamoli djeteline! - reče Jerko.

Matiša izvadi iz džepa duhansku kutiju i ponudi svima da zapale pravi, prvorazredni duhan što ga je donio iz donjih krajeva i pokaza rukom prema zavjetnoj crkvi svetoga Ante. Baš se od naših kuća lijepo vidi zvonik, a kroz šumu i gornji dio krova. Olako se Matiša kleo, pa se sada pred Bogom i ljudima zavjetovao svetom Anti: ako mu june ozdravi, dat će mu polovicu novaca od prodanog juneta.

- Lako ćeš ih dati! - reče Jerko.

- Ja se zavjetujem - kaže Matiša - kao da je moja pokojna strina od zavjeta mogla ozdraviti. Jadnicu su dugo oči bolile i na posljetku je oslipila. Bosu smo je vodili svim zavjetnim mjestima.

- I, što je bilo sa strinom? - netko upita.

- Umrla je na zavjetnom putu.

- Što strinu miješaš s juncem? - upita Stipe.

- Junac će ozdraviti! - kaže Matiša.

- Hoće kao i pokojna strina - netko doda.

Još se štošta izgovorilo na račun junca, pa je Matiša otišao za drugim poslom, a susjedi se razišli.

Za nekoliko dana junac se počeo dizati na noge, njuškati po djetelini i poneku prihvatiti u usta. Počela mu otpadati stara dlaka,koža po tijelu počela se zatezati. June je već očvrsnulo na nogama. Nemoguće se pretvorilo u moguće. Matiša veseo, razgovara sa susjedima i poziva Jerka da vidi što nije vidio. Povjerio je june Pavi i on ga vodi u pašu. Junac je ozdravio i pase

punim zalogajima. Zalijetao se u žito, a Pavina snaga nije mogla njime vladati. Vukao ga s privuzom kud je htio sve do onoga dana dok se nije našao u Imotskom na pazaru.

Jedan od mnoštva ljudi upita:

- Koliko tražiš za to tele?

Matiša namreška lice, bolesno oko zasuzi - krmelja je uvijek bilo - te zaškilji pogledom:

- Ti ne znaš razlikovati vola od teleta.

Okrenu glavu na drugu stranu, kao da mu nije ni stalo što ga čovjek pita. Zaista je među onim mnoštvom goveda, konja, magaradi Matišino june izgledalo kao malo veće tele.

- Koliko tražiš za to živinče? - opet ga netko upita, a čak se nekoliko kupaca zanima za cijenu. Neki čovjek pristupi Matiši s najboljom namjerom i upita:

- Koliko tražiš?

- June košta toliko i toliko, a privuza toliko.

- Što prodaješ, privuzu ili junca?

- Zajedno! - otrese Matiša.

Kupac je shvatio Matišine riječi kao šalu, opipao je junca, pogladio ga po leđima i - nagodili se za cijenu.

Pavo i ne smije pitati zašto je privuza toliko skuplja od juneta, samo gleda kako stišću jedan drugomu ruku i mašu gore-dolje. Kupac izvadi novčanice. Zajednički su ih izbrojili, a onda Matiša još jednom posebno.

- Ej, mali - okrene se zadovoljan Pavi - ti si posao završio. Sad ćeš malo počinuti.

Izvadio je jednu papirnu novčanicu, pogledao je dobro s jedne i druge strane i podviknuo:

"Drži!" isplativši ga za njegov rad.

Za ono što je mater rekla Pavi da kupi ne bi doteklo ni pet takvih novčanica. Snuždio se i šutio. Nije ni išao u kupovinu jer je bilo premalo novaca za bilo što.

U CRKVI SVETOGA ANTE

Pri povratku kući, svratili su u crkvu svetogaAnte, da Matiša ispuni svoj zavjet.

- Znaš li, mali moj, zavjet? - upita Pavu.

- Ne znam! - odgovori Pave, isti se trenutak prisjeti i reče: - Znam!

Matiša i ne čuje što mu Pavo govori, već nastavi:

- Zavjetovao sam se svetome Anti, zato što mi je ozdravio june, dati polovicu novaca od juneta. Koliko sam dobio za privuzu? upita ga kao da s Pavom dijeli.

- Četiri puta više nego za june.

- A koliko sam dobio za june? - opet on po svome.

Pavo mu reče koliko je točno dobio. Sjeli su na kamen. Matiša je izvadio novčanice i brojao:

- Toliko za privuzu, toliko za june, a koliko sam dao tebi?

Izvukao je novčanicu i pokazao: - Samo toliko?

Nato se zamisli, ali ništa ne doda. Po micanju nasmiješenih usnica vidjelo se da je i dalje brojao .Onaj dio novca koje je dobio za june rastavio je nadvoje, a ono što je dobio za privuzu stavio je u unutrašnji džep. No ponovno je prebrojavao ono što će dijeliti s Antom. Nešto je razmišljao, mljackao usnama, češkao se iza uha, pa zaključi da Ante i tako neće novce trošiti. Zato s onoga kupa koji je po njegovu zavjetu pripadao Anti prebaci dvije novčanice u svoj džep, a ostatak uze u ruku i reče:

- Ovo je tebi moj sveti Ante, pa bilo ti malo ili puno.

S novcem u ruci ušli su u crkvu i došli do škrinjice za milodare. Ugurao je novčanicu po novčanicu i zahvalio se svetom Anti na dotadašnjoj i budućoj pomoći. Naklonio se prema oltaru, skupljenim prstima se kucnuo u prsa, pokajao se za grijehe i pogled oborio ispred sebe jer mu biješe neugodno pogledati svecu u oči. Žureći pođe prema izlazu. Okrenuo se kod vrata i vidio Pavu kod škrinjice.

- Ne kradi novce! - odjekne glas praznom crkvom, jer je Matiša pomislio da Pave izvlači novce iz škrinjice. Vidio je da novčanica viri. Vratio se žurnim koracima, tresući se od bijesa, i potežući Pavu za uho izvukao ga iz crkve. Novčanica je visjela preko otvora. Nije ju uspio ugurati. Šutjeli su i išli prema kući. Tek kod Mirkove krčme Matiša upita:

- Hoćemo li svratiti?

- Što ću ja u krčmi?

- Imaš i ti novaca pa...

- Nemam ni pare! - odgovori.

- Gdje ti je ono što sam ti isplatio?

- Stavio sam u kruh svetome Anti.

- Budalo jedna, što ćeš ti ostavljat, niti si zavjetan niti si dužan, a ja onolike novce ostavio.

- Ti si se zavjetovao pred Bogom i ljudima dati polovicu, a dao si... i sam znaš koliko. Zbog tebe i sebe ja sam dao sve što imam da nas Bog ne skameni.

Zastali su pred krčmom. Na škiljavo oko mu se spustili kapci, a drugo se otvorilo, promatra ga, razgleda kao kupac stoku na pazaru. Čas mljacne usnama, čas odmahne rukom u stranu kao da razgovara sam sa

sobom. Stoje jedan pored drugoga u šute. Netko je iz krčme zovnuo Matišu. Očekivao je kad će reći:"Idi, mali, kući, a ja ću ostati malo s ljudima", ali nije. Ušli su zajedno u krčmu i sjeli za stol. Šutjeli su kao dvije nijeme osobe.

- I ti si ostavio ono malo novaca u kruh svetome Anti da nas Bog ne skameni - prekine šutnju Matiša.

- Ostavio sam! - slegnuo je Pave ramenima i uvukao se u se.

- Sad nemaš ni pribijene pare.

- Nemam! Ono što sam imao ostavio sam za tvoje i moje dobro.

Matiša se pokušava nasmijati, rastegnuo je usne, ali se glas ne čuje. Sad ne zna zamjera li mu toliko zbog ostavljenog novca ili razmišlja o onome što je zavjetovao a nije učinio. Pavo ne zna hoće li se nasmijati, jer mu je raspoloženje prevrtljivo i varljivo, ali kad se smiri od uzbuđenja, opet postane onaj pravi, dobri čovjek. Inače je dobar kad god nisu novci u pitanju. Naručio je sebi čašu vina, Pavi čašu vode. Ispio je vino do dna i naručio drugo. Pavu voda čeka, ali je u prazan želudac nije ulio.

- Budalo moja, što novce ostavi? - stalno je Matiši taj čin pred očima, a iz škiljava oka teče mu suza za suzom. Sad su mu stizale pune čaše od njegovih trgovaca, drugova po svakom djelu.

- Što ćeš sada? - upita.

- Idem kući! - odgovori.

- Očekuješ li koji dinar?

Pave nije odgovorio jer je znao koliko Matiša voli novce, kako mu ih je drago brojiti i slagati, a još je bolje znao kako mu se ruke tresu kad se od novca rastaje.

Ništa nije očekivao. Što se u Matiši prelomilo, nije mogao dokučiti, ali se istinska neka preobrazba dogodila, jer je izvukao novčanicu s tri brojke i ne treskajući rukom dao ih Pavi:

- Idi kući! - reče.

Pave je skočio, i potrčao lagan kao perce, brz kao vjetar. Vratio se u grad, ušao u dućan i kupio sve što mu je mater rekla, a još je novaca i ostalo. Na majčino čuđenje samo je rekao:

- Ja ništa ne znam osim da sveti Ante upravlja svime, pa i Matišom.

- Ima Boga! - izgovori Ruža.

SUZA I RADOST DIDOVA

Vijeće klinaca još nije donijelo odluku koji je pripovjedač između njih ispripovijedao najbolju priču. Uvijek je jedna priča najbolja, ali se ni ona ne može dugo zadržati na prvom mjestu jer je potisne neka bolja. Pravo na pripovijedanje imaju svi od prvog do osmog razreda, a mogao je pripovjedač biti i netko tko će tek poći u školu. Sve su priče imale podjednaku vrijednost, bile one pročitane u knjizi, bile negdje slušane i zapamćene ili osobno izmišljene. Radi posuđivanja knjiga s narodnim propovijetkama, mala se školska knjižnica svakoga dana opsjedala. Zbog priča što su ispripovijedane pred Vijećem bilo je i manjih svađa, jer je poneki pripovjedač pročitanu priču pokušao podvaliti kao svoju vlastitu. Čak bi odredio, radi uvjerljivosti,mjesto i vrijeme radnje, pa bi se krivo zakleo da je priču izmislio. Drugi bi tvrdili da su priču negdje čuli, ali se ne mogu sjetiti od koga i kada. Vijeće bi proglašenje vrijednosti sadržaja priče odgodilo sve dok se ne provjeri je li priča pročitana ili izmišljena. Pripovjedači su bili i strogi i pravedni.

Danas je Josip imenovan predsjednikom Vijeća jer je njegova priča o "Stonogi i sto pršuta" proglašena najboljom. Predsjednik Vijeća je onaj čija se priča proglasi toga dana najboljom. Zamjenik je Stipe jer se istinitom pričom o "Pijavicama babe Kate" i njezinoj bolesti uvrstio u sam vrh.

Predsjednik Vijeća Josip, reče prisutnima da mali Damir koji će ove jeseni poći u prvi razred, zna dobru priču koju i Vijeće može saslušati. Nitko tu izjavu nije ozbiljno shvatio, a Ivanka se nasmija i čudom začudi:

- Damir, "suza i radost didova" - što on zna pripovijedati, didov razmaženko, kojemu je kokoš iz ruke ćoknula komadić kruha.

- Je, je - doda Juko - ja sam baš gledao kako mu kokoš ćoknula komadić kruha, a oko nje se okupiše druge kokoši i nasta prava jagma. Kljunovi udaraju i lome komadić. Kokodakanje kokoši probudilo je mačku. Nije se ni protegla a već se umiješala među kokoši i otimala za sebe. Mali Damir, "suza i radost didova", rasrdio se te se zaletio u jato kokoši. Razgoni ih i nogama i rukama jer je njemu zalogaj otet pa ne da ni drugima da ga u miru pojedu.

Umalo se nisu svadili zbog Damira. Jedni su htjeli čuti Damirovu priču, a drugi su rekli da on nema što pričati. Napokon je predsjednik Vijeća odredio da Damir isprića priču. Neka je posluša tko želi, tko neće - i ne mora. Možete misliti kako je Damiru srce zaigralo i kako mu je bilo drago što je on, malen, pozvan među pripovjedače. Odmah je otrčao didu Jeri jer ga je smatrao najpametnijim na svijetu, najjačom silom koja svakoj snazi što pođe na njega može stati na put. On dobro zna da mu djed sve dopušta, a nikakve prepreke ne postavlja. Sad će se Damir uvaliti didu u krlo, a did će odmah onu svoju :"Suzo i radost didova", raznježen što je unuk sam došao. "Reci didu što si se tako zapuhao, tko te je dirao, pa će did onako...", a Damir ga gotovo kroz suze moli da mu isprića kad je vidio plamen na Plišivici. O tom čudnom plamenu na Plišivici Damir je nešto čuo kad je did o tome drugima pripovijedao, ali nije do kraja slušao jer ga priča nije ni zanimala. Uvukao se sada didu u krilo i izrekao mu svoju najveću i naiskreniju želju da sada samo njemu ispripovjedi o pojavi plamena na planini Plišivici. Damir može biti smetnja bilo kome. Može naljutiti i ćaću i

mater, može dobiti i batina ako nema dida u blizini, ali se did na Damira ne može naljutiti. Damir je uvijek "suza i radost didova". Čak je s didom iz iste zdjele jeo, a ponajviše spavao. Did je znao da unuk po noći mokri u postelju, no on će ga od toga odučiti. Svaki put ga je u određeno doba noći nježno probudio i iznio na rukama pred kuću da bi dijete obavilo nuždu i ponovno zaspalo. Posebna mu je radost bila što je ujutro mogao onako rašepureno hodati po sobi i pokazivati suhe gaćice. Tek tad se osjećao velikim i važnim.

- O plamenu, veliš!

- Pričaj, dide, pričaj - navalio Damir, nestrpljiv da did prekriži nogu preko noge, stavi lulu u usta, postavi ga u krilo i započne.

Jere smišlja kako će djetetu na najzgodniji način ispričati o prirodnoj pojavi koju malotko viđa, a da dijete sve to dobro zapamti.

- Ti ćeš školarcima pričati? - pita Jere

- Dašto , moj dide, školarcima - odgovori Damir, zaokruži očima i otpuhne kao da se od nekoga velikog tereta umorio.

Došao je i Damirov dan. Stigao je među prvima. Okupilo se društvo više iz znatiželje nego zbog sadržaja Damirove priče. Predsjednik Vijeća je smirio društvo i rekao:

- Počni Damire!

Damir je poput svoga dida prekrižio nogu preko noge, a umjesto kamiša stavio drvce među usnice. Nakašlja se i započne:

- Dico moja, suze i radosti moja, slušajte što vam stari Jere besjedi. Ispričat ću vam što je doživio jedne davne noći kad se vraćao sa sila od djevojke, a zatim moje zakonite žene, a danas pokojne Marije. Bila je

ljetnja noć, vedra kao suza, topla kao dan, a obasuta zvizdama ko njiva gusto žitom zasijana, pa ne možeš dodirnuti zemlju a da ne dodirneš zrno. Zvizde su se spustile nisko, pa kad sam pogledao na vršak Vranije glavice činilo mi se da su se baš tu, na glavicu, spustile kao što se vrane spuste, samo što vrane ne svitle. Iščupao sam taklju i krenuo na vršak Vranije glavice pokupiti nekoliko zvizdica, pa ću dat jednu Damiru, jednu Juki, jednu Katici i... kako ko zasluži, tako ću mu davati pa nek mu svitli. Taman sam se popeo na pola brda kad, mili moj i dragi brate, ugledah čudesa. Na planini Plišivici, znate i sami di je, iz one gomile kamenja u kojoj su u neka davna vremena pokopani mrtvaci, krenu iz gomile kamenja zlatkast, isprekidan plamičak i trepereći zamače među zvizde. Na moju dušu, meni se noge oduzeše. Sidoh na kamen, izvadim duvansku kutiju, da ću zamotati cigaretu, no prsti mi se tresu i duvan prosiplje. Oči ukočene ostaše na onoj gomili kamenja. Nekako sam zamotao cigaretu i upalio. Povučem dim za dimom. Koliko je vrimena prošlo ni sam ne znam, kad opet se pojavi malo manji plamičak, pođe prema zvizdama, ali se ugasio prije nego je stigao među zvizde.

Damir se pomakne, stari tronožac zaškripi, a iz nogara mu iscuri malo crvotočine. Namjesti se na tronošcu, ponovno prebaci nogu preko noge, rukom namješta "kamiš", siše ga, radi rukom kao Jere kada namješta žeravicu u luli, nakašlja se, i već ga netko opomenu:"Pričaj, ne prekidaj!" Nitko se ne smije, svi su ozbiljni, čude se kako je Damir zapamtio sve ono što je čuo od dida i kako je doživljaj zanimljiv.

- Dide, pričaj dalje - prozvaše Damira, najmlađeg među sobom,didom - zašto se pojavljuje plamen? Jer pojava plamena - govorili su - neobična je i tajanstvena pojava koju treba otkriti.

- Dico moja, suzo i radosti moja - opet će Damir didovim riječima - jedni kažu da kosti imaju vatre u sebi, a jedni opet kažu da duše sahranjenih vapiju za molitvom.

Netko je uzdahnuo, netko je ostao otvorenih usta, a pogled im uperen jedan u drugoga. Misli odlutale u onu vedru zvjezdanu noć i ono vrijeme što ga je Jere doživio. Netko bi želio doživjeti taj trenutak, ali ne može reći kako bi se osjećao. Netko se od same pomisli s viđenjem plamena strese. Neki kažu da bi najsretniji bili kad bi taj plamen vidjeli. Sve se tako naklapalo što bi i kako bi... A na kraju Damirovoj priči nije ni procijenjena vrijednost. Nitko ne reče je li dobra, nije li.

Čini mi se da je David spomenuo kako je mali Damir, "suza i radost didova", svima napunio uši plamenom, srce nekom tajnom strepnjom, a mozak razmišljanjem. David još doda: "Svi zajedno idemo didu Jeri otkriti tajnu pojave plamena".

Nisu zatekli Jeru kod kuće - nekamo je otišao.

Plakao je i zbog toga što nitko ne plače za rajnim Dujom, već se poneki i smiju, pa čak i oni koji su ovozemne ostatke zakovali u mrtvački sanduk. Još su govorili:"Ode, duša mu se raja nauživala". A govorili su to s podsmijehom kao da raja neće ni primirisati. Zatim predahnuše. Netko je zapalio cigaretu, netko je zamotao duhan. "Gotovo je!" čuje se razgovor. Ispija se rakija kao za svadbu, a ne za Dujinu sahranu. Činilo mi se da su ti ljudi bez srca. Još ih i nekako i razumije jer oni malo kad zasuze, ali ne može razumjeti žene kojima suza poteče i za piletom, a za rajnim Dujom samo uozbiljile lice i ništa više.

Nije mogao skriti žalost. Suze su mu curile. Plakao je kao da je cijeli svijet umro. Čuje, i mater ga zove:"Krešo!O, Krešo!" Ne može se odazvati od jecanja. Proživljava dečko svoje susrete i razgovore s Dujom. Vidi mu na licu onaj dobrodušni smiješak. Čini mu se da i sada sjedi na njegovu "amerikancu", kovčegu s blještavim mjedenim okovom i srebrnastim čeličnim privjescima na kojima su visjeli crni četvrtasti lokoti. Onaj kome je Duje dopustio sjesti na "amerikanca" mogao je biti ponosan.

CRNAC ME IZAZVAO NA MEGDAN

Sjedi Krešo na kovčegu, ponosan kao dobar jahač na osedlanu konju s praporcima, i očekuje od Duje još poneki od mnoštva njegovih doživljaja, jer svaki je Dujin doživljaj i uzbudljiva i draga priča. Duje nije mucavac, njegova priča teče, i ne zapinje kao kod drugih pripovjedača - započnu, pa onda se češkajući po glavi pitaju: "Štono ja htidoh reći?" kao da su zaboravili bez

čega se ne može živjeti, pa i ono što su rekli, možda bi bilo bolje da su prišutjeli.

Do Kreše, skutrenog ispod kreveta, dopite glas: "A, želiš da te Duje malo školuje, a, zlato Dujino?" A onda započe jednim od mnogobrojnih doživljaja iz Philadephije. - Moj Krešo, Philadelphia... - izgovori pa zastade razmišljajući - velik grad, luka i brodogradilište na atlanskoj obali Sjedinjenih Država. Šipkompani je ugovorila izradu jednoga velikog broda za kratko vrijeme. Šef kompanije odabrao radnike i rasporedio ih u grupe. U nekoj dvojica, u nekoj četvorica. Među nama je bilo i crnaca. Oni su, Krešo, kako bi ti kazao, crnji od dna tave.

- Nije te bilo strah? - upao mu Krešo u riječ sjetivši se da su u školi učili kako je đavao crn, rogat i repat, a takvima ih i prikazuju na slici. Jadni moj Duje, pomislio je i jedva šapatom izgovorio:

- Ja bi umro od straha.

- Nisu, Krešo, crni ljudi đavli. Oni su kao i mi, samo su crne kože. Dobri su to ljudi, dobri - ponovi nekoliko puta - samo je naš narod neznan, pa zbog toga i misli naopako. Ja govorim onako kako jest, a naši se ljudi rugaju i govore: "Duje je pošandrca", a ja ti, moj Krešo, mogu reći da je pošandrcao sav svijet.

I Krešo, ako i ostali u selu, podjednako misle da Duje nije ni vidio crnoga čovjeka, već izmišlja. Tko će uvjeriti nekoga da slika crnog čovjeka nije slika đavla. Pa toga nema na svijetu. Krešo je vjerovao svim Dujinim pričama. No ova o crnom čovjeku mu je sumnjiva, ali je ipak prihvaća.. Duje nije nikome lagao pa neće ni njemu.Ali selo ipak ne misli da Duje može spasiti dušu, jer je đavla izjednačio s čovjekom.

- Na škveru smo od željeznih ploča sastavljali brod

- nastavlja Duje. - U mojoj grupi radili smo četvorica. Ja sam bio vođa grupe. Iko Marijanov s jedne, a ja s druge strane ugonili vijke i pritezali matice, a crnci su ih dodavali jer je posao morao teći brzo, lančano i dobro obavljeno. Najviše smo se znojili bušenjem rupa u željeznim pločama. Bilo nas je na brodu kao mravi u mravinjaku, ali svatko radi svoj posao, a riječ se izgovori samo za veliku potrebu.Crnci su nam bili pomoćnici. Ponekad bi ih poslali po vodu, a ponekad po pivo. To su marljivi, dobri i poslušni ljudi. Sa mnom su se pošteno naradili i pošteno zaradili. Koliko su obavio posla, toliko si dobio dolara.

Navečer je šef kompanije obavio kontrolu. Izračunao koliko je vijaka postavljeno i jesu li dobro pritegnuti. Ako je šef izgovorio O.K., za nas je to značilo pohvalu.

- Što znači O.K.? To često spominješ.

- To je amerikanski. Kad kažeš O.K. to je kao da hrvatski rečeš: dobro je, dobro.

TUČNJAVA GLAVAMA

Crnac je uvijek bio u mojoj blizini, pomicao se, povlačio kašun s vijcima i maticama, primicao i odmicao svrdla, kadikad bi me nehotice kucnuo glavom, a iz ruke bi mu ispao vijak. Meni je to dosadilo i rekoh mu da ćemo se nakon posla potući glavama. Kao da je jedva dočekao. Okladismo se u pedeset dolara. Koji prvi padne od udarca gubi novce. "O.K.", reče crni. Nakon naše pogodbe, pale su i oklade. Jedni su stavljali na me, jedni na crnca. Na okladama se iskupilo oko pet stotina dolara.

Izašli smo u dvorište. Promatram njegovu glavu, a mislim o svojoj koja je izrasla u posuškom kamenu i

u različitim bitkama dobro izudarana, i dobro otvrdla. Već sam imao iskustva u takvim bitkama jer smo se i mi u selu od malih nogu tukli glavama, a svjetlaci iz očiju sijevali su kao iskre na ognjištu. Momci su odredili mjesto na kojem ćemo se sudariti. Izmjerili su petnaest koraka njemu, petnaest meni. Zalet kakav možeš poželjeti. Na dani znak, potrčali smo jedan prema drugome i na cilju se grunuli. Zateturao je crni, ali nije pao. Sudar me malo potresao, ali sam osjetio da mogu podnijeti i dvaput jači. Čujem kako me hrabre:"Ne boj se, Duje!" Hrabre i crnog. Drugi zalet i sudar - bio je snažan i crnac je pao. Plješću, urlaju, hvale me ali ja ništa ne vidim jer su svjetlaci u očima i ispred očiju kao da je vatra upaljena. Obojicu su nas polili vodom . Crnac je smantao, nije mogao ustati. Odnijeli su ga u krevet. Pitao sam glasno:"Ima li još netko želju za lakom zaradom?" Nitko se nije javio. Čvoruga kao šaka izrasla mi je na glavi, a oči su prokrvavile. Ujutro crnac nije došao na posao. Radio sam za obojicu i ispunio normu. Pošteno govoreći, bilo mi ga žao.

- Kako možeš žaliti crnca? - Krešo nije promijenio svoje uvjerenje.

- O.K. Nije crnac đavo, rekao sam ti - naljutio se pomalo Duje što Krešo nije shvatio da je crnac čovjek kao i mi.

Eto tako je Krešo s Dujom razgovarao, a sada je taj razgovor zamro zauvjek.

NESPORAZUM S ROĐENOM MAJKOM

Krešo živi s Dujinim ispripovijedanim i nedostižnim doživljajima koji mu struje u svijesti i ne može se od žalosti odazvati nikome, pa ni rođenoj majci.

- Gdje je moj Krešo? - čuje glas majke.

- Tu je negdje! - kroz smijeh odgovoriše.

Našla ga je skutrena ispod kreveta. Pozvala ga je i ponudila jabuku. Nije se izvukao radi jabuke, već je tražio utjehu.

- Sine moj - govorila je i tješila ga - svi ćemo umrijeti jer tako dragi Bog hoće. Dujin život je dugo trajao, sazrio i ugasio se. Ne treba zato plakati.

Pomilovala ga je po glavi, a on osjeća njezine prste kako mu brišući suze, miluju čelo i lice. Ali, mater ne zna da on ne plače toliko za Dujinim mrtvim tijelom, koliko za njegovim pričama, jer ih nema tko nadomjestiti. Nema toga koji bi mogao Duju zamijeniti ni u selu ni u okolici.

- Mama, ja i sada čujem Dujinu priču o vili Zavelimki.

Majka ga pogleda začuđeno i zabrinuto, a onda se s dubokim uzdahom prikriži. Nešto je htjela reći, ali ne izusti. Stoji nasred sobe kao ukočena.

- Ne budali! - samo oštro odsiječe i nekamo ode. Nije željela ni čuti, a kamoli razgovarati o vilama. Osjetio je da joj je drago što je Duje umro jer neće više djetetu puniti uši budalaštinama.

S majkom se nije mogao složiti jer je rekla da Duje izmišlja i laže, zabavlja djecu i truje ih besmislicama. A Krešo je uvjeren da je Duje bio najozbiljniji čovjek u krajini i da nikada nije lagao.

Sad Krešo pita sebe samoga postoji li u cijeloj krajini još koji muškarac koji bi s vilom Zavelimkom odriješio od jasala Šimunova vranca i noću, po mjesečini, jezdio preko livada i šuma sve dok se vrancu znoj ne bi pretvorio u pjenu. A to se upravo dogodilo Duji. Vratili su vranca u pojatu i napunili jasle vilinskom

zobi i sijenom. Dok je vranac hrskao i grizao zob, Duje je mutapom (konjskim pokrivačem) brisao znoj i gladio dlake po tijelu, ravnao ih i složio tako lijepo kao da su postale koža. Vila je za to vrijeme splela grivu u pletenice. Tako su ga uredili kao da će sutra na pazaru otići za silne novce i prijeći u nečije druge ruke.

- Sad mi, mama, reci, tko je Šimunovu konju spleo grivu u pletenice, pa ni jedna dlaka ne strši?

- Opet si počeo s budalaštinama, mani se takvih priča.

- Ne mogu! Ja želim znati tko je vrancu grivu spleo. Strina ni Janja nisu. Ti nisi, a netko ipak jest. Ipak je to bila vila Zavelimka.

Htjede ga opametiti batinom, ali je Krešo bio brži. Inače bi zapamtio kad je Duje umro.

Može govoriti što tko hoće, ali Krešo pamti što je Duje ispričao.

- Nakon jahanja, dragi moj i mili Krešice - a Kreši od te priče srce prsa probija - sjeli smo na otkos mirisava sijena. Ona raspusti valovite, srebrenaste, do zemlje duge kose,a svilena prozirna haljina zaleprša na blagom povjetarcu, koji podiže kosu i haljinu.

Učini mi se da smo se podigli među oblake i lebdimo na nebeskim visinama među anđelima. Žari me njena toplina. Miluje njen pogled. Rastapam se od ljubavi, jer je ista slast u želji za vilom i sjedinjenju s njenim tijelom. Nisam mogao više odoljeti s njom prigrljen na otkosu. Opijen ljubavlju pomiješanom s mirisom sijena, izložen blagoj mjesečini, prinio sam usne na njeno uho i dirnuo naušnicu iz koje su blistali briljanti, te šapnuh tko zna koji put:"Zavelimko moja, udaj se za me". Nije se nasmiješila niti su se medena usta otvorila, već je podigla nogu, a ljepše na svijetu nema. Ali, tugo moja, od gležnja nema tabana ni prstiju,

već je izrastao rožnati kozji papak. Što možeš? Takva je vila Zavelimka. Na lijevoj joj je nozi papučica ukrašena smaragdima, zlatom i srebrom. Više joj vrijedi papučica nego sve što očima vidiš. Ja sam je jedan put posudio i nekima pokazao, rekao čije je vlasništvo. Na žalost, nitko nije vjerovao, već su rekli da sam ja to donio iz Amerike. Tada mi umilnim glasićom izgovori:"Udana sam, Duje, za tebe. Drugu ženu nećeš poželjeti. Sastajat ćemo se kao i do sada, noću, po mjesečini, i danju na mjestu koja ja odredim." Jednom niti svoje kose omotala mi prst i nit pretvorila u prsten. Evo, pogledaj.

- Hoćeš li je upitati ima li ona za mene jednu malu?

Dujino se dobrodušno lice rastegne u osmijeh. Smije se Duje. S "amerikanca" je skinuo lokot i podigao poklopac. Zabliještilo je šareno platno i odjeća koju oblači samo u svečane dane. Pokaže mi bijeli, svileni šal, tako proziran i tako tanak da se kroz njega vidi sve u okolišu. Ovo je od moje žene vile Zavelimke, a prije nego odem s ovoga svijeta, šal će biti tvoj pa ćeš i ti imati vilu. Možda bi bilo bolje da je ne susretneš, jer ćeš se, poput mene, zaljubiti u nju i ostat ćeš bez stvarne žene.

Duje je umro iznenada. Ono što kažu, nije ni bolovao, već jednostavno izdahnuo. Toga dana Krešo nije bio kod kuće, ali je čuo da ga je Duje tražio i spominjao, možda zbog šala koji nikada nije dospio u Krešine ruke.

Posljednji u sprovodu je bio Krešo. Pognute glave, brisao je suze. Duje je u grobu, zavaljen, već ravnaju zemlju, a Krešo živi s Dujinim pričama.

Išao je nekoliko puta, u različita godišnja doba, na Zavelim, s nadom da će susresti Dujinu udovicu. Nije ju susreo.

Tumač manje poznatih riječi

brabonjak - ovčji ili kozji izmet
čatrnja - iskopana jama u kojoj se skuplja i zadržava voda kišnica
dernek - narodno veselje, igranka, sajam
gumno - mjesto na kome se vrše ili mlati žito
kašun - škrinja, sanduk
mâl - blago, stoka
manit - mahnit, sulud, pomaman, bijesan
mašklin - trnokop, budak, kramp
migati - micati se
mrginj - rub zemljišnog posjeda
podukivanje - pastirsko dozivanje na daljinu
pojata - štagalj, staja
propunta - jama bez dna
srma - srebrne niti za ukras odjeće
škopiguda - čovjek koji škopi svinje
šušanj - opalo suho lišće
tačke - ručna teretna kolica s jednim kotačem
terluci - vuneni nazuvci bogate rustikalne ornamentike
uloža - uholaža, kukac, štriga
zimica - raž
žestac - tvrdi oštri kamen

KAZALO

IVAN IĆAN RAMLJAK
do sada je objelodanio, u zasebnim knjigama, nekoliko zbirka pripovijedaka i jedan roman: "San bez uzglavlja" (Školska knjiga, Zagreb, 1986.), "Glava u torbi" (Mladost, Zagreb, 1990.), "Suza i radost didova" (Alfa, Zagreb, 1992.), "Povratnik" - roman (Alfa, Zagreb, 1994.). Za knjigu "San bez uzglavlja" dobio je republičku nagradu "Grigor Vitez" zatim 1988. dobiva za kratku priču nagradu "Večernjeg lista", a i knjiga "Suza i radost didova", nagrađena je nagradom "Grigor Vitez" (1992.). Knjiga "Glava u torbi" također je postigla golemi uspjeh.
Za priču "KRUH SVETOG ANTE" iz knjige "Suza i radost didova", dodijeljena je prva međunarodna nagrada (Serra International, Venecija, 3. listopada 1992.), pod pokroviteljstvom Pape Ivana Pavla II., te je odmah prevedena i tiskana na talijanski , engleski njemački i španjolski jezik.

ISBN 953-6364-06-9

